

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Kunstikultuuri teaduskond

Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Triinu Väikmeri

EESTI NSV-S TOODETUD PABERTAPEEDID

MAGISTRITÖÖ

Juhendaja: Kadri Kallaste (PhD)

Tallinn 2023

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistr töö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistr töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistr töös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistr töö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistr töö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistr töö autorile ja magistr tööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistr tööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistr tööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt. Keelatud on käesoleva magistr töö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistr töö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistr tööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

RESÜMEE

Magistritöö tegeleb Eesti NSV-s toodetud pabertapeetide uurimisega põhjusel, et siiani ei ole teemaga veel süvitsi tegeletud. Nõukogudeaegsed tapeedid on üks osa meie tööstuskunsti ja interjööri ajaloo ajaloost, kuid kuna okupatsiooniaegset pärandit ei ole osatud Eestis seni väärtustada, kipub see ajaloo kihistus kiiresti hävima. Teemaga tegelemine käesolevas ajahetkes on oluline ja vajalik seetõttu, et hetkel on veel säilinud materjali, mida uurida, ning inimesi, kellelt uurida.

Töö laiemaks eesmärgiks on dokumenteerida konteksti loomiseks kõiki Nõukogude ajal Eestis levinud tapeete, proovides tuvastada igal kümnendil kohta levinumaid tootjaid ning tapeetide mustri- ja värvilahendusi, olles sellega abiks eriala spetsialistidele eri seinakatete ning seeläbi üldisemalt ka kogu ruumikujunduse dateerimisel.

Kitsamaks töö eesmärgiks on uurida Eesti NSV-s toodetud mustrilisi pabertapeete, mistõttu jääb lähema vaatluse alt välja polüpleenist seinakatteid tootnud Polümeeri toodang. Viktor Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ning Kohila Paberivabriku toodangu põhjal uuritakse mustrite loomise ning tapeetide trükkimise protsessi, tapeetide materjale ja kasutatavaid trükitehnikaid ning selgitatakse välja Eestis toodetud mustreid ja nende autoreid.

Uurimistöö koostamiseks kasutati arhiivimaterjale, varasemaid viimistlusuuringuid, varem publitseeritud teadustöid, (kunsti- ja ehitus-) ajaloolisi ning tapeete sisaldavaid teoseid, ehituse käsiraamatuid, omaaegseid ajalehti ja ajakirjandusväljaandeid, muuseumide kogusid ning tapeetide erakollektsioone. Tehti üks poolstruktureeritud kvalitatiivne intervjuu ning küsitleti suuliselt ja/või kirjalikult seitset endist tapeeditsehhi töötajat ja seitset Nõukogude Liidu ajal töötanud sisearhitekti. Meedias ja sotsiaalmeedias esitatud üleskutsetega tapeetide dokumenteerimiseks ja fotode jagamiseks koguti piisav hulk leiumaterjali, mis võimaldab teha üldistusi ning järeldusi uuritava ajajärgu tapeetide kohta. Varasemalt seisma jäänud tapeetide taaskasutuse kohta seinakattematerjalina saadi infot kolmest eri allikast kolme eri tapeedivabriku toodete kohta.

Magistritöö aitab tuvastada seni teadmata Eestis töötanud tapeedikunstnikke ja nende kavandatud tapeedimustreid. Töö käigus kogutud tapeedifotode abil valminud tapeetide dokumentatsioon on mõeldud abistama nii Eesti tööstuskunstiga tegelevaid erialaspetsialiste nende uurimistöödes, restauraatoreid objektitöödel seinaviimistluste dateerimisel kui ka koduloouurijaid ja Nõukogude ajastust huvitatuid isikuid nende uurimustes.

Magistritöö koosneb viiest peatükist. Töös 82 lehekülge ja kaks lisa, mis on kokku 102 lehekülge. Töös põhiosas on kokku 205 illustratsiooni ja kirjutamisel on aluseks võetud 96 allikat (sh arhivaalid, publikatsioonid, internetiallikad, suulised ja kirjalikud küsitlused).

Märksõnad: *ENSV, Kohila Paberivabrik, V. Kingissepa nim. Tselluloosi- ja Paberitehas, tapeeditootmine, tapeedimustrid*

SISUKORD	
RESÜMEE	3
SISUKORD	5
SISSEJUHATUS	6
1. ÜLDINE KONTEKST	10
1.1 Tööstuskunst	13
1.2 Interjöö	15
2. LÜHIÜLEVADE TAPEEDITOOTMISEST EESTIS	19
2.1 Enne II maailmasõda	20
2.2 Eesti NSV	21
2.3 Taasiseseisvunud Eesti Vabariik	22
3. TAPEEDITOOTMINE EESTI NSV-S	25
3.1 Mustrid, nende loojad ja inspiratsiooniallikad	26
3.2 Aluspaberid, trükitehnikad ja värvid	38
3.3 Tapeedi kvaliteeti mõjutanud tegurid	41
3.4 Paigaldusmeetodid ja -kvaliteet	44
3.5 Turustuskanalid ja kättesaadavus	47
4. ENSV-S LEVINUD TAPEETIDE TÜPOLOGISEERIMINE	50
4.1 Eesti tapeedid	52
4.2 Läti tapeedid	54
4.3 Valgevene tapeedid	57
4.4 Venemaa tapeedid	59
4.5 Ukraina tapeedid	63
4.6 Soome tapeedid	63
4.7 Saksamaa tapeedid	63
5. TULEVIKUPERSPEKTIIVID	64
5.1 Säilitamine ja dokumenteerimine	64
5.2 Taaskasutamine ja -tootmine	66
5.3 Väärtustamine ja teadlikkuse tõstmine	69
KOKKUVÕTE	70
KASUTATUD KIRJANDUS JA TEISED ALLIKMATERJALID	73
ILLUSTRATSIOONIDE NIMEKIRI	76
SUMMARY	81
LISAD. TAPEETIDE DOKUMENTATSIOONID	
Lisa 1. V. Kingissepa nim. Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat	
Lisa 2. Kohila Paberivabrik	

SISSEJUHATUS

Eesti tapeediajaloo lähema uurimise ning tapeetide väärtustamisega on tegelema hakatud alles hiljuti. Kui vanemate tapeetide väärtusest on ajapikku hakatud aru saada, siis nõukogudeaegsete kihistuste dokumenteerimist peetakse suhteliselt väikese ajalise distantssi tõttu endiselt ebaoluliseks. Tapeedikihtide eraldamise töö- ning ajamahukuse tõttu jäetakse pealmised kihid tihti tähelepanuta ja dokumenteerimata. Samas on nõukogude ajast möödas juba piisavalt, et käsitleda ka seda tapeedi ajaloo järku kui üht olulist ja säilitamisväärset etappi meie mineviku interjööri- ja tööstuskunsti pärandis.

Siiani ei ole Eestis nõukogudeaegsete pabertapeetide uurimisega süvitsi tegeletud. Magistritöö autor leiab, et teemaga tegelemine on ajakohane ja vajalik seetõttu, et okupatsiooniaegne pärand on oma olemuselt dissonantne ja kipub seetõttu kiiresti hävima. Vaja on alustada uurimisega nüüd, kui on veel alles piisavalt uuritavat materjali ja ka inimesi, kel informatsiooni uuritava materjali kohta. Tapeeditootjate tuvastamisel on suureks abiks tõik, et käesolevaks hetkeks on veel pööningutel ja keldrites säilinud kasutamata tapeedirulle, mille etiketidelt ja servadest võib leida tootjale ning tootmisajale viitavat infot.

Uurimuse laiem eesmärk on anda tausta ja võrdleva materjalina üldine ülevaade kogu tollases Nõukogude Eestis kättesaadavast tapeedivalikust, eesmärgiga lihtsustada valdkonna spetsialistidel ruumikujunduste dateerimist. Kitsama eesmärgina vaadeldakse aga sel perioodil Eestis toodetud mustrilisi pabertapeete. Viktor Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ja Kohila Paberivabriku toodangu põhjal uuritakse mustrite loomise ning tapeetide trükkimise protsessi, tapeetide materjale ja kasutatavaid trükitehnikaid ning selgitatakse välja Eestis toodetud ja kujundatud mustreid ja nende autoreid. Lähema uurimise alt jäävad välja Tootmiskoondis Polümeeri toodetud pestavad polüpleen-materjalist tapeedid, mis on oma olemuselt teist tüüpi ning nende uurimisega on oma diplomitöös juba eelnevalt tegelenud Liis Tamm.¹

---

¹ L. Tamm, Tapeedi tootmine ja disain Eestis. Diplomitöö, Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, 2012.

Ajaliselt on magistritöös käsitletavad tapeedid piiritletud alates Eesti NSV väljakuulutamisest 1940. aastal peale Nõukogude Liidu korraldatud juunipööret kuni Eesti Vabariigi taastamise üleminekuperioodi lõpuni 1992. aastal. II maailmasõja aegseid ja vahetult sõjajärgseid aastaid vahemikus 1940–1950 ning ajajärku 1990. aastate paiku on magistritöös kajastatud pigem põgusalt kui üleminekuperioodide ajastut.

Magistritöö lähtekohaks oli koguda piisav hulk leiumaterjali, mis võimaldaks teha üldistusi ning järeldusi uuritava ajajärgu tapeetide kohta. Selleks levitas autor 2023. a jaanuaris sotsiaalmeedia kaudu Facebooki erinevates nostalgia ja restaureerimisega tegelevates gruppides üleskutset nõukogudeaegsete tapeedileidude ülespildistamiseks ja käesoleva töö autorile saatmiseks, lisades fotodele juurde võimalikult palju taustainfot (leiukoht, võimalusel tapeedi paigaldamise umbkaudne aeg, kasutamata tapeedirullide puhul tooteetikettide ja tapeedi servades oleva tekstilise info edastamine). Üleskutse jõudis lumepallimeetodil laiade rahvahulkadeni ning tapeedileidudest saadeti üle tuhande pildi. Kõikide kogutud tapeedileidude puhul analüüsiti kriitilise pilguga materjali selle kohta saadaoleva info ning võrdlusmaterjali põhjal ning magistritöös kajastatakse vaid materjale, mille osas on autor kindel, et tapeet jääb etteantud valimi piiresse. Infot tapeedi tootja ja tootmisaja kohta saadi tapeedi serva kirjetest ning tervete rullide ümber olevatelt etiketidelt ning selle põhjal jaotati tapeedid tootjapõhiselt.

Lisaks Facebookile avaldati üleskutse tapeedipiltide saatmiseks koos uurimuse lühikirjeldusega ajalehes Pealinn ning Kohila Vallaleht. Samuti avaldati TV3 nädalalõpu kokkuvõttvas uudiste magasinis saatelõik üleskutsega piltide saatmiseks ning artikkel Päevalehes². Lisaks üleskutsele, edastati meedia kaudu sõnum endiste paberivabrikute töötajate leidmiseks intervjuude tegemise eesmärgil. MTÜ Kohila Paberivabrik eestvedaja Inna Laanmetsa abiga leiti Kohila vabriku endiseid töötajaid, kellele edastati täitmiseks küsitluslehed. Poolstruktureeritud kvalitatiivne intervjuu viidi läbi V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Pabrikombinaadi mustrivõlli graveerija Eduard Krebetsiga.

Magistritöö raames dokumenteeriti Vabaõhumuuseumis, Hageri, Iisaku ja Kalamaja muuseumites ning erakätes olevaid tapeedikogusid, pildistades tapeedinäidised üles koos mõõtkava ja värvikaardiga, võimalikult loomulikes valgustustingimustes.

---

² T. Jõesaar, Kunst, mille rebisime maha. Nõukogude tapeedimustreid kujundasid Eesti kunstnikud. – Eesti Päevaleht 18. II 2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120143980/kunst-mille-rebisime-maha-noukogude-tapeedimustreid-kujundasid-eesi-kunstnikud> (vaadatud 10. V 2023).

Tapeedimustrite dateerimise abivahendina kasutati digitaalsetes arhiivi andmebaasides olevat fotomaterjali tapetseeritud siseruumidest. Arhiiviallikatena kasutati paberivabrikute tööd puudutavaid dokumente, toleaegetes ajalehtedes ning perioodikas ilmunud tapeete puudutavaid artikleid ja varasemalt läbiviidud viimistlusuuringuid. Lisaks arhiivis leiduvatele uuringutele jagasid varasemalt teostatud siseviimistlusuuringuid töö autoriga ka uuringute teostajad ise. Taustainfona küsitleti ka nõukogude ajal sisearhitektina töötanud inimestelt nende kogemusi ja arvamusi toleaegete tapeetide kohta.

Viiekümne okupatsioonista poliitilised ja majanduslikud muutused mõjutasid suuresti tapeeditootmisega otseses seoses olevat ehitus- ja tööstusvaldkonda, mistõttu antakse magistritöö esimeses peatükis lühiülevaade sellest, milline oli ümbritsev keskkond, kus uuritavaid tapeete toodeti ja kasutati. Kirjeldatakse poliitilisi otsusi, mis mõjutasid ehitustegevust, mis omakorda mõjutas tööstust ning interjööre, kus tööstuslikult toodetud tapeete kasutati.

Magistritöö teises osas räägitakse lühidalt tapeeditootmise minevikust ja tänapäevast: kuidas sai paberitööstus Eestis alguse, millal loodi tööstuste juurde tapeeditsehhid ning milline on seis tapeetide tootmisega tänases Eesti Vabariigis.

Kolmandas osas selgitatakse, kuidas toimis ENSV-s tapeeditootmine. Selleks, et paremini aru saada, miks tapeedid olid just sellised nagu nad olid, on oluline mõista, millised olid tapeeti mõjutavad erinevad asjaolud. Siinkohal vaadeldakse nii muustriloome protsessi mõjutavaid tegureid, materjale, millest toodeti, tapeedi tootmise ja paigaldamise kvaliteeti, aga ka turustamisega seonduvat.

Kuna seni puudub ülevaade nõukogude ajal Eestis levinud tapeetidest, siis on neljandas peatükis koostatud lühike kokkuvõte, selgitamaks välja, milliste maade ja vabrikute tooteid ENSV-s saada oli, mille poolest nad üksteisest erinesid ja mis ajajärgust nad pärineda võisid. Ülevaate eesmärk on hõlbustada valdkonna spetsialistidel tapeetide dateerimist. Kui teatakse, millega on tegemist, osatakse seda ka paremini hinnata. Kogutud teavet saavad kasutada ka sisearhitektid ajastutruu kujunduse loomisel.

Viiendas osas räägitakse tulevikuperspektiividest ehk sellest, kuidas säilitada ja dokumenteerida tapeete, millised on taaskasutus- ja taastootmisvõimalused ning kuidas tõsta teadlikkust ja kuidas väärtustada nõukogudeaegseid tapeete.

Magistritöö käigus dokumenteeriti ENSV pabertapeedi tootjate (V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat ja Kohila Paberivabrik) tapeete, mille dokumentatsioonid on toodud käesoleva töö lisades (lisa 1, lisa 2).

Väärtuste ja hinnangute andmine on alati kontekstipõhine. Kui paljude jaoks okupatsiooniga meenutav ning kehva kvaliteedi tõttu prahiks peetav Nõukogude tapeet leiaks tänu käesolevale uurimustööle uue kuvandi Eesti tööstuskunsti ajaloo ühe arvestatava osana, võiks see muuta konteksti, kuidas tänased ja ka järgnevad põlved tollaegsetesse tapeetidesse suhestuvad.

Soovin tänada oma juhendajat Kadri Kallastet, kes näitas suunda ja jagas oma tapeedikollektsiooni. Suur tänu toetuse eest Inna Laanmetsale MTÜ-st Kohila Paberivabrik, kes aitas endiste vabrikutöötajate kontaktide leidmisel. Tänan endisi Kohila Paberivabriku töötajaid Eha Lorentsit, Maris Lindojat, Malle Joosti, Svetlana Ivanovat ja Jüri Krebetsit, kes aitasid paremini mõista Kohila Paberivabriku tapeeditsehhi toimimist. Aitäh Kadi Pajupuule, Eduard Krebetsile ja Aarne Mesikäppile, kelle kaudu sain palju teada V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tapeediloomise minevikust. Suurel hulgal erinevaid tapeedimustreid sai dokumenteeritud tänu toredatele muuseumi inimestele Virve Õunapuule Hagerist, Liivi Mölderile Iisakult ja Tuuli Silberile Kalamaja muuseumist – aitäh! See töö sai suuresti teoks ka tänu Sille Siidirätsepale, Kristiina Ribelusele, Katrin Paasile ja paljudele teistele, kes jagasid lahkesti pilte oma nõukogudeaegsetest tapeetidest. Suureks abiks teksti toimetamisel olid Liina Sumberg ja Piia Tammpuu. Ja lõpetuseks suur aitäh oma perekonnale, et mind toetasite ja vastu pidasite.

1. ÜLDINE KONTEKST

Ligi viiekümne okupatsiooniaasta jooksul toimunud keerulised poliitilised ja majanduslikud muutused mõjutasid tööstus- ja ehitusvaldkonda, mis omakorda olid otseses seoses tapeeditootmisega. Konteksti mõistmiseks antakse alljärgnevas peatükis lühiülevaade sellest, milline oli ümbritsev keskkond, kus uuritavaid tapeete toodeti ja kasutati.

Esimeste majandusreformidena riigistas Nõukogude okupatsioonivalitsus 1941. a juuniks kaubanduse, pangad, restoranid, hotellid, suurtööstused ja isegi suuremad elumajad. Samal aastal küüditati repressioonide käigus Siberisse tuhandeid inimesi. Majanduspoliitiliseks eesmärgiks seati industrialiseerimise kiire moderniseerimine ja põllumajanduse sundkollektiviseerimine. Tööstuse edendamise ettekäändel toodi Eestisse suurel hulgal vene päritolu tööjõudu, tegeliku eesmärgiga muuta märgatavalt elanikkonna rahvuslikku koosseisu (kui eestlastest elanikke oli 1939. a 92%, siis 1955. aastaks oli eestlasi 74% ja 1980. 64%).³

Peale II maailmasõda püüti kiiremas korras hakata likvideerima teravat korteripuudust, mis oli põhjustatud sõjapurustustest, sündimuse hüppelisest kasvust, sõjaväebaaside ehitusega kaasnenud elanike ümberpaigutamisest ning massiliselt sisse toodud võõrtööjõust. Valitseva riigikorra jaoks olulise sotsiaalse võrdsuse põhimõttel võeti eesmärgiks ehitada elamispinnad kõigile. Suur elamuehituse maht tõi aga endaga kaasa pinged, mida püüti järgnevalt erinevate meetmetega lahendada.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel hakati taastama sõjas purustatud hooneid. Riikliku elamuehituse madala võimsuse tõttu töötati välja ka tüüpprojektid individuaalelamutele, mida inimesed eluasemeprobleemi leevendamiseks alates 1945. aastast ise oma säästudest rajama võisid hakata.⁴ Väikeste palkade ja pideva materjalipuuduse tingimustes võis nende ehitamine ja kujundamine olla aga aastakümneid kestev protsess.

Jossif Stalini valitsemisperioodil üritati individuaalelamute kõrval juurutada ka eestlastele kultuuriliselt võõrast ühiskorterite süsteemi, kus monumentaalselt uhkete elamute igas toas elas

---

³ J. Kahk, E. Tarvel, Majandus. – Okupatsioon, <http://okupatsioon.ee/et/component/content/article/10-majandus> (vaadatud 10.V 2023).

⁴ E. Lankots, Klassid klassideta ühiskonnas. Elitaarne ruumimudel Eesti NSV-s ja nomenklatuursed korterelamud Tallinnas 1945–1955. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 17–20.

erinev perekond, kuid köök ning tualettruum olid ühiselt jagatavad. Väikeste ehitusmahtude tõttu seda tüüpi kollektiivseid eluhooneid siiski palju ehitada ei jõutud.⁵

Stalini surmale järgnevalt tuli 1953. a võimule Nikita Hruštšov, kelle juhtimisel viidi ellu mitmeid reforme. Algatuseks likvideeriti staliniaegne sunnitöölaagritele toetunud majandusstruktuur ning 1957. a moodustati piirkondlikud rahvamajandusnõukogud, millega anti kohalikele juhtkondadele suurem autonoomia ja vähendati sõltuvust Nõukogude keskmisteeriumide otsustest.⁶ Rahvamajandusnõukogude alluvusse läks ligi 420 ettevõtet, mis andsid kokku 80% kohalikust tööstustoodangust.⁷

Stalinismiaegsest historitsismist elamuehituses pöördui Hruštšovi uue industrialiseeriva ehituspoliitika juurutamisega lääne eeskujusid kopeerivasse modernismi. Lääneriikides vormiselguse põhimõttest lähtunud stiilist sai siin alguse ratsionaalsusel, odavusel ja standardiseeritud tööstuslikul tootmisel põhinev masselamuehituse ajajärk, kus ainuõige lahendusena nähti ökonoomsete tüüporterite – hruštšovkade – kiiret püstipanekut. Normidega ette antud ruumisuurused muutsid elutoad magamistoa arvelt suuremaks, sest varasemalt eraldi seisnud söögitoa ja kabineti funktsioonid tuli nüüdsest mahutada elutuppa. Eelnevalt teenijate pärusmaaks olnud avaram köögiala muudeti ökonoomselt planeeritud ruumiks, kus nüüdsest toimetas perenaine ise.⁸

1950. aastate lõpus alanud linnaäärsete paneelmajadest koosnevate uudsete mikrorajoonide püstitamise pandi rõhk kollektiivse identiteedi juurutamisele. Elukeskkonda püüti planeerida nii, et loodud väikekortereid kasutataks vaid põhivajaduste katmiseks ning sotsiaalne elu toimuks rajooni piires avalikus ruumis, kus inimesed on kergemini kontrollitavad. Köögid olid planeeritud võimalikult minimaalsetena, et suunata inimesi einestama lähedal asuvates sööklates ja restoranides.⁹

1960. aastate algul hakati riiklikul tasandil propageerima kooperatiivsete korterelamute ehitust, mis oli elanike omavahendite kaasamiseks tõhusam kui eelnev individuaalelamuehituse programm. Kooperatiivelamu koosnes suurettevõtete töötajatele nende oma raha eest rajatud korteritest. Võrreldes riiklikult ehitatud elupindadega oli ehituse kvaliteet parem, sest

---

⁵ E. Lankots, *Klassid klassideta ühiskonnas...*, lk 45–46.

⁶ K. Kukk, *Eesti majanduse 100 aastat*. – Printon, 2019, lk 86–87.

⁷ J. Kahk, E. Tarvel, *Majandus*. – Okupatsioon...(vaadatud 10.V 2023).

⁸ T. Ojari, *Elamispind. Modernistlik elamuehitusideoloogia ja Mustamäe*. – *Kunstiteaduslikke Uurimusi* 2004, nr 2, lk 47.

⁹ T. Ojari, *Elamispind. Modernistlik elamuehitusideoloogia...*lk 45.

anonüümse tellija asemel oli konkreetne tulevane elanik, kes oli raha korterisse investeerinud ja seega huvitatud ka ehitusjärelvalve korraldamisest. Samuti oli kooperatiivkorterite omanikel, erinevalt riiklikult ehitatud korteritest, võimalik sõna sekka öelda ka korteri viimistluse osas.¹⁰

Leonid Brežnevi võimuletulekuga 1964. aastal hakati vabameelsust taas piirama. 1965. a rahvamajandusnõukogude süsteem likvideeriti ning asendati taas tsentraliseeritud juhtimissüsteemiga. 1960. aastate lõpul hakati juurutama tööstusettevõtete omavalitsussüsteemi, kus ettevõtted olid suhteliselt iseseisvad oma juhtimises ja finantsilises majandamises ning töötajate palgad olid seotud ettevõtte tuludega. Selliste läänelike majanduskriteeriumite osaline rakendamine võeti Eestis kiiresti omaks ning 1970. aastate lõpuks oli süsteemiga liitunud 90% kogu liiduvabariigi tööstusest. Nõukogude Liidu majandus oli üles ehitatud selliselt, et liiduvabariikide tööstus tehti üksteisest sõltuvaks. Valdav osa Eesti ettevõtteid sai toorainet ja varuosi teistest Nõukogude Liidu piirkondadest ning saatis oma toodangu omakorda teistesse liiduvabariikidesse. Harjuti tootma ülisuurtes kogustes keskmise ja madala kvaliteediga kaupu kaugematesse NSVL-i piirkondadesse saatmiseks.¹¹ Seega ei oldudki väga huvitatud kvaliteedi parandamisest, sest puudus nõudlikuma maitsega tarbijaskond.

Nõukogude Liidu kontekstis suhtuti Eestisse kui „sisevälismaasse“. Siin ihaleti läänelikku vabadust ja avaramaid tarbimisvõimalusi, kuid oma läänelikke püüdlusi esitati Moskvale vastuvõetaval, tasakaalustatud moel: kuigi ühest küljest sooviti ajada asju omale meeldivas suunas, tuli teisest küljest alluda Moskva nn taatele, et sealseid rahakraane kinni ei keerataks. Läänelikud ideed jõudsid eestlasteni peamiselt läbi suhete Soomega. Juba 1953. a sõlmiti esimesed sõprusuhted Soome ja NSVL-i linnade vahel; 1960. aastatel toimusid Eestis mitmed Soome disaini ja arhitektuuri tutvustavad näitused; 1965. a tuli liinile Eesti ja Soome vahet sõitev laev ning 1980. aastatel saadi Soome mõjutusi Põhja-Eestis nähtavate Soome telekanalite kaudu.¹²

Kuna pidevalt puudusid ka kõige lihtsamad olmekaubad, muutusid tarbeesemed Nõukogude Eestis omamoodi staatuse sümboliteks. Iga samm materiaalse heaolu parandamisel muutus tähtsaks ning tutvuste kaudu, n-ö leti alt hangiti ka kõige tavalisemaid asju. Asjade omamine tõstis meeleolu ja andis enesekindlust.

---

¹⁰ K. H. Murula, Arhitekt ja tema aeg. Voldemar Herkel. – Eesti Arhitektuurimuuseum, 2009, lk 76–77.

¹¹ J. Kahk, E. Tarvel, Majandus. – Okupatsioon... (vaadatud 10.V 2023).

¹² K. H. Murula, Arhitekt ja tema aeg... lk 13, 53.

1.1 Tööstuskunst

II maailmasõja järgsel perioodil hakkas tööstus Eestis vaevaliselt taastuma. Tootmine toimus sõjapurustustes terveks jäänud sõjaeelse tehnoloogiaga ning nende väheste meistrite kogemuste najal, kes sõjast ning küüditamis- ja põgenemislainetest veel alles olid jäänud.¹³ Sõja ajal ning esimestel sellele järgnevatel aastatel tegeleti peamiselt esmavajaduste rahuldamisega ja seega toodete väljanägemisele suuremat tähelepanu ei pööratud.¹⁴ 1950. aastatel sai aga juba oluliseks ümbritseva keskkonna teadlik kujundamine ja sellest tulenevalt ka toodete välimus. Allpool kirjeldatakse ENSV tööstuskunsti seisulaiemas, kogu kergetööstust hõlmavas kontekstis.

Tööstusettevõtetesse kunstnike palkamise komme oli tekkinud juba Eesti Vabariigi ajal ja nii hakati värskest kooli lõpetanud kunstitudengeid tööstuste juurde suunama ka vahetult peale sõda. Vabrikute juurde palgatud noorte kunstnike ülesandeks oli kavandite loomine, mille põhjal andsid tootmiseks loa selleks eraldi kokku kutsutud kunstinõukogud. Esimene, 1949. a loodud kunstinõukogu koosnes vaid majandusliku taustaga liikmetest¹⁵ ning ka edaspidi oli probleemiks kunstnike vähene kaasatus kunstinõukogude töösse.

Kuigi Eesti tarbekunst oli 1960. aastate alguseks kõrgel tasemel, ei suudetud kunstnike potentsiaali masstootmises ära kasutada ning neid suunati ettevõtetes täitma pigem vähem tähtsaid kõrvalisi ülesandeid (nt plakatite kujundamine). Paljud tehased ei olnud koostööst kunstnikega ka huvitatud ning jätkasid olemasolevate mudelite tootmist.¹⁶ Kunstnike tegevust tööstuses piiras vähene tootmisprotsessi kaasamine ning juhtkonna usalduse puudumine. Puudusid ka loometegevuse arenguks ja sobilike lahenduste väljatöötamiseks vajalikud eksperimenteerimisvõimalused. See viis aga lihtsamate lahenduste kasutamiseni.¹⁷

Kunstnike uuenduslikud ideed ei pruukinud teostuda algeliste tootmisprotsesside või ka juhtkonna vastuseisu tõttu, sest uute toodete keerulise ja kalli juurutamisprotsessi asemel oli lihtsam toota vanu sissetöötatud mudeleid või võtta Kaubanduspalati (1946. a Kaubanduskoja asemele loodud liit, mis esindas töösturite asemel riiklikke huve) näidiste seast tootmisse mõni üleliiduliselt menukaks osutunud kavand. Ülla eesmärgiga – pakkuda tarbijatele moodsaimelist kaupa – võis selliselt jälgendatud toode olla müüki jõudmise hetkeks aga juba vanamoodne, sest kogu protsess originaalkavandist müügiletile jõudmiseni võis kesta mitu

---

¹³ K. Paulus, Saateks. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus. Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 8.

¹⁴ Disain. Disain. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 108.

¹⁵ M. Kink, Võitluses hea ja ilusa kauba eest. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 38.

¹⁶ M. Kink, Võitluses hea ja ilusa kauba eest. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 38.

¹⁷ Uue ja ilusa nimel. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 54.

aastat (võrdluseks: kohalike kunstnike toodete juurutamine võttis aega kuni aasta¹⁸). Sisseostetud kavandite kasutamisega ei tekkinud kohalikel ettevõtetel ka oma äratuntavat käekirja, sest toodetavad mudelid olid juhuslikud – eri maadest, eri kunstnike kujundatud, eri tehaste tehnoloogiatega arvestavad.¹⁹

Kuni 1966. aastani, mil Eesti Riikliku Kunstiinstituudi juurde loodi tööstuskunsti kateeder, koolitasid tööstusettevõtted oma kunstnikke tehnilisemates küsimustes ise. Lisaks ajastu esteetilise maitse tabamisele ja muu maailma tööstuskunsti saavutustega kursis olemisele pidi kunstnik arvestama ka tehases kasutatava masintootmise tehnoloogia ja ökonoomikaga ning tundma kasutatavate materjalide omadusi.²⁰ Tihti aga ei piisanud kunstniku heast tööst, sest toode võis ebaõnnestuda ka tooraine ebaühtlase taseme, tootmisseadmete vananemise, vajalike töövahendite puudumise või ka sõjajärgselt tööstusesse tööle tulnud kogemusteta madalakvaliteedilise tööjõu tõttu.²¹ Ka võis takistuseks olla toodete hindamiseks kokku kutsutud kunstinõukogu, kes võis otsustada kunstniku kavandit mitte tootmisse lasta (ill 1).

1. ENSV Kergetööstus Ministeriumi Kunstinõukogu 1978. a esitatud kavandeid hindamas.

Kuigi NSVL-i konkurentsivaba plaanimajandusliku tootmise tingimustes ei olnud vajadust tarbija soovidega arvestada ning võimalusel eelistati kvaliteedile kvantiteeti, tunnistati aeg-ajalt siiski ka vajadust kaunilt kujundatud kõrgetasemeliste toodete järgi ning üritati sellega kasvatada rahva esteetilist maitset²².

¹⁸ Uue ja ilusa nimel. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 57.

¹⁹ Disain. Disain. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 104.

²⁰ J. Matvei, Suhtugem objektiivselt kaasaegse tarbekunsti arengusse. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 59–60.

²¹ A. Veimer, Täna ja homme seisukohalt. - Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 67–68.

²² J. Matvei, Suhtugem objektiivselt kaasaegse tarbekunsti arengusse. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 63.

1.2 Interjäär

Tapeete kasutati nõukogude perioodil peamiselt eluruumide seintel ning seetõttu on käesolevas töös lähtunud peamiselt selle ajastu kodude uurimisest. Kuna seinakujundus sõltub lisaks valitsevatele moevooludele ka ruumi otstarbest, elanike sotsiaalsest taustast, maitsest, haritusest ja rahalistest võimalustest, ei saa siinkohal teha väga üldistavaid kokkuvõtteid. Alljärgnevalt on püütud siiski välja tuua põhilised tunnused, mille järgi võiks nõukogudeaegsete eluruumide kujunduse erinevatel kümnenditel vahet teha. Kuna magistritöö raames ei jõutud tegeleda objektuuritingutega, siis on infoallikatena kasutatud Nõukogude Eesti ajakirjanduses rohkesti leidunud kodukujundusõpetusi, kus soovitusi jagasid ehitus- ja kujundusalade spetsialistid.

Kodanike vaba eneseteostust piiravas ühiskonnas sai kodu oma turvatunnet pakkuva privaatsusega inimestele peamiseks eneseväljenduskohaks.²³ II maailmasõjas ja vahetult sellele järgneval dramaatiliste muutuste perioodil oli kodu koht, kus end kollektiivse identiteedi ja mälu ümberkujundamise eest kaitsta. Kodus hoiti oma isiklikku ja rahvuslikku identiteeti, mis andis hetkeks võimaluse eemalduda ümbritsevast kaootilisest nõukogude süsteemist. Sõjajärgne elementaarsete eluks vajalike asjade nappus sundis inimesi liialdustest loobuma ning enamiku eestlaste koduinterjäär säilis traditsioonilise ja tagasihoidlikuna 1960. aastateni. Arvatavasti võib 1940. ja 1950. aastatel kujundatud tapeete leida eelkõige sel perioodil ehitatud uutest hoonetest, sest varasemalt ehitatud hoonete koduses miljööös püüti mälu alalhoidmiseks võimalikult kaua säilitada vabariigiaegse kodanliku keskklassi väärtusi ja kodukujundust ning uuendusena eelistati madala kvaliteediga maitsetuks peetava riikliku masstoodangu asemel kasutada pigem individuaalsust väljendavaid käsitööesemeid.²⁴

Arvatavasti seoses tapeetide defitsiitsuse ning eluruumide normijärgse väiksemaks muutmisega antakse 1950. aastate lõpus nõu valida väiksemakirjalise mustri ja tagasihoidlikuma värviga tapeete, et need pikaajaliselt seinas püsides ära ei tüütaks ja ruumimuljet ei pisendaks. Suuremustrilisi tapeete soovitatakse vaid avaratesse ruumidesse ja lastetubadesse.²⁵ Tapeedi asendusena soovitatakse ka seinte liimvärviga muustriliseks maalimist.²⁶

---

²³ M. Kalm, Rakvere triibulised majad. Stalinismijärgne rahva-art deco Eestis. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 71.

²⁴ A. Kannike, Privaatsuse otsinguil. Üksikisiku strateegiad ja kultuurimuutused Nõukogude Eestis. – Constructed Happiness – Domestic Environment in the Cold War Era / Võistlevad õnned – elukeskkond külma sõja perioodil. Toim M. Kalm, I. Ruudi. Eesti Kunstiakadeemia & autorid, 2005, lk 77, 81.

²⁵ M. Kiioja, Kuidas luua kaunis ja mugav kodu. – Ühistöö 6. I 1959.

²⁶ V. Uuslail, J. Kivimägi, Mis takistab rütmilist tööd. – Võitlev Sõna 14. II 1957.

1960. aastate esimeses pooles peetakse stalinistlikule ajastule omaseid historitsistlikke kujundusvõtteid, nagu kipsrosettide, laekarniiside, suurte silmatorkavate mustritega kirjude tapeetide (ill 2) ning sädelevate laiade bordüüride kasutust ja tapetseeritud pinna lõpetamist allpool laejoont, aegunud võteteks, mida peaks üritama vältida. Selle asemel antakse nõu karniis eemaldada, viia tapeet laeni ning jätta piirdelauata või kasutada lihtsat kitsast profileerimata puitliistu. Tapeedid peaksid olema valitud tagasihoidlikud, heledad ja ühe- või kahetoonilised (ill 3), et olla neutraalsemaks taustaks muule sisustusele.

2. 1957. a trükitud suure silmatorkava kirju mustriga tapeet, Moskva tapeeditehase toodang.
 3. 1961. a Riia Tapeedivabrikus nr 2 trükitud hele kahetooniline ja väikesemustriline tapeet.

Alates 1960. aastatest keskenduti läänelikus stiilis maitseka kodu loomisele, mis sai omamoodi sotsialismile vastanduvaks kultuuriliseks salarelvaks.²⁷ 1965. a peetakse sobivaimaks peenemustrilisi või mustrita heleda tagasihoidliku tooniga tapeete (ill-d 4 ja 5), eesmärgiga saavutada lakooniline üldmulje. Korterite väiksuse tõttu peeti mõistlikuks liita ruumid ühtse tooni või mustriga tervikuks või ruumide avardamiseks viimistleda seinad hoopiski valgeks.²⁸ Selle saavutamiseks võidi kasutada ka kvaliteetsete mustriliste tapeetide valgeid tagakülgi. Tapeeditud seinte asemele soovitatakse 1966. a lateksvärve või matistatud õlivärve, mis annavad siidise pinna, kuid on erinevalt tapeetidest pestavad.²⁹

²⁷ A. Kannike, *Privaatsuse otsinguil. Üksikisiku strateegiad ja kultuurimuutused Nõukogude Eestis. – Constructed Happiness – Domestic Environment in the Cold War Era...* lk 81.

²⁸ M. Summatavet, *Värvid kodusisustuses. – Kunst ja kodu 1965*, nr 1, lk 5.

²⁹ M. Vaarandi, *Kaasaegne moodne kodu. – Kunst ja Kodu 1966*, nr 2, lk 8.

4. Riia Tapeedivabriku nr 2 hele peenemustriline tapeet aastast 1964.

5. Odessa tapeedivabriku hele peenemustriline tapeet aastast 1965.

1970. aastate algul saabuvad Eestisse tasapisi ka pestavad tapeedid, mida esialgu müüakse defitsiitse letialuse kaubana ja on pärit peamiselt Soomest (ill 6) ja Saksamaalt. Pestava tapeedi puudusel soovitati võiduvate pabertapeetide asemel kasutada lateks- või emulsioonvärvidega tapeedimustriliseks värvitud seinu, mille erinevaid mustritoone võib toonida guaššvärvidega või katta seinu hoopiski tekstiilidega.³⁰ 1975. a soovitatakse pestava tapeediga katta eelkõige esiku seinu. Ka elutuppa arvatakse pestav tapeet sobivat, kuid miinusena nähakse tapeedist eralduvat spetsiifilist lõhna ning läbi seinte toimuva õhuvahetuse takistamist. Köögiseinu tuleks aga katta õlivärvide, polüetüleenriide või vahariidega (ill 7)³¹. 1979. a hakatakse Minski tehases tootma värvilisi kahhelkive ja metlahh-plaate imiteerivaid kiletapeete³², mis jõudsid peatselt ka Eesti kodude sanitaarruumide ja köökide seintele.

6. 1970. aastatel Eesti Taara kauplusest ostetud Soome pestav tapeet.

7. Näide vahariidest ehk vakstust, millega kaeti pestava tapeedi puudumisel köögiseinu.

Teistest ruumidest veidi eripärasema ilmega tapeeti võidi nõukogude ajal kasutada ka lastetubades. Need erinesid tavapäraest ornamendi- ja lillemustritest, kujutades kirevates mustritoonides heleda taustaga tapeetidel lapselikke stseene loomade, laste, autode ja majadega. Üllataval kombel olid paljud neist mustritest trükitud heledale taustale (ill-d 8–12).

³⁰ I, Drikkit, Neli seinu, lagi ja põrand. – Edasi 15. XII 1973.

³¹ H. Jänes, Elamu ja tervis. – Tallinn: Valgus, 1975, lk 72, 74.

³² TASS, Et korter oleks ilusam. – Kommunist 4. V 1979.

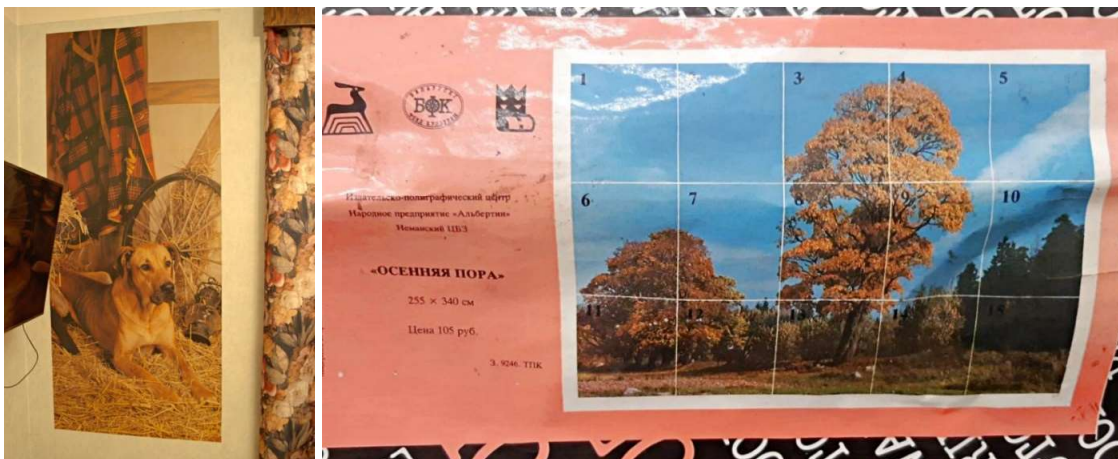

8–12. Erinevaid ENSV-s kasutusel olnud lastetoapeete, parempoolseimat toodeti Polümeeris.

1984. aastal hakkab pestavat seinakatet „Polüpleen“ (ill-d 13–16) tootma ka kodumaine Polümeer³³ ning sellest tulenevalt on 1980. aastate kodukujunduses põhiliseks seinakatteks pestav tapeet. Osade mustritega püütakse imiteerida teisi viimistlusmaterjale, nagu tellis, tekstiil või krohv. Sel kümnendil on üldjuhul eelistatumad pastelsemad värvitoonid, erandiks on uudse tootena saadavad Saksamaal toodetud fototapeedid (ill-d 17 ja 18), mis suurema pildi saamiseks kleebitakse kokku mitmest tükist.

13–16. Näited Polümeeri pestavate tapeetide mustritest.

17. Tänapäevani interjööris säilinud nõukogudeaegne fototapeet.

18. Saksa päritolu fototapeedi etikett.

³³ R. Malm, Mida tehakse „Polümeeris“. – Kommunismiehitaja 3. XI 1984.

Eesti taasiseseisvumine tõi endaga aga kaasa euroremondi ajastu, mida võib mõista kui omaette üleminekuriitust, kus kerguse, heleduse ja avatusega sooviti vabaneda nõukogude taagast ning puhastada uueks euroopalikuks eluks.³⁴ Kohila Paberivabrikus taasiseseisvumise algusaegadel toodetud tapeetide põhjal võib eeldada, et see suundumus kajastus ka tapeetide kujunduses, kus toonid muutusid heledamaks ja pastelsemaks ning mustrid tagasihoidlikumaks (ill-d 19–22).

19–22. 1990. aastate algul Kohila Paberivabrikus toodetud heledamustrilised tapeedid.

Magistritöö osana küsitleti ka seitset 1970.–1980. aastatel sisearhitektina töötanud inimest, talletamaks nende mälestusi tapeetide kohta. Jutuajamistest selgus, et tolelaegsed sisearhitektid tegelesid peamiselt avaliku ruumiga ja kodude viimistlused valisid ja paigaldasid omanikud ise, seega puututi tapeetidega oma töös harva kokku. Meenutati siiski, et tapeete müüvaid kauplusi oli vähe ning valik kehv. Osteti seda, mida saada oli, ning tutvuste korral oli võimalik letialuse kaubana saada ka Saksa ja Soome tapeete. Koloriit oli peamiselt soojades toonides beežist pruunini ja ka kollane, mis pidi toad päikeseliseks tegema.³⁵ Üldiselt tundus toonane tapeet aga sisearhitektidele liiga vanamoodsa, inetu ja venepärasena, et seda oma töös kasutada.³⁶

2. LÜHIÜLEVAADE TAPEEDITOOTMISEST EESTIS

Eesti paberitööstuse pika ajaloo jooksul on tööstuslik tapeeditootmine toimunud erinevates paberivabrikutes põhitootmise kõrvalharuna. Hilisemas järgus ka tapeeditootmisega tegelema hakanud paberivabrikud said Eestis enamasti alguse vanadest paberiveskitest, mida alates 18. sajandist hakati rajama veerohkete jõgede kallastele. Jõgede äärde ehitati veskid selleks, et kasutada paberi tootmisel jõevee jõudu ära kaltsude purustamiseks ning presshaamrite tööks, samuti vajati rohkelt vett ka ülejäänud tootmisprotsesside jaoks. Toodetava paberi puhtus ja värvus oli sõltuv kasutatava jõevee kvaliteedist. Allpool on välja toodud lühike ülevaade tapeeditootmise ajaloost Eestis, pikemalt paberivabrikute ajaloost on teiste seas kirjutanud oma diplomitöös ka Liis Tamm. Lühidalt on tänase seisuga kirjeldamiseks peatükis välja toodud ka tapeeditootmise areng Eestis peale taasiseseisvumist.

³⁴ A. Kannike, *Privaatsuse otsinguil. Üksikisiku strateegiad ja kultuurimuutused Nõukogude Eestis. – Constructed Happiness – Domestic Environment in the Cold War Era...* lk 83.

³⁵ T. Korjus, kirjavahetus autoriga, 04. I 2023. Autori valduses.

³⁶ M. Kurismaa, kirjavahetus autoriga, 04. I 2023. Autori valduses.

2.1 Enne II maailmasõda

Esimesed kirjalikud andmed tapeeditootmisest Eestis pärinevad aastast 1878, kui Eestimaa Kubermanguvalitsus andis ekspeditsioonifirmale „Thomas Clayhills & Son“ loa avada Pärnu maanteel asuvas Artur Girardi villas tapeedivabrik. Vabrikus töötati käsitsi või käsijuhitavatel masinatel³⁷ ning tapeete toodeti nii valts- kui ka plokitrükitehnikas. Tallinna Tapeedivabriku (sks Revaler Tapetenfabrik) nime all tegutsenud vabrik tellis tootmiseks vajaliku tapeedipaberi Soomest ning värvipigmendid Saksamaalt. Tootmises olid liimvärviga trükitud tapeedid, samettapeedid ning ka kulla,- hõbeda- ja pronksilisandiga tapeedid. Vabriku toodangut müüdi Eestis, Peterburis, Moskvas, Pihkvas, Jelgavas, Riias, Kiievis ja Helsingis. Kuna tootenäidiste kataloogi teadaolevalt säilinud ei ole, siis pole seni ka kindlalt tuvastatud, millised Tallinna Tapeedivabriku tooted välja nägid. Pole teada, kui kaua tegeles ettevõtte tapeeditootmisega, kuid 1940. aastaks, kui ettevõtte natsionaliseeriti, enam tapeete ei toodetud. 1936. aasta 8. veebruari Pealinna Teatajas ilmunud artiklist selgub, et Eestis oli tol hetkel küll piisavalt paberivabrikuid, kelle toodangut eksporditi, kuid tapeete ei tootnud neist ükski. Seetõttu toodi Eesti Vabariigis tapeete sisse Venemaalt, Soomest, Rootsist, aga ka mujalt Euroopast. 1930. aastate tollisõdade ajal imporditi Eestisse tapeete aga kõige enam Inglismaalt, sest erinevalt teistest riikidest ei üritanud Inglismaa Eesti kauba hindu alla suruda, vaid ostis seda õiglase hinnaga.³⁸

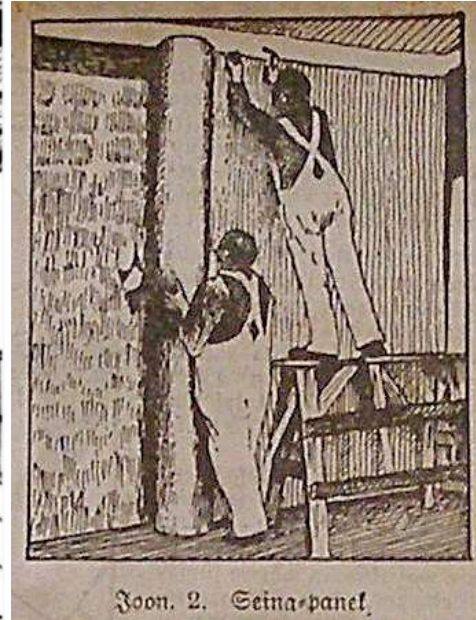
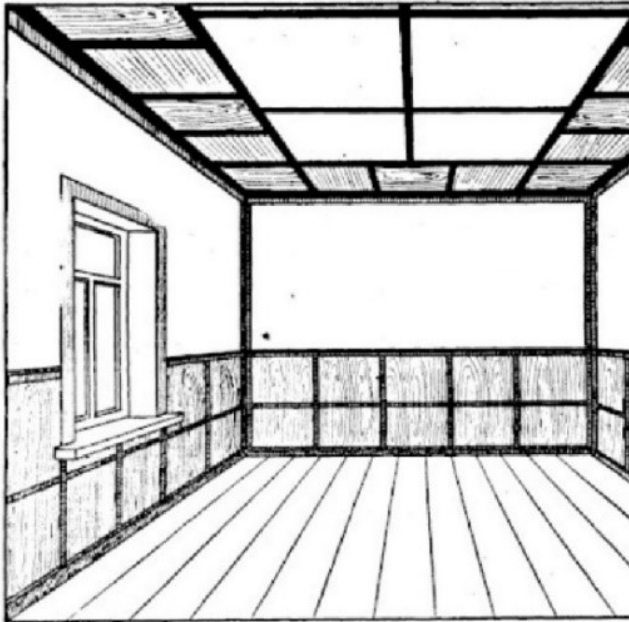
Esimese Eesti Vabariigi ajal siinsele turule jõudnud Soomes toodetud prepareeritud puukiust soojustavate omadustega Enso tapeedile (ill 24) hakkas konkurentsi pakkuma 1936. aastal asutatud Kehra sulfaattselluloositehase toodang. Kehra tehases, mis valmimise ajal oli üks moodsamaid Euroopas, hakati tootma sulfaat-tselluloosist 3,8 m laiustes rullides 1,25–2 mm paksust madalalainelist sitket ja rebenematut helepruuni tapeet-isoleerpappi seinte ja lagede vooderdamiseks (ill 23). Kehra tapeedi nime all tuntuks saanud toode, mille sarnast küll ka varasemalt Eestis toodeti ja Skandinaavias pingupapi nime all kasutati, sai populaarseks tänu II maailmasõja eel ilmunud arvukatele ajaleheartiklitele, kus õpetati pappi siledama seinapinna saamiseks niiskelt paigaldama, pesukindluse saamiseks õlivärviga katma ning pinna elavdamiseks värvide ja liistudega paneelideks jaotama. Ametlikke vihjeid selle kohta, et Kehras tapeete ka mustriks oleks trükitud, seni leitud ei ole³⁹, kuid oma lapsepõlvest mäletab magistritöö raames küsitletud endine mustriõllide graveerija Eduard Krebets Kehra

³⁷ L. Tamm, Tapeedi tootmine ja disain Eestis. Diplomitöö, Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, 2012, lk 22.

³⁸ K. Klandorf, K. Ribelus, V. Vissel, Väikese linna suured mustrid. – Saarakiri, 2019, lk. 47–48

³⁹ K. Klandorf, K. Ribelus, V. Vissel, Väikese linna suured mustrid. – Saarakiri, 2019, lk. 49

pruuni tapeedi peal olevat lillakat ornamenti, mis võis aga olla ka peale tapeedi paigaldamist rullmustriga tehtud lisandus⁴⁰.

23. Ruumikavand Kehra tapeediga pindade katmiseks.

24. Enso papi paigaldamine.

2.2 Eesti NSV

Nõukogude Liidus 1940.–1941. aastal toimunud tehaste natsionaliseerimisega seonduvalt alustati tööstuses kiiret moderniseerimist. Eesti paberivabrikutes hakati nõukogude perioodil üleliidulise tellimuse tekkimise tõttu lisategevusena tootma ka trükitud mustriga tapeeti. Et leida sobilikke mustreid ja tõsta toodete kunstilise kujunduse taset, korraldasid tehased konkursse ning võtsid muustrite kujundamiseks palgale ka tarbekunstnikke.⁴¹

1958. aastal hakati mustrilist tapeeti tootma Ülemiste järvest algava Härjapea jõe ääres Viktor Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis. Tehase eellaseks oli 1838. aastast paberitootmisega tegelenud Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute aktsiaselts. Samas asukohas oli aastatel 1662–1710 tegutsenud ka Lorenz Jauchi poolt rajatud paberiveski.⁴² Nõukogudeaegne paberivabrik tootis tapeete suhteliselt algelisel meetodil, kus muster pressiti paberile ühevärvilisena. Veidi hiljem lisandus uue masina soetamise tõttu võimalus trükkida ka kahevärvilisi pressitud tapeete. Kui algusaastatel tehti tapeeti 2–3 erineva mustriga, siis 1970. aastateks oli eri tapeedimustreid trükkimises kümnekond. Mustrivaltside valmistamise ning

⁴⁰ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

⁴¹ K. Klandorf, K. Ribelus, V. Vissel, Väikese linna suured mustrid. – Saarakiri, 2019, lk. 49.

⁴² K. Klandorf, K. Ribelus, V. Vissel, Väikese linna suured mustrid. – Saarakiri, 2019, lk. 50.

uute toodete juurutamise protsesside keerukuse tõttu olid samad mustrid tootmises mitmeid aastakümneid.⁴³

Kohila paberivabrikus hakati põhjalikumalt tapeetide tootmisega tegelema peale uue tapeeditsehhi valmimist 1986. aastal. Tapeete toodeti kõrgrükitehnikas ja kuigi palgal olid kohalikud kunstnikud, olid teadaolevalt üle poole tapeedimustritest siiski Moskva päritolu. Arhiiviallikate ja ajaleheartiklite põhjal on teada, et juba enne tapeeditsehhi ehitamist, 1940.–1950. aastate paiku, on Kohilas toodetud ka marmortapeeti ja lakeeritud presstapeeti ning valget ja värvilist tapeedi aluspaberit⁴⁴, kuid vahepealsetel aastakümnetel tapeeditootmisest Kohilas seni jälgi ei ole leitud. Kohila vabriku ajalugu sai aga juba alguse 1893. aastal, kui kohalik mõisnik Karl von Lueder rajas Kohilasse vee jõul töötava saeveski ja puupapivabriku – aktsiaseltsi Puumassi ja Papitehas Kohila, mis 1900. aastal registreeriti kui aktsiaselts Puumassi ja Kartongivabrik Koil.⁴⁵

Pärast Suur-Sõjamäel asuva tapeeditsehhi valmimist (1984) alustas kummitoodete tehas Polümeer esimesena Eestis sünteetiliste pestavate tapeetide tootmisega.

2.3 Taasiseseisvunud Eesti Vabariik

Eesti Vabariigi taasiseseisvumise muutuste- ja kriisideküllane algusaeg osutus paljudele ettevõtetele keeruliseks. 1992. aasta sügisel kogu maailma tabanud suure paberitootmiskriisi tõttu lõpetas oma töö V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat.⁴⁶ Kohila Paberivabrik tegutses siiski 1991.–1994. aastatel edasi nime all RAS Koil ning 1994.–1999. aastatel kuni tehase pankrotistumiseni kui AS Kohila Paberivabrik. Pankrotistunud ettevõtte omandas Norra firma Lindegaard. Pärast mitmeid vahepealseid omanike vahetusi võttis 2008. aastal varad üle tänaseni tegutsev firma KP Factory OÜ, kuid nüüdne firma on orienteeritud kirjatarvetele ning tapeeditootmisega enam ei tegele.⁴⁷

21. sajandi alguses jätkas senistest tootjatest tapeedi valmistamist veel vaid Polümeer, mis omanikuvahetusega sai 1994. aastal uueks nimeks Baltplast. Peale uue juhatuse reforme jätkati PVC-kattega pestava tapeedi tootmisega, 2012. aastaks oli jäänud seinakattematerjalidest

---

⁴³ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

⁴⁴ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.R-1866.1.238: Kohila Paberivabriku 1950.a põhitegevuse bilanss, 1950.

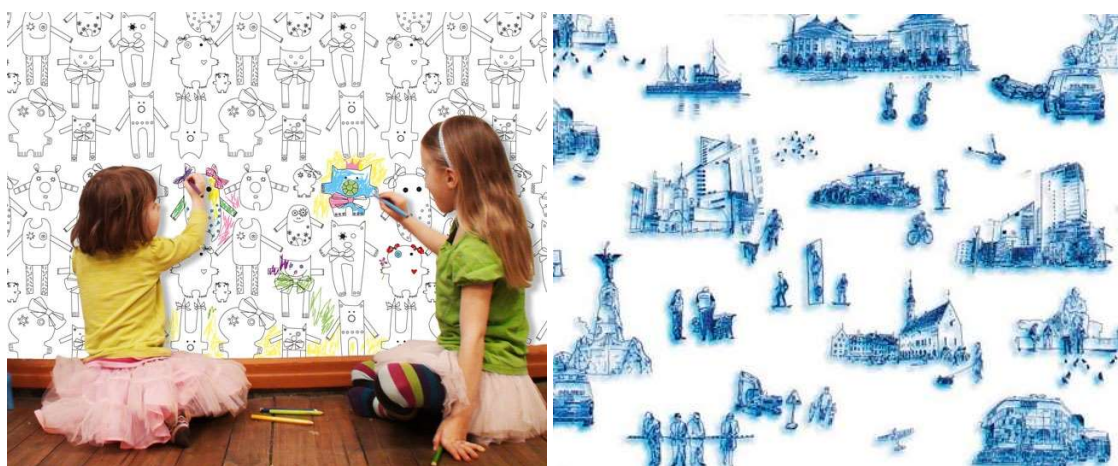
⁴⁵ Kohila Paberivabrik, Ajalugu. – <https://kohilapaberivabrik.ee/ajalugu/> (vaadatud 10.V 2023).

⁴⁶ L. Tamm, Tapeedi tootmine ja disain Eestis. Diplomitöö, Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, 2012, lk 45.

⁴⁷ Kohila Paberivabrik, Ajalugu. – <https://kohilapaberivabrik.ee/ajalugu/> (vaadatud 10.V 2023).

tootmisse veel vaid ülevärvitav tapeet „Seineks“. Tänapäevase firma tootenomenklatuuri tapeedid aga enam ei kuulu.⁴⁸

Suurte tapeeditsehhide sulgemise järel on tapeete Eestis toodetud pigem disainerite autorikollektsioonidena või väiketootjate poolt tellimuspõhiselt trükitavate nišitoodetena. Nii lõi disainer Anni Varm 2009. aastal laste fantaasiat arendava tapeedikollektsiooni „Värvi ise“ (ill 25), mida esitleti ka Bruno disainiauhindade näitusel. Keskkonnale ohutute värvidega PVC-kattega paberile trükitud tapeedid on kontuurjoonte või osaliselt värvitud elementidega, mida lapsed oma loovuse arendamiseks saavad ise värvidega täiendada.⁴⁹ 2014. aastal kujundas tekstiilikunstnik Krista Leesi prantsuse ajaloolises *toile de jouy* kangatrükistiilis tänapäevaseid pealinna arhitektuurseid mustreid ja linnaelustseene kujutava kangastapeedi „Tallinn *toile*“ (ill 26), mis valiti samuti Bruno disainiauhinna nominentide hulka.⁵⁰

25. Anni Varmi tapeet „Sõbrad“ seeriast „Värvi ise“

26. Krista Leesi kangastapeet „Tallinn *toile*“.

Taasiseseisvunud Eestis on spetsiaalselt kindlate ajalooliste objektide tarbeks rekonstrueeritud ka vanade tapeetide eeskujul käsitsi trükitud tapeete. 2007. aastal kujundas ja trükkis kunstnik Evar Riitsaar Eesti Vabaõhumuuseumi tellimisel Härjapea talu jaoks vanade tapeedikatkete järgi kolme toa jagu erineva mustriga tapeete (ill-d 27 ja 28). Muuseumi tellimusele järel otsustas Riitsaar alustada Võrumaal Obinitsa külas käsitsi siiditrükitehnikas seto mustritel põhinevate pabertapeetide tootmisega, kasutades aluspaberina kauplusest ostetud ühevärvilist tapeeti või Räpina Paberivabriku paberit.⁵¹

⁴⁸ Esileht. – AS Baltplast, <http://baltplast.ee/et> (vaadatud 10.V 2023).

⁴⁹ Anni Varm. Developing patterns. – Varmstudio, <http://www.varmstudio.com/wp/2010/03/anni-varm-%e2%80%a2-tapeedid/> (vaadatud 10.V 2023).

⁵⁰ Esileht. – Krista Leesi, <http://www.kristaleesi.ee/> (vaadatud 10.V 2023).

⁵¹ V. Rozenhal, Seto muster tapeedile. – Äripäev 27. V 2008.

27. ja 28. Evar Riitsaare kujundatud, seto mustritel põhinevad tapeedid.

Alates 2012. aastast pakub püsivalikuna tapeete Eesti tekstiilidisaini Studio Miurio (ill 29). Disainer Rita Assori poolt kujundatud pilt- ning ökotapeedid trükitakse Saksamaal rohetechnoloogia abil digitaalselt kõrgekvaliteedilisele niiskuskindlale fliismaterjalile lõhnabade UV-kindlate trükivärvidega.⁵² Hiljuti alustas oma tegevust ka OEKO-TEX ® sertifikaadiga fliistapeete rätsepatööna tootev Baubauwall. Firma trükib oma tapeedid Eestis vastavalt tellimusele ning mitmekesise tapeedimustrite valiku saavutamiseks tehakse koostööd Eesti disaineritega, muu hulgas näiteks ehtekunstnik Tanel Veenre ning kunagise Polümeeri jaoks tapeedimustreid valmistanud kunstnik Helje Eelmaaga (ill 30).⁵³

29. Miurio Studio ökotapeet „Pink Jelly Fish“, mustri autor Rita Assor.

30. Baubauwall tapeedimuster „Südasuvine aas“, mustri autor Helje Eelmaa.

Tänapäeval toimib seega Eesti tapeeditootmine ja disain väiketootjate najal, kes teevad tellimuspõhiselt nii käsitsi trükitud kui ka tööstuslikult toodetavaid nišitooteid. Kuna tänapäeva kaubandusvõrgus on suur tapeedivalik, ei leia tootjad, et suurtes kogustes lattu tootmine oleks otstarbekas.

⁵² Pink Jelly Fish. – Miurio studio, <https://miurio.com/et/toode/pink-jelly-fish-okotapeet/> (vaadatud 10.V 2023).

⁵³ Südasuvine aas. – Baubauwall, <https://baubauwall.com/et/toode/midsummer-meadow-yellow-wallmural/> (vaadatud 10.V 2023).

3. TAPEEDITOOTMINE EESTI NSV-S

Käesolevas peatükis uuritakse lähemalt nõukogude ajal Eestis toimunud tapeeditootmise telgitaguseid. Tähelepanu on suunatud muustrilistele pabertapeetidele ning seetõttu on käesolevas töös suurema tähelepanu alt välja jäetud Tootmiskoondis Polümeeri poolt toodetud pestavad tapeedid. Võimalikult ülevaatliku pildi saamiseks on eraldi vaatluse all see, kuidas ja millistest materjalidest toodeti, mis mõjutas mustreid ja värvitoone, kes võisid olla mustrite autorid, millest sõltus toote kvaliteet, kuidas ja kuhu tooteid turustati ning millised olid materjali paigaldusmeetodi eripärad.

Kohila Paberivabriku tapeeditsehhi töö kohta on infot kogutud küsitluslehtede ja kirjavahetuse teel alljärgnevatelt endistelt töötajatelt (sulgudes märgitud töötamise aeg Kohila Paberivabrikus): tapeeditsehhi meister ja töödejuhataja Svetlana Ivanova (1988–1991), tapeeditsehhi juhataja ja peatehnoloog Malle Joost (1983–1998), paberivabriku direktor Jüri Krebets (1980–1986), graveerija ja kunstnik Maris Lindoja (1985–1987, 1990–1992), peatehnoloog-kunstnik Eha Lorents (1985–1991). Suulisel vestlusel Maris Lindojaga on oma mälestusi jaganud kunstnik Ivi Põntson ning Inna Laanmetsaga vestles 1950. aastatel paberivabrikus töötanud Olga Tsemin.

V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tööprotsesside kohta koguti intervjuu ning kirjavahetuse teel infot aastatel 1978–1984 tapeeditsehhis töötanud muustrivõllide graveerijalt Eduard Krebetsilt ning küsitluslehe kaudu 1974–1975. a vabriku juhina töötanud Jüri Krebetsilt. Paberikombinaadi tapeedimustrite ja kunstnike kohta sai töö autor infot suulisel vestlusel Aarne Mesikäppilt, kelle abikaasa Lembi Mesikäpp töötas 1970. aastatel Eesti Paberitööstuses kunstnikuna.

Nii Kohila Paberivabrik kui ka ja V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat kuulusid tootmiskoondisesse „Eesti Paberitööstus“. Magistritöö lisadena (lisa 1, lisa 2) on koostatud dokumentatsioonid mõlema vabriku poolt toodetud tapeetidest, mis on kokku kogutud töö autori poolt käesoleva magistritöö käigus.

Viktor Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi nime pikkuse tõttu ning seetõttu, et ettevõtte toimumisaja jooksul kasutati ka mitmeid erinevaid nimetüüpe, on autor selguse ja lihtsuse huvides kasutanud edaspidi lühendatud nimetüüpi Tallinna paberikombinaat, sealjuures on viimane sõna kirjutatud väikese algustähega, sest tegemist ei ole ettevõtte ametliku nimekujuga.

3.1 Mustrid, nende loojad ja inspiratsiooniallikad

Ajalooliselt on tapeedimustritega üritatud imiteerida erinevaid luksuslikke materjale, sealhulgas tekstiile, nahka, puitu, kipsdekoore ja marmorit. Kuigi nõukogudeaegsetele tapeetidele mõeldes meenuvad eelkõige lopsakad mustrid ja ornamendid, jätkati ka sel ajal tapeetide kujunduses tava erinevaid materjale imiteerida.

Nõukogude aja alguseks ei olnud Eestis teadaolevalt ühtegi paberivabrikut, kus oleks toodetud mustrilist tapeeti. Esimesed märgid tapeedi tootmisest Eesti NSV-s pärinevad aastast 1948, kui ajalehes Harju Elu antakse teada hiljutisest tapeeditootmise alustamisest Kohila Paberivabrikus.⁵⁴ Artiklist ei selgu, kas toodeti ühetoonilisi või mustriga tapeete, kuid kindlad märgid mustertapeedi tootmisest pärinevad kaks aastat hilisemast ajast, kui 1950. a toodangu nimekirjas esineb lisaks tapeedi aluspaberile ka 7- ja 10-meetristes rullides marmortapeeti ning 20-meetristes rullides pressitud lakeer tapeeti. Paberivabriku põhitegevuse bilansi aruandes kurdetakse marmortapeedi valmistamisel ilmneva paberi ülekulu üle ning nõutakse marmortapeedi tootmises etteantud mahtude täpset järgimist seoses tarbijaskonna huvi puudumisega toote vastu.⁵⁵

2023. aasta jaanuaris käesoleva töö autori poolt sotsiaalmeedias tehtud üleskutse peale nõukogudeaegseid tapeete dokumenteerida saabus pilte ka marmorit imiteerivatest tapeetidest. Tapeeditükkidelt (ill-d 31 ja 32) ei ole kahjuks võimalik tuvastada tootjat, tootmisaega ega mustri autorit, kuid ühe foto saatnud autori sõnul pärineb pildistatud tapeet 1950. aastatest ning võib oletada, et just sedalaadi tapeete Kohilas tol ajal toodetigi.

31. Mati pinnaga marmorimitatsiooniga tapeet.

32. Omaniku sõnul 1950. aastatest pärinev läikiva pinnaga marmorimitatsiooniga tapeet.

⁵⁴ Kohila paberivabriku edusammud. – Harju Elu 29. VII 1948.

⁵⁵ RA, ERA.R-1866.1.238: Kohila Paberivabriku 1950. a põhitegevuse bilanss, 1950.

1950. aastatel lühiajaliselt toimunud presstapeetide tootmist mäletab aga endine paberivabriku töötaja Olga Tsemin. Kui kaua ja milliste mustritega presstapeete toodeti, ei ole kahjuks teada, samuti pole teada, miks tootmine katkes. 1969. a seisuga ei toodetud Kohilas enam ühtegi liiki tapeeti.⁵⁶

1958. aastal hakkas V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat omal algatusel tootma pressitud ühevärvilisi mustri tapeete. Ühe oletusena pakub töö autor välja, et masinad trükkimiseks võidi saada Kohilast, kui sealne presstapeedi trükkimine lõpetati. Ülejäänud NSVL-is toodetud tapeedimustritest planeeriti erineda kohalikke tarbekunstnikke kaasates.⁵⁷ Tootmise algusaeg jäi Jossif Stalini surmale järgnenud „sula“ perioodi, kui aastatel 1957–1965 haldasid kohalikku majandust regionaalsed rahvamajandusnõukogud.⁵⁸ Arvatavasti põhjustaski Eesti kunstnike kujundatud moodsaimelise mustrite tootmisse sattumist asjaolu, et sel perioodil ei pidanud kõiki otsuseid kesktasandil ehk Moskvaga kooskõlastama. Mustrid olid lihtsustatult moodsa joonega ka tehnilistel põhjustel, sest vabriku üsnagi algeliste masinatega ei olnud võimalik keerukamaid mustreid trükkida. Abstraktsemate mustrite kõrgega Eesti tapeeditööstuses jäi aga suhteliselt napiks, sest 1963. aastal andis ministrite nõukogu esimees Gennadi Voronov mõista, et lisaks maalikunstile on nüüd abstraktsed vormid taunitavad ka rakenduskunstide vallas,⁵⁹ ja juba 1965. aastast tehti enamik otsuseid jälle Moskva tahte järgi.

V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat tutvustas oma tõenäoliselt esimest mustertapeeti – lehekirjalist ja „erksarütmilist“ (ill 33) – 1959. aastal Nõukogude Liidu tollaegses ainukeses kodukujundusajakirjas Kunst ja Kodu.⁶⁰ Mustri autorit artiklis ei mainita, kuid suhteliselt minimalistliku stiliseeritud kujunduse poolest võiks arvata, et tegu on Eesti kunstniku loominguga. Kuna tapeeditootmine ei olnud paberikombinaadi põhitegevusala ning uute mustrite valmistamiseks vajalike võllide graveerimine Moskvast oli üsnagi aeganõudev ja tulemus mitterahuldava kvaliteediga, oli ka neli aastat hiljem tootmises vaid kolm erinevat mustrit. Siiski planeeriti 1962. a jooksul tootmisse võtta veel kuus uut mustrit, mis valiti kavandite seast välja kaubandusbaaside esindajate abiga.⁶¹ Eeldatavasti langetati kogu valik 1961. aastal toimunud tapeedimustri konkursile laekunud tööde hulgast.⁶²

---

⁵⁶ RA, ERA.R-2301.1.68: Kohila Paberivabriku põhitegevuse ja kapitaalvahetuste 1969. aasta aruanded, seletuskirjad, 1969.

⁵⁷ K. Kaal, Tapeeditegijatel külas. – Õhtuleht, 23. I 1962.

⁵⁸ K. Kukk, Eesti majanduse 100 aastat. – Post Factum, 2019, lk 86–87.

⁵⁹ Valitsus kontrollib tapeedi mustreid. – Vaba Eestlane/ Free Estonian, 10. IV 1963.

⁶⁰ B. Tomberg, Värvi – võllur ruumis. Tapeet. – Kunst ja Kodu 1959, nr 3, lk 16-17.

⁶¹ K. Kaal, Tapeeditegijatel külas. – Õhtuleht, 23. I 1962.

⁶² Kunst ja Kodu 1961, nr 2, lk 6–7.

33. Tallinna paberikombinaadi lehekirjaline tapeedimuster.

34. Töö Tallinna paberikombinaadi tapeeditsehhis aastal 1962.

Eelpool mainitud kolm mustrit, mida 1962. aastal toodeti, olid tõenäoliselt Hilda Kruusi kavandatud, ajakirja Kunst ja Kodu lugejatele juba 1960. a tutvustatud tapeedid.⁶³ 1952. a Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi (edaspidi ERKI) moekunsti osakonna lõpetanud Kruusi (1926–2003) töötas aastatel 1960–1978 Tallinnfilmis kostüümikunstnikuna. Kui H. Kruusi 1955. aastast pärit kostüümikavandid filmile „Kui saabub õhtu“ olid teostatud veel üsnagi konservatiivses laadis⁶⁴, siis viis aastat hiljem kavandatud XV üldlaulupeo mälestusrätik (ill 38)⁶⁵ oli juba sarnases lihtsas stiliseeritud võtmes kui samal perioodil loodud tapeedimustridki (ill-d 35–37).

Nii Hilda Kruusi kui ka 1961. aasta tapeedikonkursist osa võtnud kunstnikud Aino Alamaa, Veevi Pajupuu, Maris Parmas ja Ilse Rosenfeld olid oma väljaõppelt eri alade tarbekunstnikud. ENSV Riiklik Kunstiinstituut avas tööstuskunsti eriala alles aastal 1966, kuid nii enne kui ka pärast kateedri loomist oli tavapärane, et suuretevõtetes olid kunstnikena ametis ilma varasema tööstus-kunstilise väljaõppeta tarbekunstnikud. Kitsa spetsialiseerumisega disainerite väljakoolitamist ei peetud otstarbekaks, sest kardeti, et see hakkab liigselt piirama kunstniku loomevabadust.⁶⁶

⁶³ V. Asi, Tapeet. – Kunst ja Kodu 1960, nr 1, lk 10-11.

⁶⁴ Hilda Kruusi kavandid filmile „Kui saabub õhtu“ (1955). – Eesti Filmi Andmebaas, <https://www.efis.ee/et/varamu/virtuaalmuuseum/filmikunstnike-kavandid/hilda-kruusi/Hilda-Kruusi-kavandid-filmile-Kui-saabub-ohu-1955>, (vaadatud 10. V 2023).

⁶⁵ Mälestusrätik. „Eesti NSV XX“. XV Üldlaulupidu 1960. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/DQUKA7WKUX5OVBUS5LEWXJABDC3J3TQV?query=hilda+kruusi&rows=20&viewType=list&isThumbnailFiltered=false&offset=0&firstHit=DQUKA7WKUX5OVBUS5LEWXJABDC3J3TQV&lastHit=lasthit&hitNumber=1> (vaadatud 21. IV 2023).

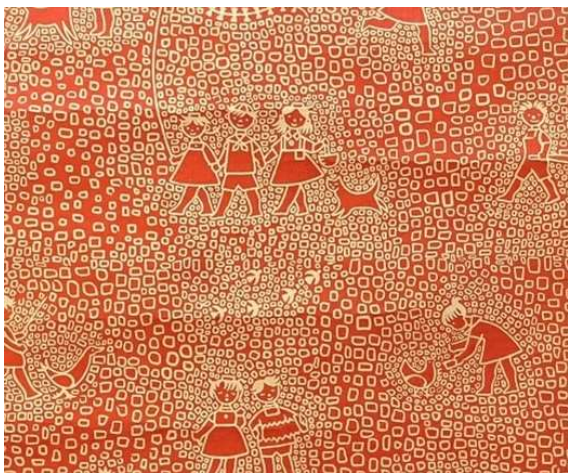
⁶⁶ L. Gens, Disainerid: ettevalmistamine ja rakendamine. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934...lk 88.

35–37. Hilda Kruusi poolt 1960. a kavandatud tapeedimustrid.

38. 1960. a Hilda Kruusi poolt kavandatud XV üldlalupeo mälestusrätik.

1961. a mustrikonkursil osalenud kavanditest hakati V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tapeeditsehhis tootma tarbekunstnike Aino Alamaa, L. Keskküla, Ilse Rosenfeldi, Veevi Pajupuu ja Maris Parmase kujundatud mustritega tapeete. Elukutselt erinevate taustadega kunstnikud tõid oma tapeedikavanditesse nii oma isikliku käekirja kui ka enda erialale iseloomulikke jooni. Nii näiteks on keraamik Aino Alamaa (1908–1996) kavandatud lastetoatapeedil (ill 39) lihtsalt ja stiliseeritult joonistatud mängivad lapsed, kes oma vormiselguselt sarnanevad kunstniku loodud, lapsi kujutavate keraamiliste minifiguuride seeriale (ill 40).⁶⁷ Tapeet osutus nii menukaks, et oli pea 20 aastat hiljem endiselt tootmises.⁶⁸

39. Aino Alamaa 1961. a kavandatud tapeedimuster.

40. Aino Alamaa 1959. a kujundatud keraamiline minifiguur.

⁶⁷ Esimene klass. – E-varamu, https://www.e-varamu.ee/item/EOOP2Q344YZZP6RG4QLJOICCJQ4BVD3Y?query=aino+alamaa&rows=20&offset=200&_id=1682223257200&viewType=list&firstHit=L7QWBSFR7I37FK5UR56KX5SR6UXHS3D7&lastHit=lasthit&hitNumber=202 (vaadatud 23. IV 2023).

⁶⁸ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

1949. aastal Tallinna Riikliku Tarbekunsti Instituudi keraamikuna lõpetanud ja viljaka portselanimaalijana tegutsenud Ilse Rosenfeld (1926–2013) töötas aastatel 1959–1975 ka tarbegrافیkuna kondiitritoodete vabrikus Kalev. Kui Rosenfeldi 1952. a loodud keraamilisel tassikomplektil on veel näha stalinistlikule võimule sobilikke rahvusmotive⁶⁹ ning hilisema perioodi keraamilised ning graafilised tööd olid hoopiski küllusliku ja jõulise dekooriga kaetud⁷⁰, siis oma 1960. aastate töödes – tapeedikavandil (ill 41)⁷¹ ning ka keraamikas (ill 42)⁷² – kasutab kunstnik stiliseeritumaid, abstraktsemaid motiive.

41. Ilse Rosenfeldi tapeedikavand aastast 1961.

42. Ilse Rosenfeldi kujundatud keraamilised pärlid aastast 1964.

1954. aastal ERKI lõpetanud ja hiljem Vilhelmine Klementi nimelises õmblustootmiskoondises töötanud moekunstnikud Veevi Pajupuu (1929–1992) ja Maris Parmas (sünd 1927) osalesid 1961. aasta tapeedikonkursil ühise kavandiga, mille disain järgis tekstiilikunstile omaseid kujundusloogikaid (ill 43)⁷³. Veevi Pajupuu osalus tapeedimustri loomisel tuli üllatusena tema tekstiilikunstnikust tütrele Kadi Pajupuule, kelle lapsepõlve koduseintel tapeedid puudusid – just ema Veevi tungival soovil kasutati seinte viimistlemiseks hoopiski värvi. Kadi Pajupuu arvates võis tapeedimustrite konkursist osa võtmist emale soovitada sisearhitekt Vello Asi, kellega V. Pajupuu 1950. aastatel tihedamas suhtluses oli.⁷⁴

⁶⁹ Eesti ornamendiga tass koos alustassiga. – E-varamu, https://www.e-varamu.ee/item/2DZDRTJMD0XB4Z4PX3UZLN2QP3W3CPHG?query=ilse+aurelie+lepikson&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&_id=1682226682139&reqType=ajax&viewType=list&firstHit=672Z63P3X3HA7BYISTLDFLFW7CKBW3ML&lastHit=lasthit&hitNumber=5, (vaadatud 23. IV 2023).

⁷⁰ Tass Liikumine. – E-varamu, https://www.e-varamu.ee/item/MHC6F4SFGMKHQ4Q6UJ5NPBYBDA4PZONO?query=ilse+aurelie+lepikson&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=40&_id=1682226649545&viewType=list&firstHit=672Z63P3X3HA7BYISTLDFLFW7CKBW3ML&lastHit=lasthit&hitNumber=52, (vaadatud 23. IV 2023).

⁷¹ H. Kersna. – Kunst ja kodu 1961, nr 2, lk 6.

⁷² Keraamilised pärlid. – E-varamu, https://www.e-varamu.ee/item/IQ6RYKL64PXARWVMOT2ZESZG7PWKZLX3?query=ilse+aurelie+lepikson&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&_id=1682238834546&viewType=list&firstHit=672Z63P3X3HA7BYISTLDFLFW7CKBW3ML&lastHit=lasthit&hitNumber=3, (vaadatud 23. IV 2023).

⁷³ H. Kersna. – Kunst ja kodu 1961, nr 2, lk 6.

⁷⁴ K. Pajupuu, kirjavahetus autoriga, 18. II 2023. Autori valduses.

43. 1961. a Veevi Pajupuu ja Maris Parmase tapeedikavand.

44. Veevi Pajupuu rõivamustrite kavand.

1960. aastad oli aeg, mil sooviti teadlikult arendada rahva esteetilist maitset ning Nikita Hruštšovi ratsionaliseerimispuuetest lähtuvalt eelistada kujundustes otstarbekat ja lihtsat vormi. Selleks korraldati masstoodangut tutvustavaid üleliidulisi laiatarbetoodete näitusi. Menukaks kujunenud 1961. a Moskva näitusel paistis oma uudsusega silma kontuurjoontega kujundatud linnasiluetiga tapeet, mis küll Eesti poelettidele tolleks hetkeks ei olnud jõudnud.⁷⁵ Mõni aeg hiljem jõudis linnamotiiv ka V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tapeedimustrile (ill 45). Millal esmakordselt mustrit trükkima hakati, pole teada, kuid menukat tapeeti toodeti veel 1970. aastate lõpuski. Legendi kohaselt oli autoriks Moskva kunstnik, kes sai kavandi jaoks inspiratsiooni Tallinna külastamisel nähtud vanalinna katusemaastikust.⁷⁶

45. Tallinna vanalinna katusemaastikku kujutav tapeet 1979. a interjööris.

⁷⁵ Kunst ja olustik. – Sirp ja Vasar, 2. VI 1961.

⁷⁶ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

Kui tapeeditsehhi algusaastate mustrite kohta leidub infot ajakirja Kunst ja Kodu artiklites, siis teave 1960. aastate teise poole uute mustrite lisandumise kohta puudub. Võimalik, et seoses taaskordse otsustusõiguse koondumisega Moskvasse muutus 1965. aastast keerukamaks ka uute mustrite kinnitamise ja juurutamise protsess. Lisaks oli Moskvas ja Minskis graveeritavate mustrivõllide saamine aeganõudev ja tülikas protsess, kus ainuüksi graveerimine võttis aega ligikaudu kuu. Seetõttu trükiti juba olemasolevaid mustreid pikaajaliselt, vahel lausa kümneid aastaid järjest ja valikut mitmekesisitati pigem laialdase värvivalikuga (ill-d 46–50).⁷⁷

46–50. Näide 1978. a tootmises olnud Tallinna Paberikombinaadi mustri laialdasest värvivalikust.

1964. a Eesti NSV Rahvamajandusnõukogu (edaspidi RMN) Kunstinõukogu tarbegraafika sektsiooni koosoleku protokollis küll eraldi tapeete ei mainita, kuid soovitatakse Eesti Paberitööstuse kunstnikel (kellest protokollis nimeliselt on ära mainitud Eerika Klement) laiatarbekaupade kujundamisse suhtuda tõsisemalt. Toodete kujundusi peetakse halvaks ja aegunuks. Uute toodete väljakujundamiseks soovitatakse luua eksperimentaalgrupp ning kujunduste mitmekesistamiseks anda tellimusi ka väljaspoole – Kaubanduspalatile jt kunstnikele.⁷⁸

Hiljemalt 1970. aastaks oligi Eesti Paberitööstuse (edaspidi EPT) juurde moodustatud eraldi büroo, nn eksperimentaaltsehh, kuhu võeti täiskohaga tööle kaks kunstnikku. Lauamängude ja kirjatarvete kõrval kujundasid kunstnikud ka tapeete, mida hakati tootma V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis. Teadaolevalt lisandus 1972. a jooksul tootmisse 4–5 uue mustriga tapeeti.⁷⁹ Varem olevat töid tellitud Kaubanduspalati kaudu lepinglistelt kunstnikelt, kuid täiskohaga kunstniku palkamine olevat ettevõtte jaoks olnud kasulikum. 1970. a ERKI moekunsti eriala lõpetanud Lembi Mesikäpp (1940–2015) töötas kooli lõpetamise järel EPT kunstnikuna pea kümme aastat. Temaga samal ajal oli kunstnikuna tööl 1972. a ERKI-s graafika eriala lõpetanud Reet Tammets (1946–1988).⁸⁰

⁷⁷ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

⁷⁸ RA, ERA.R-13.2.2435: ENSV RMN Kunstinõukogu ruumikujunduse ja tarbegraafika sektsioonide koosolekute protokollid ja nimekirjad kaubanäidiste kinnitamise kohta, 1964.

⁷⁹ Rohkem ja meelepärasema mustriga tapeeti. – Rahva Hää, 27. VII 1972.

⁸⁰ A. Mesikäpp, suuline vestlus autoriga, 17. IV 2023. Märkmed autori valduses.

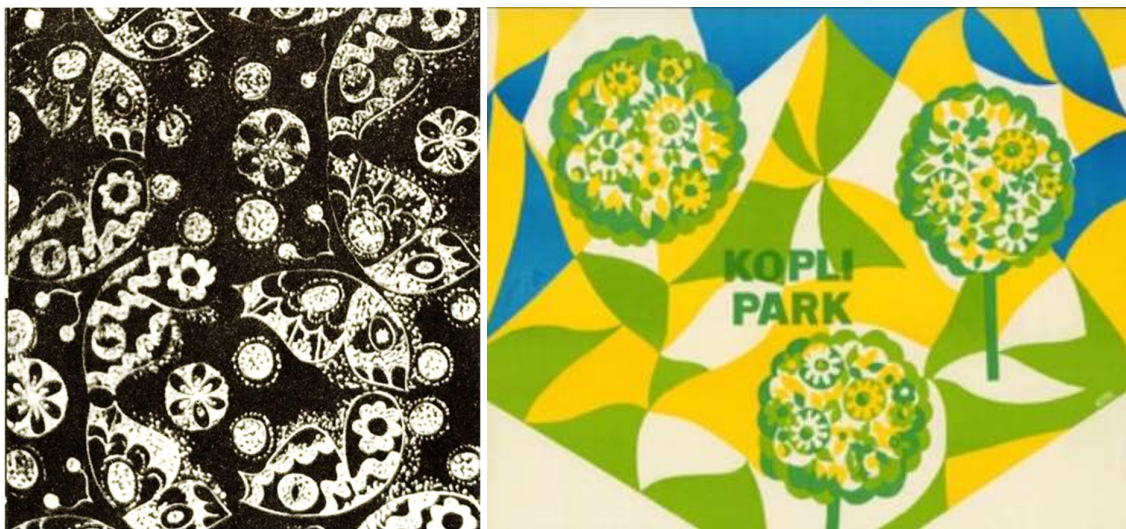
Lembi graafikust abikaasa Aarne Mesikäppi sõnul oli EPT 1976. a trükitud tootekataloogis⁸¹ lisaks muudele laiatarbekaupadele ära toodud ka kaks Lembi Mesikäppi loodud tapeedimustrit ning üks Reet Tammetsi (ill 53) tapeedimuster. Ühe sealse mustri jaoks (ill 87, keskel) oli Lembi inspiratsiooni ammutanud oma kodu seinal olnud vanast tapeedist. Teise mustri puhul (ill 51) on näha kunstniku toonast selgejoonelist käekirja, nagu kataloogi ploki kujunduses (ill 52).

51. Lembi Mesikäppi kujundatud ja 1976. a EPT tootekataloogis olnud lilleline muster.

52. Lembi Mesikäppi kujundatud ja 1976. a EPT tootekataloogis olnud joonistusploki kaas.

Samas tootekataloogis esitletud Reet Tammetsi rõõmsameelses lillede ja liblikatega tapeedimustris (ill 53) leidub aga ringi sisse kujundatud lille motiiv, mida kunstnik on kasutanud ka oma veidi hilisema, 1978. a loodud kontserdiplakati peal (ill 54)⁸².

53. Reet Tammetsi kujundatud liblikatega tapeedimuster, mida tutvustati tarbijale EPT 1976. a tootekataloogis.

54. Fragment Reet Tammetsi kujundatud kontserdiplakatist aastal 1978.

⁸¹ Koondis „Eesti Paberitööstus“. – kataloog. Oktoober: 1976.

⁸²Kopli park. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/UKSOS755STUA5UNABOIUICLLNJUHGWP5?query=reet+tammets&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=ODGYEGGHSPNTFQ3PVXG646TIRB2NSOAU&lastHit=lasthit&hitNumber=6> (vaadatud 24. IV 2023).

1984. aastal mainitakse ajakirjanduses, et vabrikus toodetavad mustrid pärinevad Moskva Kujutava Kunsti Kombinaadist, seega tõenäoliselt pärast Mesikäppi ja Tammetsi lahkumist EPT eksperimentaaltehhi uusi kunstnike ei palgatud. Samas artiklis kuulutatakse välja ka uus tapeedimustrite konkurss, et leida kohaliku tarbija maitsele sobilikumaid mustreid.⁸³ Peamisteks konkurssidel osalejateks olevat olnud ERKI üliõpilased, kuid tihti jäid tudengite poolt välja mõeldud mustrid liialt keerukaks, et neid tootmisse juurutada.⁸⁴

V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi mustrivalik laienes 1970. aastate jooksul vabriku masinaparki lisandunud, kahevärvilist trükki võimaldava trükimasina Olbrich abil. Teise uuendusena võeti samal perioodil tapeeditsehhi tööle mustrivõllide graveerija Eduard Krebets, kes jäi kogu tsehhi toimimise ajal teadaolevalt ainukeseks spetsialistiks sel töölõigul. Krebetsi sõnul jõudsid kavandid, mida mustrivõllidele graveerida, vabrikusse kunstinõukogu kaudu, seega ei olnud ta teadlik tapeetide autoritest. Väidetavalt olevat Tallinnas graveeritud võllid üldjuhul loodud siiski kohalike autorite kavandite järgi, kuid sekka sattus ka Moskva Kunstikombinaadi mustreid. Kui võlli graveerimise käigus juhtus mõni eksitus, siis improviseeris Krebets mustrile uue lahenduse – sääraseid muudatusi kunstinõukogu poolt enam ei kontrollitud.⁸⁵

55–57. Populaarseid Tallinna paberikombinaadis toodetavaid mustreid ajavahemikust 1978–1984.

58. Tallinna paberikombinaadi mustrivõlli graveerija Eduard Krebetsi initsiaalid tema graveeritud mustri servas.

⁸³ Kodumaa uudised. – Vaba Eestlane / Free Estonian, 12. VII 1984.

⁸⁴ A. Mesikäpp, suuline vestlus autoriga, 17. IV 2023. Märkmed autori valduses.

⁸⁵ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

Kohila Paberivabrikus taaskäivitati tapeeditootmine 1986. a seoses uue tapeeditsehhi avamisega. Tapeedimustreid joonistanud kohalikest kunstnikest on nimeliselt teada Ivi Põntson (ill 59), Maris Lindoja ja peakunstnik Eha Lorents. Inge Kõrtsin ning Valgevenest Gomeli tehastest tulnud Natalja Leikina tegelesid peamiselt tapeetide koloristikaga. Lisaks tapeetidele kavandasid kunstnikud laiatarbesehhide pakkepabereid ning kirjatarvete kaasi.⁸⁶

59. Ivi Põntson (laua taga) kolleegidega oma tööruumis, seinal tapeedinäidised.

60. Ivi Põntsoni kujundatud tapeet.

Tapeete trükiti rotatsiooni põhimõttel toimival kõrgreljeefvaltsidega masinal. Ka Kohilas planeeriti kohapeal käsitsi mustrivõlle graveerima hakata ning selle jaoks saadeti kunstnikke väljaõppele Gomeli paberivabrikusse. Vajalike töövahendite ja sisseseade puudumisel toodeti mustrid aga hoopiski Saratovi tehases, poliüuretaanist valtsidele. Sel põhjusel jäi tootmata ka M. Lindoja kavandatud aasiapärase muster⁸⁷, mille peen muster eeldas käsitsi graveerimist.⁸⁸

Toonase tapeeditsehhi juhataja Malle Joosti arvates olevatki üheks põhjuseks, miks kunstinõukogus kohalike kunstnike tapeedimustreid tagasi lükati, olnud just tehnoloogiline teostamatus.⁸⁹ Liiga peene mustriga kavandeid võidi saata ümbertegemisele, sest nende trükkimisel pritsisid valtsid värvi suurematel tootmiskiirustel ja võisid seetõttu puruneda.⁹⁰ Kunstnik Maris Lindoja sõnul piiras kõrgtrükkivaltsile omane robustne joone jämedus ning standardiga ette antud detailide tihedus mustrite loomist, mistõttu ei olnudki põhjust keerukamaid kujundusi luua. Kavandeid luues oli vaja mõelda ka sellele, kuidas tapeet lõpuks seinal välja näeb, kuidas motiivid mustris korduma hakkavad, kuidas paigaldamisel muster kergemini kokku sobituks ning tapeedirullist võimalikult vähe materjali kaduma läheks.⁹¹

⁸⁶ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

⁸⁷ Disaini aastast 1987. – Lindoja Disain, <https://koolitus.lindojadisain.ee/disaini-aastast-1987/> (vaadatud 10. V 2023).

⁸⁸ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

⁸⁹ M. Joost, küsitlusleht, küsitles autor, 24. III 2023. Autori valduses.

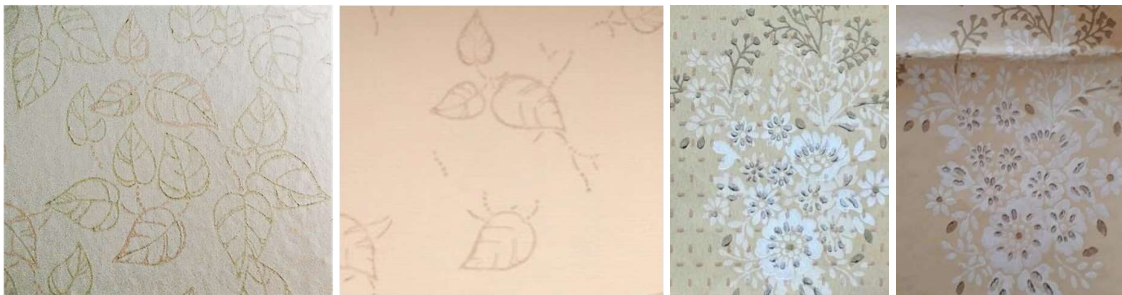
⁹⁰ J. Krebets, küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.

⁹¹ E. Lorents, kirjavahetus autoriga, 13. II 2023. Autori valduses.

Ideoloogiliselt oli Lindoja sõnul rohkem keelatud kui lubatud, sest kõik läänelik oli põlu all. Nii nagu mujalgi nõukogudeaegses tarbe- ja trükikunstimis, tuli vältida Eesti lipu sinimustvalge kombinatsiooni kasutamist ning vajadusel tuli üks nimetatud toonidest kavandilt eemaldada või teise tooniga asendada.⁹² Kergetööstusministeeriumi valduses olevat väikest sotsialismimaade ajakirjade kogu nii lihtsalt vaatama ei pääsenud ja seetõttu sai eeskuju võtta vaid venepärastelt tapeetidelt. Alles 1992. aastal ilmus tapeeditsehhi esimene Soome tapeedinäidistega kataloog, mille pealt soovitas tsehhi juhataja kunstnikul mustrid lihtsalt maha joonistada. Valiku mitmekesistamiseks osteti suur osa tootmises olnud mustritest juurde üleliidulisest mustripanga kogumist – Moskva Kunstikombinaadist. Ostmisel püüti leida võimalikult tagasihoidlikke, pigem geomeetriliste ja lihtsate motiividega mustrikavandeid⁹³, mis sobituks eestlasest tarbija rahulikuma natuuriga. Üks muster koosnes tavaliselt 2–5 valtsist⁹⁴ ning laiema tootevaliku saavutamiseks kombineeriti ühe mustri raames erinevaid lahendusi – eemaldati mustri trükkimisel mõni valts, et saada hõredama ilmega ja erinäolisem muster (ill-d 63–66). Lihtsaid mustrid toodeti aga siis, kui ohus oli etteantud tootmisplaani õigeaegne täitmine (ill-d 67–69).

61 ja 62. Maris Lindoja poolt Kohila Paberivabrikule kujundatud tapeedimustrid.

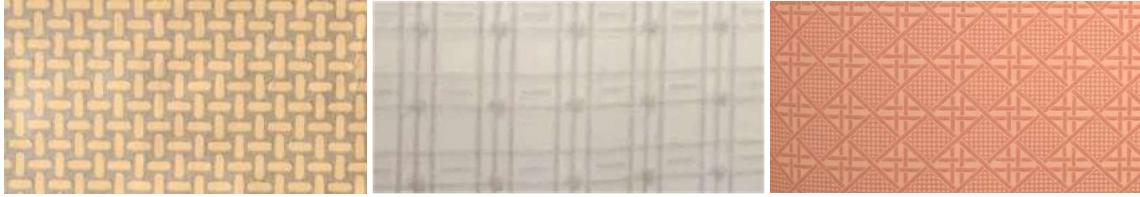
63 ja 64. Kasutatud on sama mustripõhja, kuid ühe valtsi eemaldamisega on saavutatud hõredam muster.

65 ja 66. Kasutatud on sama mustripõhja, kuid eemaldatud on taustapinna träpsustriline valts.

⁹² E. Lorents, kirjavahetus autoriga, 13. II 2023. Autori valduses.

⁹³ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

⁹⁴ S. Ivanova, küsitlusleht, küsitles autor, 3. IV 2023. Autori valduses.

67–69. Lihtsad ühetoonilised mustrid, mida toodeti peamiselt siis, kui oli kiire plaanitäitmisega.

Nõukogude aja lõpuperioodil, kui Moskva Kunstinõukogus mustrite kinnitamine veidi lihtsustus, hakati Ivi Põntsoni sõnul erinevaid mustreid omavahel kombineerima – kahe erineva mustri valtsid pandi kokku ja tekitati sellisel kujul uus muster. Kuigi Maris Lindoja tol hetkel enam vabrikus ei töötanud, olevat tema joonistatud säbrumustrit kasutatud teise mustri tausta ilmestamiseks. Kirjeldatud tapeeti ei ole õnnestunud tuvastada, kuid samal põhimõttel erinevate mustrite ristkasutust on leida ka teiste mustrite puhul (ill-d 70–72).

70–72. Keskmises mustris on ühendatud vasaku mustri punktiirjoonega võrgustik ja parema mustri lillornament.

Ka Eesti kunstnikud võisid oma kavandeid Kunstikombinaadi kaudu müüa, juhul kui need olid saanud Moskvast kunstinõukogust „kinnituse“⁹⁵. Selleks tuli muster joonistada 80 x 150 cm suurusele pinnale ja lisada väiksemalt juurde värvilahendused. Kavandite loomisel ei tohtinud mingil juhul kasutada šablooni, siiditrükki või muid sellelaadseid abivahendeid, sest oli teada, et mingil seletamatul põhjusel selliselt teostatud kavandeid kunstinõukogus heaks ei kiideta.⁹⁶

Erinevalt ülejäänud paberivabriku tootmisliinidest olid tapeeditsehhid üleliidulise alluvusega. Kunstnikud pidid mustri kinnitama oma vabriku kunstinõukogus, seejärel saama kinnituse ka Moskvast, umbkaudu 15-liikmelise kunstinõukogu käest. Kohila Paberivabriku endise kunstniku Maris Lindoja arvates oli kunstinõukogu eesmärk kõik, mis võimalik, tagasi lükata, et müüa „omade“ kavandeid,⁹⁷ ja ettevõtte endine juht Jüri Krebets oletas, et tapeedimustritele piirangute seadmise mõõdupuuks olid kunstinõukogu liikmete „isiklikud emotsioonid“⁹⁸. Oli ka juhtumeid, kus nimetatud nõukogu suutis oma kriitikaga kunstnikke nutma ajada.⁹⁹

⁹⁵ M. Joost, küsitlusleht, küsitles autor, 24. III 2023. Autori valduses.

⁹⁶ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

⁹⁷ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

⁹⁸ J. Krebets, küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.

⁹⁹ A. Mesikäpp, suuline vestlus autoriga, 17. IV 2023. Märkmel autor valduses.

3.2 Aluspaberid, trükitehnikad ja värvid

Käesolevas magistritöös on Viktor Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Pabrikombinaadi tapeeditoodangu tehnilist poolt kirjeldatud peamiselt aastatel 1978–1984 tapeeditsehhis mustrivõlli graveerijana töötanud Eduard Krebetsi kirjelduste põhjal¹⁰⁰. Varasemalt ja hilisemalt võis tootmises ja materjalides olla kirjeldatuga võrreldes erisusi.

Tallinna paberikombinaadis pressiti reljeefse mustriga tapeedid Ukrainas toodetud kahekihilisele aluspaberile. Alumises kihis oli lühikese kiuga makulatuurpaber, pealmises kihis pleegitatud tselluloos. Kihid ei olnud eraldi, vaid valati kokku ühes protsessis. Alumine kiht oli lühikesekiuline, selleks, et paber kannataks pressimisel venitamist.

Värvidena kasutati ajalehtede ja raamatute trükkimiseks mõeldud orgaanilise õli baasil tehtud mineraalsete värvainetega trükivärve. Värv toodi Venemaalt Toržoki linnast viiekilostesse plekktünnidesse pakitud tihke massina ja lahustati kohapeal lakibensiiniga „White Spirit“. Värv imbus tapeedipaberisse ja oli masinast väljudes nii kuiv, et eraldi kuivatamisprotsessi ei vajatud. Kuigi tapeeditsehhi jõudsid kunstnike tapeedikavandid koos värvilahendustega, siis tegelikult valmisid tootmisse minevad toonid vastavalt koloristi inspiratsioonile või sellele, millist värvi tapeeti tutvuste kaudu telliti. Toonid segas kolorist kokku kohapeal n-ö tunde järgi.

Tapeete trükiti Tallinna paberikombinaadis üsna algelisel pressitud mustri meetodil. Mustrivõll kaeti pealt värviga, jättes sissegraveeritud osad värvist puutumata. Värv kanti paberile üle suure surve all, nii et koht, kus värvi ei olnud, pressis end paberist reljeefselt välja. Trükkida sai ainult ühevärvilisi tapeete. Tsehhi alustas tootmist väikesemõõdulise, justkui isetehtud trükimasinaga ning mehaanilise ümberrullimismasina ja pakkimismasina¹⁰¹. 1978. aastaks oli kokku kolm trükimasinat, millest üks kahevärvilist trükki võimaldav Lääne Saksamaa Olbrichi tehase masin ning lisaks kaks sama tehase ümberrullimismasinat. Olbrichi trükimasin keris trükitud tapeedi suurde rulli, sealt edasi läks tapeet ümberrullimismasinasse, mis lõikas tapeedid automaatselt 12 m pikkusteks paanideks, edasi läks tapeet pakendamisele. Kahevärviline trükk seisnes selles, et ühe värviga kaetud mustrivõll kandis paberile põhimustri ja teise värviga kaetud kummist võll tegi põhimustri peale teise tooniga triibud (ill 73). Eduard Krebets eksperimenteeris mõne mustri puhul sellega, et lõikas ka kummist võllile noaga mustri sisse (ill-d 74–76) ning kuna graveerija tööd kunstinõukogu ei kontrollinud, siis jõudsid need kooskõlastamata mustrid ka tootmisse.

---

¹⁰⁰ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹⁰¹ K. Kaal, Tapeeditegijatel külas. – Õhtuleht, 23. I 1962.

73–76. Tallinna paberikombinaadi kaheväriline trükk, tumedam värv kantud pinnale kummivõlliga.

Enne 1978. aastat telliti mustrivõllid peamiselt Moskvast ja Minskist. Siis saadeti tehases saablite teritajana töötanud Eduard Krebets Minskisse mustrivõllide graveerimist õppima. Kuni Tallinna paberikombinaadist lahkumiseni aastal 1984 graveeris ta kõik võllid uute tootmisel tulevate mustrite jaoks. Kokku võis neid olla umbkaudu 20. Terasest mustrivõlli graveerimine võttis tavaliselt aega umbes ühe kuu ning graveeritud võllid võisid kesta mitu aastat. Vajadusel graveeris aga Krebets üle ka vanad kulunud võllid, mille mustrid veel endiselt tootmises olid, või kui võll oli liigselt kulunud, kopeeris ta vanalt võllilt mustri kalkapaberile ja graveeris selle põhjal uue võlli.¹⁰²

Tõenäoliselt graveeriti hilisemad võllid jälle teistes liiduvabariikides, sest nii enne kui ka peale Krebetsit toodetud tapeetide servas on tootja nimi kirillitsas, Krebetsi mustrivõllidega toodetud tapeetidel aga eestikeelne lühend EPT (Eesti Paberitööstus).

Kohila tapeeditsehhis kasutati aluspaberina reeglina kahekihilist paberit: alumine kiht oli puitmasskiududest või pleegitamata makulatuurist, pealmine kiht pleegitatud või valgendatud. Peamiselt kasutati mujalt Nõukogude Liidust sisse ostetud paberit, kuid paberipuuduse aegadel ka Kohilas toodetud pleegitatud tselluloosist ühekihilist paberit. Värvadena kasutati teistest Nõukogude Liidu riikidest tarnitud aniliinliimvesivärve, mida tavapäraselt kasutati ka tekstiilide trükkimisel.¹⁰³

Värvivalik sõltus värvide saadavusest ja kunstinõukogu otsustest värvide sobilikkuse kohta. Kindlalt oli keelatud sinimustvalge kombinatsioon. 1987. a paiku oli juhtum, kus värvide tarnet oodati keset talve Kasahstanist kolm kuud ning saabudes olid värvid läbikülmunud ja kasutuskõlbmatud. Olude sunnil kasutati siis tapeetide tootmiseks laojääke – peamiselt punaseid ja mustjaid värvitoone (ill-d 77–80).¹⁰⁴

¹⁰² E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹⁰³ J. Krebets, küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.

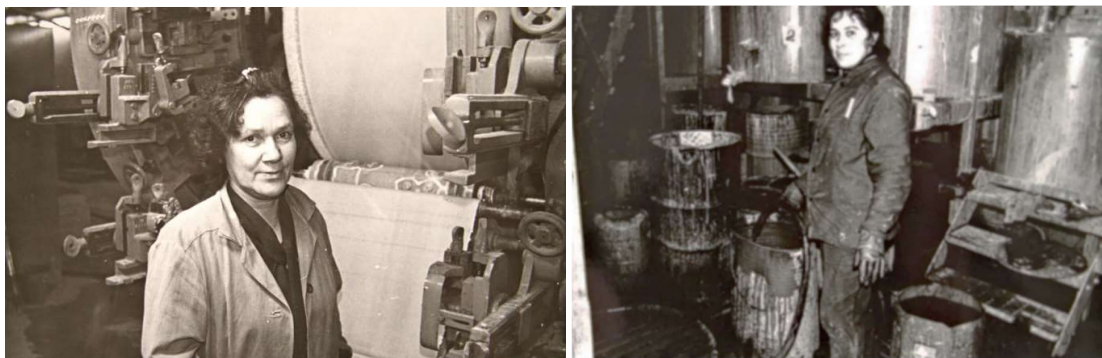
¹⁰⁴ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

77–80. Kohila Paberivabriku tapeedid, mis võivad pärineda ajast, kui laos oli saada vaid punast ja musta värvi.

Kohila tapeetide puhul kasutati tihti pronksjaid ja hõbedasi sätendavaid värve, mis ei seostu tavapäraselt eestlaste maitsega. Arvatav põhjus seisneb selles, et toleaeagne vabriku juhtkond oli üsna venekeelne ja -meelne¹⁰⁵ ning esmajärjekorras mõeldi tootmisel slaavipärase maitsega ostjaskonnale. Lisaks kasutati metallikvärve selleks, et tõsta tapeetide müügihinda.¹⁰⁶

Kohila tsehhis olid kasutusel Saksamaa Liitvabariigi Olbrichi tehasest pärit kerimismasinad ning neli rotatsiooni põhimõttel kõrgreljeefvaltstrüki masinat (ill 81), mis võimaldasid kuni kaheksa värviga trükki, Soome Jylhäväära tehasest neli kruntimismasinat pakkimisliini ja lisaks värviköök (ill 82). Tööprotsess oli järgmine: paberi kruntimiseks keedeti värv, mis jaotati seejärel kruntimismasinatega paberile. Krunditud paber läks pika trükimasina peale, mille ühes otsas kanti trükivaltside abil paberile muster. Seejärel liikus trükitud paber läbi pika kuivatiliini. Oluline oli siinkohal jälgida, et paber ei läbiks kuivatit liiga kiiresti ja et kuivati ei oleks liiga kuum, sest liigse kuumuse mõjul võis pigment värvisegust eemalduda. Siis liikus suur trükitud tapeedirull pakkimismasinasse, kus see keriti ümber 10 m pikkusteks rullideks ja pakiti.¹⁰⁷ Valtse telliti Venemaalt, hilisemas järgus ka Saksamaalt. Korraga oli töös 4 mustrit – igal masinal kuni kolme eri värvilahendusega eri muster, mida tehti vastavalt tellimustele.¹⁰⁸

81 ja 82. Kohila tehase töötajad Olbrich kõrgreljeefvaltstrüki masina kõrval ja värviköögis värvi segamas.

¹⁰⁵ E. Lorents, kirjavahetus autoriga, 13. II 2023. Autori valduses.

¹⁰⁶ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

¹⁰⁷ S. Ivanova, küsitlusleht, küsitles autor, 3. IV 2023. Autori valduses.

¹⁰⁸ M. Joost, küsitlusleht, küsitles autor, 24. III 2023. Autori valduses.

3.3 Tapeedi kvaliteeti mõjutanud tegurid

Paljud tollased tarbijad ei olnud rahul Eesti NSV-s toodetud tapeetide kvaliteedi ja muustritega. Tapeetide kvaliteeti mõjutasid toormaterjali ehk kruntide, värvide ja aluspaberi kvaliteet, masinapargi seisukord ja seadistused, tööjõu kvalifikatsioon, töökorraldus ning -tingimused, trükivaltside kvaliteet ja seisukord, samuti muustrite kunstiline kujundus. Peamine takistus, miks oma toodetega Nõukogude Liidu turul teiste liiduvabariikidega võrdväärselt ei suudetud konkureerida¹⁰⁹, oli mahajäämus ümbritseva maailma tapeeditootmise tehnoloogiast. Kohilas valmistati värve kohapeal, mujalt liiduvabariikidest toodud ebakvaliteetsetest pigmentidest. Värvidel ei olnud kulumis- ja pleekimiskindlust ning nende kestvusajaks arvestati vaid 2–3 aastat (ill-d 83 ja 84).¹¹⁰ Alles taasiseseisvunud Eesti algusaegadel hakati kasutama parema kvaliteediga Soome värve.¹¹¹ Tallinna paberikombinaadis kasutati Venemaal toodetud õlipõhiseid trükivärve, mida lahjendati kohapeal lakibensiiniga.¹¹² Ka need värvid olid väga valgustundlikud ja luitusid kiiresti isegi põhjapoolsete ruumide seintel.

83. Rullis seisnud Kohila Paberivabriku pojengidega tapeet.

84. Sama muustriga Kohila Paberivabriku tapeet seinal, illustreerimaks vähest kulumiskindlust.

Kuigi algne tapeeditootmise idee Kohilas tulenes soovist luua ainult oma tehases valmistatud paberil põhinevaid tooteid,¹¹³ siis tegelikkuses osteti kahekihiline aluspaber üldjuhul mujalt Nõukogude Liidust sisse – tõenäoliselt põhjusel, et imporditud aluspaber oli kvaliteetsem ja tugevam, aga ka seetõttu, et Kohila vabriku aegunud paberimasin ei suutnud vajalikus koguses

¹⁰⁹ E. Sank, Mis tehtud, mis teoksil. – Ühistöö 21. XII 1986.

¹¹⁰ J. Krebets, küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.

¹¹¹ M. Joost, küsitlusleht, küsitles autor, 24. III 2023. Autori valduses.

¹¹² E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹¹³ J. Nikker, Kohilas hakatakse tapeeti tegema. – Ühistöö, 19. I 1985.

aluspaberit toota¹¹⁴. Kohapealset ühekihilist paberit kasutati siis, kui tsehhis oli paberipuudus.¹¹⁵ Arvatavasti võis ka õhema paberi kasutus tapeedi kvaliteeti mõjutada.

1962. a Õhtulehes kurdavad Tallinna paberikombinaadi tapeeditsehhi töötajad mustatäpilise ja kuivuse tõttu kergesti käriseva aluspaberi üle, mille päritolu artiklis ei täpsustata. Täppidest vabanemise lahenduseks pakutakse paberi eelnevat kruntimist, kuid vabrikus puuduvad vastav spetsiaalne kruntimismasin.¹¹⁶ 1980. aastate paiku kasutatatakse samas tapeeditsehhis presstapeetide trükkimiseks Ukrainast toodud kahekihilist aluspaberit. Kuna Ukraina paberitehas asus suure jõe ääres, mis kevadiste üleujutuste ajal ka vabriku veega täitis, ei olnud võimalik teatud perioodidel paberit toota ning kevaditi oli seetõttu aluspaberi defitsiit. Üleujutuse järgselt Tallinna paberikombinaati jõudnud aluspaberid olid kohati ebakvaliteetsed, sisaldades abrasiivseid liivaterasid, mis olid paberisse sattunud ilmselt põhjusel, et üleujutuse tõttu olid suured tselluloosivannid täitunud liivase jõeveega.¹¹⁷

Tehniliste seadmete hankimine välismaalt oli keeruline protsess¹¹⁸, mistõttu oli siinsete paberivabrikute masinapark nii moraalselt kui ealiselt vananenud. Tallinnas kasutati suhteliselt algelisi tapeeditootmise masinaid, mille remontimiseks leiutati ja valmistati vajalikud detailid kohapealsetes töökodades. Tallinna paberikombinaadi masinate seisuga kirjeldab ilmekalt näide, kus 1969. a seisuga oli paberitsehhi kolmest masinast kõige uuem see, mis pärines aastast 1921.¹¹⁹

Kohila Paberivabrik ostis oma 1986. a valminud tapeeditsehhi tarbeks Saksamaa Liitvabariigist pärit kõrgrükimasinad. Seadmed olid vabriku jaoks küll varasemast nüüdisaegsemad, kuid mujal arenenud maades ammu maha kantud. Kohilasse saabumise hetkeks olid need juba mõnda aega seisnud ja roostetanud.¹²⁰ Masinate korrapärase hoolduse puudumine aitas kaasa seadmete edasisele lagunemisele.

Kohila tapeeditsehhi loomisel oli eesmärgiks töökorraldus maksimaalselt mehhaniseerida ning pakkuda häid töötingimusi.¹²¹ Päriselus oli töö halvasti korraldatud, sest kiirustati plaanimajanduse täitmise huvides tsehhi eksploatatsiooni andmisega ning tapeete hakati tootma

---

¹¹⁴ J. Nikker, Partei rajoonikomitee istung. – Ühistöö 07. IX 1989.

¹¹⁵ J. Krebets, küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.

¹¹⁶ K. Kaal, Tapeeditsejatel külas. – Õhtuleht, 23. I 1962.

¹¹⁷ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹¹⁸ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹¹⁹ Kuidas töötab tänapäeval Tallinna tselluloosivabrik. – Eesti Päevaleht /Estniska Dagbladet, 15.IX 1969.

¹²⁰ J. Nikker, Tapeet tuleb. – Ühistöö, 23. X 1986.

¹²¹ J. Nikker, Kohilas hakatakse tapeeti tegema. – Ühistöö, 19. I 1985.

pooleldi väljaehitatud, puudulike tehniliste-, töö- ja olmetingimustega keskkonnas.¹²² Seda mainiti ka 1987. a vabriku aastaaruandes põhjusena, miks tapeedi aastasest tootmisplaanist täideti vaid 52%.¹²³ Üldine korralagedus viis madalseisu, millest hilisemas järgus püüti välja tulla varasemalt tegemata jäänud töid ellu viies.

Nii Tallinna kui Kohila tehaste töötajad käisid jooksvalt, töö käigus ametit õppimas Valgevenes Minski ja Gomeli vabrikus, Venemaal Saratovi ja Tula vabrikus, aga ka teiste liiduvabariikide tapeedivabrikutes. Kohilas aga iga masina taha väljaõpet läbinud töömeest alati ei jagunud¹²⁴, mille tulemusel kannatas ka tapeedi kvaliteet. Kaadri voolavuse probleemi ning kvaliteetse töö tegemiseks motivatsiooni puudumise probleemi püüti lahendada uue töötasüsteemi juurutamise abil.¹²⁵

Kohila tehases piirasid tapeedi kujunduslikku kvaliteeti etteantud standardid mustri tihedusele ning kõrgrüki valtside robustus, mille tõttu ei saanud toota peene joonega mustreid. Ka Tallinna paberikombinaadi mustrite kujunduse lihtsustatud laadi põhjuseks olid algelised masinad, mis ei võimaldanud keeruliste mustrite trükkimist. Enne 1970. aastate lõppu, kui Tallinnas kohapeal hakati mustrivõlle graveerima, kasutati tehases aastaid kasutuses olnud, Minskist tellitud trükivaltse, mis olid pideva abrasiivse paberiga kokku puutumise tõttu kulunud ning põhjustasid ebakvaliteetset mustritrükki.¹²⁶ 1960. aastatel Moskvast tellitud mustrivõllid ei olnud aga juba algselt piisavalt hea kvaliteediga.¹²⁷

Praaki toodeti üsna palju mõlemas tapeeditsehhis. Kohilas tekkis palju vigu värvide kokkutrükkimisel. Samuti võis aluspaber masinas viltu joosta või tuli värv trükkides ebaühtlane.¹²⁸ Tihti võis olla tapeedi rikkujaks ka juba enne trükki minekut transpordi käigus kahjustada saanud aluspaber.¹²⁹ Praaktapeedid suunati makulatuuri ja kui viga oli masinas, läks liin kohe ümberseadistamisele.¹³⁰ Arvatavasti jõudis teatud hulk mittekvaliteetset tapeeti siiski tarbijani – selle tunnistuseks on Pärnus 1987. a praaginäituse eksponaadina välja pandud Kohila „näotu ja õhuke“ tapeet.¹³¹

---

¹²² V. Aitsam, Vana lasti käest, uus ei saanud valmis. – Ühistöö, 09. II 1988.

¹²³ RA, ERA.R-1864.6.4039: 1987. a Kohila Paberivabriku raamatupidamise aastaaruanne, 1987.

¹²⁴ RA, ERA.R-1864.6.4127: 1988. a Kohila Paberivabriku raamatupidamise aastaaruanne, 1988.

¹²⁵ E. Lorents, Kohila alev ja paberivabrik august 1988. – Ühistöö, 25. VIII 1988.

¹²⁶ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹²⁷ K. Kaal, Tapeeditegijatel külas. – Öhtuleht, 23. I 1962.

¹²⁸ J. Nikker, Tapeet tuleb. – Ühistöö, 23. X 1986.

¹²⁹ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

¹³⁰ M. Joost, küsitlusleht, küsitles autor, 24. III 2023. Autori valduses.

¹³¹ T. Roosaar, Praaginäitusele. – Pärnu Kommunist, 21. X 1987.

Tallinna tapeeditsehhis läks praaktoodang hüdropurustisse, kus purustatud paberist segati veega kokku tselluloosimass, mis läks uuesti tselluloosi või paberi tootmisse. Välja praagiti tapeedid, mille vastasservade toon erines, või kui masina värvivõlli lohaka paigalduse tõttu said värvi ka mustrivõlli sisse graveeritud pinnad. Siiski jõudis tarbijani ka ebakvaliteetset tapeeti, mille toon tapeedirulli lõikes varieerus¹³². Samuti tekkis praaki mustrivõllide või värvide vahetusel masinas, kui ümberseadistamise käigus võis liinilt tulla ligikaudu 10 m praaktapeeti.¹³³

Kuigi tapeeditootmine käis üleliidulise standardite süsteemi GOST järgi, siis mustrivõlli graveerija Eduard Krebetsi sõnul Tallinna paberikombinaadis seda eriti ei jälgitud ning seetõttu tuli ette juhuseid, kus tapeet ei jõudnud standardile mittevastavuse tõttu müügile.¹³⁴ Kohilas püüti aga pidevalt parandada toodangu kvaliteeti ja kaubanduslikku välimust ning pakkuda tarbijaskonnale uudse lahendusega tooteid.¹³⁵

3.4 Paigaldusmeetodid ja -kvaliteet

Tapeetide säilitamise seisukohast on oluline mõista ka selle seinale kinnitamise eripärasid. Ajastule omaste töövõtete ja lahenduste tundmine lihtsustab tapeedikihtide dateerimist ning selgitab põhjuseid, miks mõni kiht eraldub teisest raskemini või on säilinud halvemas seisukorras kui teine.

Kui traditsiooniliselt on tapeetide seinale liimimiseks kasutatud erinevaid jahukliistreid, mis võimaldavad tapeedikihte niisutades neid tänu jahu paisumisele üksteisest suhteliselt kerge vaevaga eemaldada, siis 20. sajandil kasutama hakatud sünteetilise liimiga kinnitatud tapeete on juba üksteisest praktiliselt võimatu lahutada.¹³⁶ Sünteetilise liimi laialdasema kasutuselevõtu aja võib ilmselt dateerida 1960. aastate teise poole, kui NLKP Keskkomitee seadis eesmärgiks lõpetada aastateks 1967–1968 NSV Liidu rahvamajanduses toiduainete tehnoloogilistel kasutamise ning kasutada edaspidi tapeetide kleepimiseks vaid sünteetilisi lateksliime.¹³⁷

Sünteetiliste liimide kõrval jätkati siiski ka jahukliistri kasutamist, kuid sellise meetodiga liimimisel olid omad miinused. Rukki-, nisu- või kartulijahu kliistriga kleebitud tapeetide taha võisid elama asuda taimse päritoluga kuivainetest toituvad väike-jahumardikad.¹³⁸ Seetõttu võivadki seinalt eemaldamisel olla mõned tapeedikihid pudedad ja auklikud. Probleemile püüti

¹³² B. Mikk, Olen ka ise muutunud... – Õhtuleht, 13. VI 1959.

¹³³ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹³⁴ L. Sinisalu, Ehitaja tööviljakus oleneb uutest võtetest. – Kommunist, 7. I 1971.

¹³⁵ E. Lorents, Kohila alev ja paberivabrik august 1988. – Ühistöö, 25. VIII 1988.

¹³⁶ G. Ots, Mida teha vanade tapeetidega? – Pööning, 2020 nr 4, lk 92.

¹³⁷ V. Sergejev, Toiduainete väärtuslikud asendajad. – Kommunist, 18. VII 1964.

¹³⁸ Kui sul on köögikapi kahjurid. – Ühistöö, 23. XI 1995.

leida ka teisi lahendusi – nii näiteks hakati Moskvast valmistama tapeete, millele oli lisatud putukaid hävitavat ainet.¹³⁹

Üks põhjusi, miks nõukogudeaegseid tapeete väärtustama ei kiputa, on kindlasti ka omaaegne kehvapoolne paigalduskvaliteet. Sellest annavad aimu mitmed tollases ajakirjanduses ilmunud artiklid, kus ilustamata räägitakse ehitusvaldkonna erinevatest probleemidest. Ebaõigete töövõtete ja -tingimuste tõttu võis tapeet seinal hallitama minna või seintelt maha kooruda juba enne hoone ekspluatatsiooni andmist¹⁴⁰. Tulemuse võis rikkuda ka vale kliiistrivalik, kui paigaldusel ei peetud silmas, et erinevate paksustega tapeedid vajavad erinevate omadustega liimaineid.¹⁴¹ Kohati mõjutas töö kvaliteeti ka etteantud eelarve, kui tapeedialust tasanduskihti ei olnud ette nähtud ja tapeet paigaldati otse seinapaneelile.¹⁴² Samuti sõltus töö tulemus laia profiiliga ehitajate kasutamisest, kus kõik tegid kõike ja puudusid eraldi tapetseerimisele spetsialiseerunud ehitajad.

II maailmasõja järgset elamispindade nappust püüti Nõukogude Liidus leevendada Hruštšovi-aegse ratsionaalsusele ja odavusele suunatud ehituspoliitikaga. Koos riikliku lubadusega tagada tasuta korter kõigile jõudis massiline elamuehitus seisu, kus lisaks kiirustamisest ja materjalide nappusest tulenevale halvale ehituskvaliteedile oli tavakodanikul ehitajate suure töökoormuse tõttu raske leida viimistlejaid väiksemamahuliste ehitustööde teostamiseks¹⁴³. Seetõttu kirjutati arvukates nõukogudeaegsetes ajaleheartiklites ja spetsiaalselt välja antud raamatutes¹⁴⁴ omal käel sanitaarremondi teostamisest. Neis kirjeldatud tavapärased tapetseerimisvõtted annavad tänapäevastele uurijatele järjekordse vihje tapeedikihitide paigaldusaja tuvastamiseks.

Nii näiteks soovitatakse 1958. a Õhtulehes ilmunud L. Tamme artiklis katta soojapidavuse suurendamiseks varem tapeetimata puitpind ühelt poolt niisutatud kartongpabiga, lasta papil veidi paisuda ning kinnitada peale kuivamist värnitsaga kaetud papinaeltega aluspinnale. Pappi niisutati selleks, et see kuivades pingule tõmbuks, jättes aluspinna sileda ning voltideta. Papi servadesse kleebiti naelapeade katmiseks piisavalt laiad paberiribad. Varem tapeeditud pindadelt eemaldati lahti tulnud tapeet ja makulatuur. Krohvitud seintel soovitati eelnevalt parandada praod ja augud ning pind katta 1:10 vahekorras liimiveega. Ettevalmistatud aluspinnale kleebiti järgmise kihina rukkipeelkliistriiga ajalehepaber, sellele omakorda tapeet.

---

¹³⁹ Ei karda vett, ei vaja kliiisterdamist. – Edasi, 19. IV 1958.

¹⁴⁰ Ehitus ja Arhitektuur, 1968 nr 2, lk 28.

¹⁴¹ E. Raag, Korterite remont omal jõul. – Kunst ja Kodu, 1962 nr 3.

¹⁴² Edasi, 14. VIII 1983.

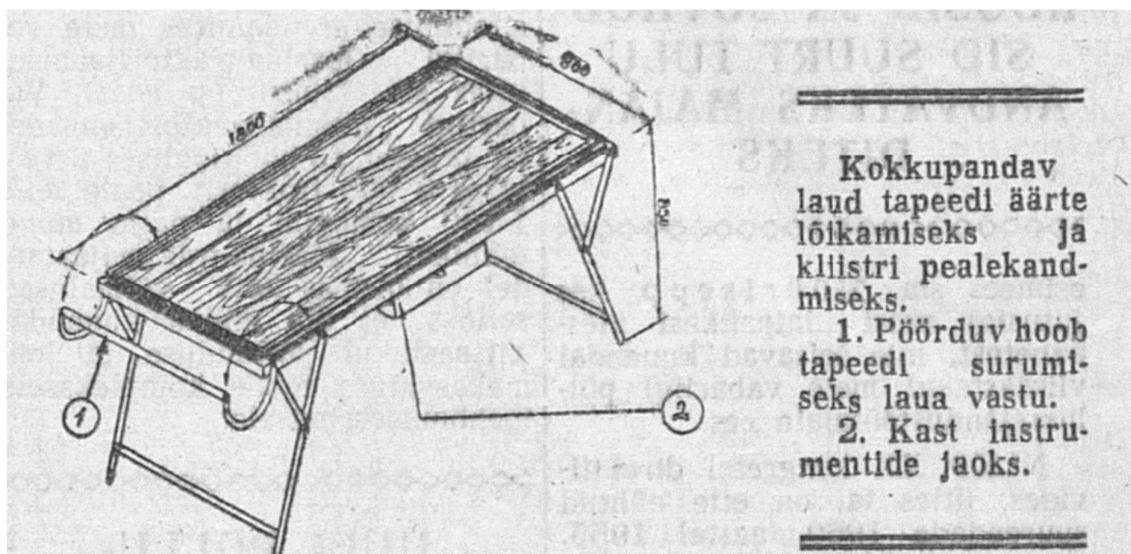
¹⁴³ P. Pihelgas, Hädas remondiga. – Õhtuleht, 6. IX 1956.

¹⁴⁴ H. Jänes, Elamu ja Tervis. Tallinn: Valgus, 1975.

Tapeedi paigaldamisel tuli eemaldada tapeedi ühest servast ilma kirjata riba, mis seinapaigaldamisel pidi jääma varem kleebitud tapeediribale ja asuma valguse pool. Enamasti kleebiti tapeet seinale kartulijahukliistriga, mis ei tohtinud olla klompis. Kliister soovitati kanda tapeedile õhukese kihina ning tapeet kinnitada seinale harjaga silumise teel.¹⁴⁵

E. Raagi 1962. a ajakirjas Kunst ja Kodu ilmunud artiklis tuuakse välja paksust tihedast paberist õhukese kloorvinüülvaigu või linoleumi kihiga kaetud niiskuskindlate linkrust tapeetide paigaldamise erisused: tapeedi serv serva vastu paigaldamine, kaseiinliimiga tugevdatud nisujahukliistri kasutamine ning tapeedi raskuse tõttu ülemise serva katmine kitsa 2 cm laiuse puitliistuga. Huvitava lahendusena kirjeldatakse artiklis ka lülite ümbruse katmist tsellofaanketastega, et kaitsta tapeeti määrdumise eest.¹⁴⁶

Töömahukate protsesside ja suuremamahuliste objektide puhul hakati 1960. aastatel kasutama ka mehhaniseerimise abi. Töö kiirendamiseks võeti tapeedialuse makulatuuri kliisterdamiseks kasutusele värvipuldid ning tapeedi käsitsi lõikamise asemel hakati kasutama spetsiaalseid lõikepinke (ill 85), mis lisaks töö kiirendamisele parandasid ka selle kvaliteeti.¹⁴⁷

85. Uudne tapeedi lõikepink aastal 1956.

¹⁴⁵ L. Tamm. Teeme ise sanitaarremonti. – Õhtuleht, 08.07.1958.

¹⁴⁶ E. Raag, Korterit remont omal jõul. – Kunst ja Kodu, 1962 nr 3, lk 2.

¹⁴⁷ A. Kivi. Mehhanismide abil. – Õhtuleht, 06.07.1961.

3.5 Turustuskanalid ja kättesaadavus

Tallinna Paberikombinaadis toodetud tapeete tutvustati tootmise algusaastatel mitmel puhul ajakirjas Kunst ja Kodu (1959 nr 3, 1960 nr 1 ja 1961 nr 2), ilmselt lähtudes kaubandusorganisatsioonidele antud juhistest reklaamida uusi tootmisse juurutatavaid tarbekaupu. Teadaolevalt ei reklaamitud edaspidi Eesti NSV-s toodetud tapeete rahvale kuigi laialdaselt, sest valitses pidev kaubapuudus ning defitsiidi tingimustes osteti ära kogu toodang¹⁴⁸. Pealegi oli reklaamitegemine kallis, kuid raha selleks eraldati minimaalselt. Samuti ei võimaldatud ettevõtetele küllaldaselt paberit, et välja anda tooteid tutvustavaid katalooge ja brošüüre.¹⁴⁹ Ühe erandina on teada Eesti Paberitööstuse 1976. a tootekataloog, kus on ka tutvustatud kolme Tallinna paberikombinaadis toodetavat tapeedimustrit (ill 87).¹⁵⁰

Küll aga tutvustati saadaolevaid tapeete RMN Ehitusvalitsuse Tehnilise Abi Büroo (edaspidi TAB) ja Eesti Projekti koostöös 1961. a välja antud juhend-brošüüris „Tapeedialbum“¹⁵¹. Kuna tihti lahendati uute korterelamute ja ühiskondlike hoonete värvi ja tapeedi valik maalrite brigadiride poolt, mille tulemuseks olid suurel määral laovarudest sõltuvad juhuslikud tapeedivalikud, siis taolise korratuse vältimiseks ja viimistlustööde esteetilisuse parendamiseks töötaski RMN Ehitusvalitsuse TAB koostöös Eesti Projektiga välja süsteemi arhitektide ideede edasiandmiseks ehitajatele lihtsa ja selge juhendi kujul. Tapeedialbumis oli üle poolesaja tapeedinäidise V. Kingisepa nim Tselluloosi ja Paberikombinaadi toodangust. Näidised olid värvide järgi süstematiseeritud ning nummerdatud ja nende valikul oli lähtutud kombinaadi hetketoodangust, mistõttu koosnes tapeedivalik arvatavasti vaid paari toodetava mustri erinevatest värvivariatsioonidest. Albumis anti Eesti Projekti tüüpprojekt seeria 317 kolmetoalise korteri näitel tabeli kujul 20 erinevat tapeetide komplekteerimise varianti. Teises tabelis (ill 86) olid välja toodud ka tapeediga sobilikud värvitoonid. Tabel aitas töödejuhatajatel ehitatavate korterite jaoks materjali komplekteerida, sest tapeetide ja värvide omavahelise sobivuse küsimus oli ette ära lahendatud. Ühtlasi oli töödejuhatajal albumi abil lihtsam tellijaga kasutatavaid materjale kooskõlastada.¹⁵²

Kirjeldatud süsteem oli lihtne ja otstarbekas ning sai seetõttu nii projekteerijate kui ehitajate heakskiidu osaliseks. Samuti pälvis idee laiemat tähelepanu NSV Liidu Rahvamajanduse

¹⁴⁸ E. Krebets, intervjuu. Küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

¹⁴⁹ R. Vester, Tarbijate nõudmiste rahuldamiseks. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–...lk 73–74.

¹⁵⁰ Koondis „Eesti Paberitööstus“. – kataloog. Oktoober: 1976.

¹⁵¹ Tapeedialbum, käsiraamat ehitusorganisatsioonidele. Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Ehitusvalitsus, Tehnilise Abi Büroo. Tallinn, 1961.

¹⁵² H. Mänd. Hoonete siseviimistluse esteetilisusest. Ehitus ja Arhitektuur, 1962/2, lk. 18-23.

Saavutuste Näitusel. Siiski leiti, et süsteemi täielikuks toimimiseks on vajalik nii mõndagi täiendada. Uute tapeedimustrite tootmisseandmine soovitati muuta paindlikumaks ning likvideerida stiihilisus tapeedi värvuse küsimuste lahendamisel. Edaspidiseks loodeti, et albumit antaks välja perioodiliselt ilmuvate vihikutena, et album kajastaks ka uusi lisanduvaid tapeedinäidiseid. Ühtlasi soovitati väljapakutud lahendused eelnevalt põhjalikult maitsekuse ning esteetilise taktitunde osas üle kontrollida.¹⁵³ Teadaolevalt jäi selline tapeedialbum küll siiski ainukeseks omataoliseks.

Tapeedinäidiste numbrid kasutamiseks esiku, elutoa, alkoovi ja magamistubade seinte katmiseks	Konstruktiivsed elemendid										
	Lained	Põrandad	Põrandafriigid	Aknad- ja aknaalustad	Aknapöösed	Tubade ja seinakappide ühised	Uste puitlaad	Radiaatorid	Radiaatorinõidid	Korteriühesed	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
nr. 1	41	6	99	41	41	41	41	8	8	48	
nr. 2*	54	65	65	—	—	59	59	—	—	64	
nr. 3*	31	13	99	—	—	46	46	—	—	47	
nr. 4	43	79	16	1	1	1	1	14	14	16	
nr. 5 (27)**	42	35	15	2	46	46	2	2	15	35	
nr. 6 (34)	63	13	48	92	92	92	92	92	21	34	
nr. 7	85	56	16	85	85	36	16	37	74	56	
jne.											
Värvi liik	Lüümi-värv	Õlivärv						Lüümi-värv	Õli-värv		

Märkused: * tapeeti kasutatakse ainult esikus;
 ** värvitoonid sobivad ka linoleumpõrandate puhul.

86. Tapeetide kombineerimisvõimaluste tabel juhend-brošüürist „Tapeedialbum“.

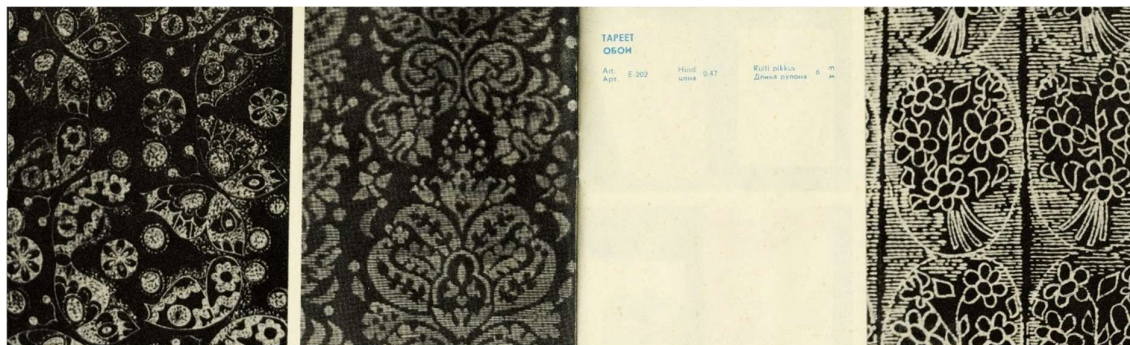
Tavatarbijale müüdi tapeete peamiselt kaubamajades, väikejaemüügibaasides ning Kodutarbe ja Tootmiskoondis Eesti Taara kaupluse filiaalides, kus lisaks kodumaisele toodangule olid menukamateks müügiartikliteks kõrgema kvaliteediga Riia, Leningradi, Valgevene, Soome ja Saksamaa tapeedid. Kuid nagu teistegi tarbekaupade puhul, ei olnud rahvale meelepäraste tapeetide tootmismahud ja kättesaadavus piisavad, et täita nõudlust, ning kasulike tutvuste ja vahetusvõimaluste puudumisel jäädi tihti soovitud materjalidest ilma.

Toodetavate tapeetide valikut tutvustati aeg ajalt ka erinevatel laiendatud näitusmüükidel ja laiatarbekaupade näitustel. 1975. a Eesti Näituste Paviljonis toimunud näitusel „Nõukogude Eesti 1940–1975“ tutvustati V. Kingissepa nim Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tapeete

¹⁵³ H. Mänd. Hoonete siseviimistluse esteetilisusest. Ehitus ja Arhitektuur, 1962, nr 2, lk. 18–23.

artikliga 202-E (ill 87).¹⁵⁴ Kohila Paberivabriku endise peakunstniku Eha Lorentsi sõnul käidi 1987–1990. a paiku Näituste Paviljonis ka Kohila tapeete tarbijaskonnale tutvustamas.¹⁵⁵

87. Mustvalge kataloogipilt tapeetidest artiklinumbriga 202-E, mida tutvustati 1975. a laiatarbenäitusel.

Kuna Eesti NSV turg üksi oli liiga väike, siis müüdi Kohila Paberivabriku tapeeditoodangust Eestis ligikaudu 60%, ülejäänud toodang saadeti aga Eesti Vabariikliku Kultuurikaupade Kaubanduse Baasi (ESKULTORG) kaudu sortimendi vahetuse korras turgudele üle Nõukogude Liidu.¹⁵⁶ Igal nädalal liikus teistesse liiduvabariikidesse 60 000 tapeedirulli sisaldav vagunitäis.¹⁵⁷ Arvatavasti liikusid kaubad peamiselt Leningradi ja teistesse Nõukogude Liidu suurtesse majaehituskombinaatidesse, kerkivate suurelamute tapetseerimiseks.¹⁵⁸

Lääneriikide turgudele sai minna ainult patenteeritud tootega, mille kujundus oli täielikult eestimaine. Paljud Eestis toodetud tapeedimustrid olid aga sisse ostetud ning arvatavasti seetõttu ka eksporti läände ei toimunud. Samuti oleks välisriikides läbilöömiseks pidanud toodangu kvaliteet olema sealsega võrreldes parem ning selles ei oleks Eesti tapeedid suutnud kohalikule toodangule konkurentsi pakkuda.¹⁵⁹ Võimalused lääneriikide turgudele laieneda avanesid alles 1989. aastal, kui nii Polümeer, Kohila Paberivabrik kui ka V. Kingissepa nim Tselluloosi- ja Paberikombinaat kanti välismajanduses osalejate riiklikku registrisse ning ekspordi nomenklatuuri hulka arvati ka tapeedid.¹⁶⁰ Kas tegelikkuses ka oma tapeete läände aktiivselt turustama hakati, ei ole teada, kuid Kohila Paberivabrik, tolleks hetkeks taas nimega AS Koil, käis 1992. a oma tapeete ja vihikuid tutvustamas Stockholmis, Balti mere maade tehnikanäitusel.¹⁶¹

¹⁵⁴ RA, ERA.R-1949.1.1512: Materjalid seoses NSVL rahvamajanduse saavutuste näitusest osavõtu kohta, 1975.

¹⁵⁵ E. Lorents, kirjavahetus autoriga, 13. II 2023. Autori valduses.

¹⁵⁶ J. Krebets, küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.

¹⁵⁷ S. Ivanova, küsitlusleht, küsitles autor, 3. IV 2023. Autori valduses.

¹⁵⁸ M. Lindoja, küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.

¹⁵⁹ Disain. Disain. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018...lk 105.

¹⁶⁰ RA, ERA.R-2320.2.107

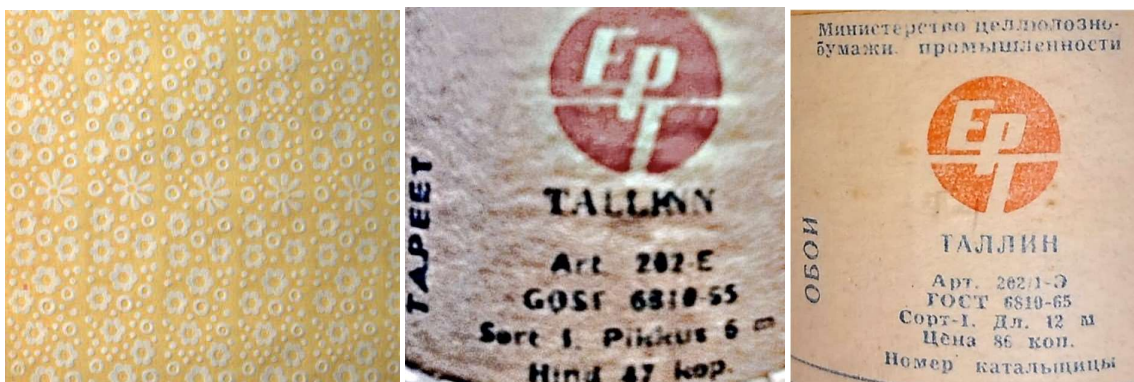
¹⁶¹ Maavalitsuse infotunnis räägitust. – Ühistöö, 20. X 1992.

4. ENSV-S LEVINUD TAPEETIDE TÜPOLOGISEERIMINE

Käesolev töö sai suures osas teoks tänu inimestele, kes reageerisid autori poolt sotsiaalmeedias tehtud ja ajakirjanduses kajastatud üleskutsele dokumenteerida kodudes leiduvaid nõukogudeaegseid tapeete. Tulemusena laekus piisavalt suur hulk fotosid, et nende põhjal koostada ülevaatlik kokkuvõte Eesti NSV-s levinud erinevatest tapeetidest.

Kuigi käesolevas uurimistöös keskendutakse Eestis toodetud pabertapeetidele, on töö käigus dokumenteeritud ka siin levinud, teistest liiduvabariikidest ja välismaalt pärit tapeete. Magistritöö mahust tulenevalt on lisadena esitatud vaid Eestis toodetu dokumentatsioon, ülejäänud tapeedileidude kohta on esitatud lühikirjelduse vormis analüüs, mille eesmärk on aidata määrata iseloomulike tunnuste alusel tapeedi võimalik tootja ja dateerida tootmisaeg. Esile on püütud tuua tootjatehasele või -riigile omasemaid trükkimis- ja kujundusvõtteid.

Tapeedi tootmisaja väljaselgitamisel oli käesolevas uurimistöös abiks tapeedi servale või toote etiketile kirja pandud tootmisaasta või etiketil olev üleliidulise tapeedistandardi GOST 6810-... kood, kus koodi viimane number näitab aastat, mil standard on välja antud. Aastarve märkisid oma tapeetidele ja etikettidele vähesed tootjad, seega toimus põhiline ajaline tuvastamine rullis oleva etiketiga tapeedi puhul siiski etiketile märgitud standardi numbri järgi. Kuna uusi standardeid ei antud välja iga-aastaselt, siis annab standardi lõpunumber kätte vahemiku standardi kehtima hakkamisest kuni uuema standardi väljatulekuni. Sama mustrit võidi aga toota ka kümneid aastaid – nii on leitud ühe mustriga tapeete, mille erinevatel rullidel on erineva aasta standardi tähis (ill-d 88–90). Seega annab rullil olev standardi number teavet eelkõige selle konkreetse rulli tootmisajast, mitte rullis oleva mustri tootmisajast üldisemalt.

88–90. Tapeet, mille eri rullide etikettidel on eri aastast pärinevad standardi numbrid.

Seinas oleva tapeedi puhul saab tapeeti dateerida selle all oleva makulatuurikihi järgi – tapeedi alla kleebitud ajalehe väljaandmisaasta tuvastamisega saab teada varaseima aja, millal tapeet

võidi seina paigaldada. Samuti saab lähtuda sellest, et seinal olev tapeet on seina pandud hiljem kui hoone on ehitatud. Arvestada tuleb aga seda, et tapeet võidi toota ka varem kui ta seinale paigaldati, juhul kui oli enne seinapanekut rullis seisnud. Kuna käesoleva töö raames objektuuringuid ei teostatud, tugines dateerimine peamiselt tapeedirullilt leitavale infole.

Tapeedi servas olevatel kirjadel on tavaliselt märgitud tootja nimi ja mustrikavandi number. Kavandi numbrid ei ole üldjuhul ajalises järjestuses, seega ei aita need dateerimisel. Pigem tasuks jälgida, kuidas on servale märgitud tootja nimi. Eri perioodidel võidi sama ettevõtte toodete servas kasutada erinevat nimekuju (ill-d 91 ja 92), sest mustrivõllide kuludes võidi graveerida vana mustri põhjal uued võllid, kuhu tootja nimi kirjutati vastavalt graveerija otsusele ja käekirjale. Uuematel pestavatel tapeetidel servakirjasid ei kasutatud, seega on ka nende tootjate ning tootmisaja tuvastamine võimalik vaid rulli ümbritseva etiketi olemasolul.

91 ja 92. Sama mustriaga kuid erinevalt märgitud ettevõtja nimega tapeedid. Parempoolsel pildil näha noolemärki.

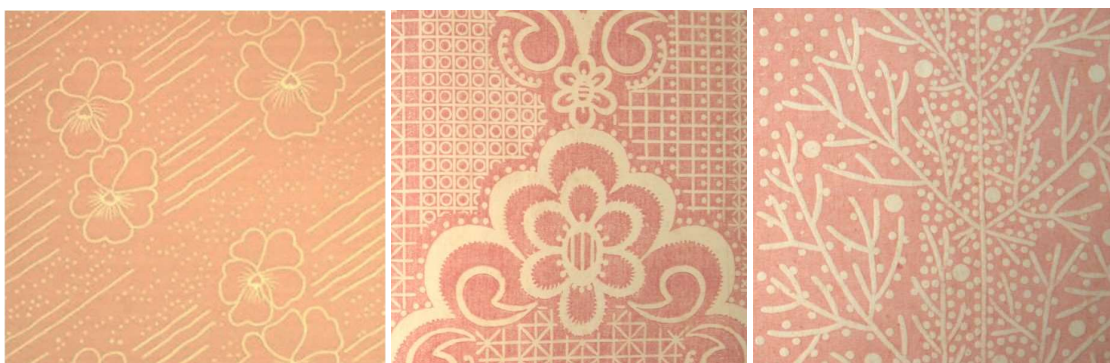
Tapeedirullil olev etikett annab informatsiooni ka omaegse müügihinna ja rulli pikkuse kohta (ill-d 89 ja 90). Müügihind aitab teatud määral dateerimisele kaasa, sest hilisematel aegadel hind järk-järgult tõusis. Ka tapeedirulli pikkuse järgi võib eristada uuemat ja vanemat tapeeti, sest varasemad tapeedid olid reeglina 6–7 m pikad, umbkaudu 1970. aastatest alates 10–12, vahel ka 18 m pikad. Erandiks olid ehitusettevõtete jaoks tehtud rullid, kus ühe rulli peal võis olla mitusada meetrit. Nõukogude ajal mustrikorduse mõõte etiketile kirja panna ei olnud kombeks, kuid tapeedi servades olid noolemärgid (ill 92), mis tuli omavahel kokku ajada, et kõrvuti olevatel paanidel jookseks muster katkematult edasi.

NSV Liidus oli 1984. a kokku 24 tapeeti tootvat ettevõtet. Magistritöö käigus kogutud materjali hulgast on kogu vaadeldava perioodi (1940-1992) kohta tuvastatud veidi alla 20 erineva NSVL-i ettevõtte toodangut, seega võib eeldada, et tapeete tuli – arvatavasti sortimendi vahetuse korras – vaadeldava perioodi jooksul Eestisse müüki praktiliselt kõikidest liiduvabariikide tapeeditsehhidest. Lisaks allpool mainitud riikidele tuvastati töö käigus ka Leedust, Aserbaidžaanist ning Jugoslaaviast pärit tapeete.

4.1 Eesti tapeedid

Eestis tootis nõukogude ajal tapeeti kolm ettevõtet, kellel kõigil oli sõltuvalt trükitehnikast oma käekiri. Kohila Paberivabrik ja V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat kuulusid mõlemad tootmiskoondisesse „Eesti Paberitööstus“ ning tegelesid pabertapeetide tootmisega. Tootmiskoondis Polümeer tootis polüpleenist pestavaid tapeete. Eesti NSV-s toodetud tapeetidele ühise joonena võib välja tuua seda, et kõik tootjad pidid vältima sinimustvalge kombinatsiooni. Eesti tootjate tapeetidest tunduvad must ja tumesinine toon üldse puuduvat, küll aga kasutati vähesel määral helesinist ning tumedamat halli.

V. Kingissepa nim Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis toodeti aastast 1958 ühe- ja kahevärvilise mustriga reljeefseid valtstrükk-pabertapeete. Reljeeftrüki võrdlemisi algelise tehnika tõttu on tapeetidel suhteliselt ühtne ja äratuntav käekiri, kus muster on edasi antud selgete stiliseeritud joontega: tapeetide muster jääb sisse pressituna paberitooni, mustrit ümbritsev taust on ühetooniline (ill-d 93–95). Kahetoonilistel mustritel on üldpõhimõte sama, kuid graveeritud kummivõlliga on lisatud veel üks tumedama tooniga mustrikiht. Kuna erinevaid mustreid ei olnud tootmises väga palju, siis laiendati tootevalikut laia värvivaliku arvelt, seega võib leida samu mustreid paljudes eri värvitoonides toodetuna mitme aastakümne jooksul, mis muudab keeruliseks mustrite täpsema dateerimise. Iseloomulikuks äratuntavaks jooneks tapeetidel on servas jooksev hammasmuster (ill-d 91 ja 92), millel võib olla tootja nimevormidena kirjas „ЕРТ“, „ЕТS“, „ТАЛЛИНСКИЙ ЦБК“, „ТАЛЛИН. Ц.Б.К.“, „ТАЛЛИНН“, „ТЦБК“, „ЭСТОНБУМПРОМ ИМ КИНГИССЕПА“, „Г ТАЛИН ЦБК“, „ЭСТОНБУМПРОМ“. Eestikeelsed servakirjad on pärit aastatest 1978–1984, kui mustrivõlle valmistati Eesti tsehhis kohapeal, venekeelsed kirjad aga kas sellele eelnenud või järgnenud ajast. Käesoleva magistritöö lisa 1 on toodud dokumentatsioon kõigi seni tuvastatud Tallinna paberikombinaadis toodetud mustritega.

93–95. Näiteid Tallinna paberikombinaadi eri mustritest, kus muster moodustub nähtavale jäävast paberitoonist.

Kohila Paberivabrikus toodeti 1950. aastatel lühiajaliselt marmor- ning pressitud tapeeti, kuid kindlaid andmeid, millised need tapeedid välja nägid, ei ole. 1986. aastal käivitati uus tapeeditsehh, kus hakati tootma rotatsiooni põhimõttel kõrgreljeef-valtsrüki meetodil kuni 8-toonilisi pabertapeete. Trükitehnikast sõltuvalt ei olnud võimalik toota väga peene mustri tapeete. Kuna suur osa mustritest osteti sisse Moskva Kunstikombinaadist ning sealsed mustrid olid pärit erinevatest tehastest, siis ei ole Kohila tapeetidel selgelt äratuntavat oma stiili. Mustrid valiti võimalikult erinevad, et pakkuda tarbijatele laia valikut, samas püüti sisseostetavad mustrid valida eestlaslikule natuurile sobivalt rahulikumad ja tagasihoidlikumad. Mustrid, mis olid peamiselt ette nähtud teistesse liiduvabariikidesse saatmiseks, võisid olla ka lopsakama kujundusega. Samuti kasutati slaavi maitsega ostjaskonnale meeldimiseks ning ka tapeedihinna tõstmiseks paljudes tapeetides pärlmutter-, pronksi- ja hõbedakarva värve (ill 96). Mustrivalikut laiendati hilisematel tootmisaastatel sellega, et kahe erineva mustri valtsid pandi kokku, nii et tekkisid uued mustrid. Valikut laiendati ka sama mustri erinevates värvioonides trükkimisega. Hilisema perioodi tootmises on näha pastelsemaid ja rahulikumaid mustreid. Tapeedi servas on üldjuhul Kohila tapeetidel kiri „КОХИЛЯСКАЯ БУМАЖНАЯ ФАБРИКА“ (ill 96) – suure tõenäosusega on selle kirjaga mustrite võllid tehtud Saratovi tehases, kus oli kasutusel sama kirjatüüp. Harvadel kordadel võib esineda ka nimevarianti „ЭСТОН БУМПРОМ“ või „КОХИЛА ОБОИНАЯ Ф-КА“, mis on kirjutatud ka teistsuguse kirjastiiliga ja tõenäoliselt on nende mustrite võllid toodetud mõnes teises tehases. Käesoleva magistritöö lisa 2 on toodud dokumentatsioon kõigi seniseks tuvastatud Kohila Paberivabrikus toodetud mustritega.

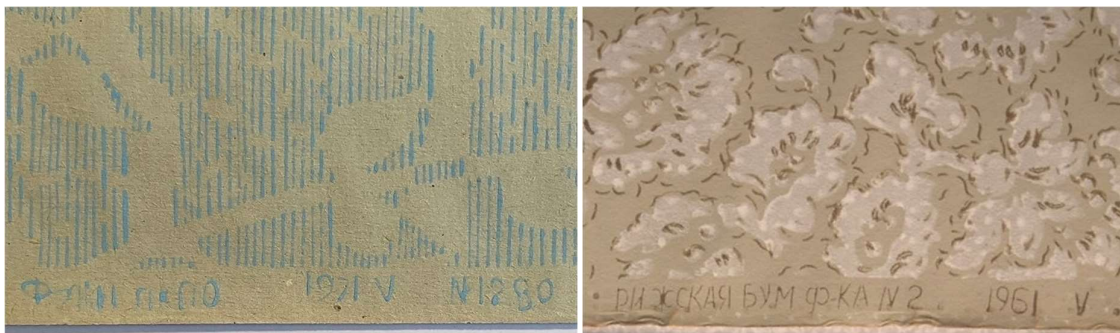

96. Pärlmutter-taustamustriga tapeet, servas näha Kohila Paberivabriku tapeetidele omast kirja.

Tootmiskoondises Polümeer toodeti rotatsioonsõeltrüki meetodil polüpleenist pestavaid tapeete, mis võttis ruumilise, n-ö väljapoole pressitud mustri kuju, kui materjal kuumutades üles paisus. Peamine oli struktuur ning mustritele eriti rõhku ei pandud. Tapeediservasse tootja nime kirja ei pandud, kuid terve rulli puhul on äratuntavad Polümeeri oranži värvi etiketid.

4.2 Lāti tapeedid

Lätis toodeti tapeete kahes Riia vabrikus: „Фабрика N 1 ЛКПО“ (tehas nr 1) ja „Рижская Бумажная Фабрика N 2“ (tehas nr 2). Käesoleva magistritöö käigus kogutud materjali põhjal võib eeldada, et peamiselt toodi vabrik nr 1 toodangut nõukogude ajal Eestisse 1960. aastate lõpust kuni 1970. aastate lõpuni ning vabrik nr 2 tapeete 1960. aastate algusest kuni 1970. aastate alguseni. Dateerimist lihtsustavad enamike tapeetide serva märgitud aastaarvud (ill-d 97 ja 98). Millal täpsemalt tehased tapeeditootmise lõpetasid, ei ole autor suutnud tuvastada, kuid tänaseks ei ole Lätis enam ühtegi toimivat tapeedi- ega paberitootmisettevõtet.

97. Riia tapeedivabriku nr 1 tapeediserva märgistus koos keskel oleva aastanumbriga 1971.

98. Riia tapeedivabriku nr 2 tapeediserva märgistus koos lõpus oleva aastanumbriga 1961.

Vabriku nr 1 tapeetidel on servas kiri „Ф-КА N 1 ЛКПО“ (ill 97). Vabriku nr 2 tapeetid tunneb ära servakirja „РИЖСКАЯ БУМ Ф-КА (N) 2“ järgi (ill 98). Magistritöö käigus jõudsid töö autorini ka tapeedid servakirjadega „RIGA“ (ill 99) ning „Ф-МА <ЛАТВИЯС ПАПИРС>“ (ill 100), mille puhul ei ole teada, millise vabriku toodanguga on tegu. Kirjaga „RIGA“ tapeet on suure tõenäosusega NSV Liidu eelsest ajast ja tõendab, et Lāti tapeedid levisid siin ka enne II maailmasõda.

99. „RIGA“ kirjaga tapeet, mis on tõenäoliselt toodetud enne nõukogude aega.

100. Lätis 1964. a toodetud tapeet, mille tootjatehas on tuvastamata.

Vabriku nr 1 tapeetidele tunduvad omased olevat justkui käsitsi joonistatud vertikaalsete või horisontaalsete looklevate joontega kujundatud mustripõhjad (ill-d 101–107), millele on peale lisatud teine suurem mustrikiht. Beežikate tapeetide kõrval on kohata ka pastelsetes roosades, helesinistes ja heledamates rohelistes (ill-d 108 ja 109) toonides kujundatud tapeete. Tapeetide värvid ja muster moodustavad üldjuhul suhteliselt ühtlase tausta, kuid on kohata ka julgelt moodsate motiivide kasutamist (ill-d 110 ja 111).

101–107. Riia tapeedivabriku nr 1 triibutatud taustadega mustrid.

108 ja 109. Riia tapeedivabriku nr 1 toodetud rohekates toonides mustrid aastast 1970.

110 ja 111. Riia tapeedivabriku nr 1 moodsamate mustritega tapeedid aastast 1970.

Ka vabriku nr 2 tapeetidel on läbi kujundatud mustritaustad. Triibutatud mustripõhjade kõrval on näha rohkelt väikestest kaarjatest joontest ja täpiketest moodustatud taustasäbruga tapeete (ill-d 112–120). Peamiselt on tapeedid beežikad ja pruunikad, toon-toonis õrnade lillemuustritega (ill-d 121 ja 122), kuid toodetud on ka pastelsemates sinistes toonides tapeete ning kasutatud abstraktsemaid ühtlast pinda loovaid mustreid (ill-d 123 ja 124).

112–120. Riia tapeedivabriku nr 2 pastelsed rahuliku muustriga tapeedid, taustal triibud, täpid ja kaarjad jooned.

121 ja 122. Riia tapeedivabriku nr 2 toodetud toon-toonis beežikad tagasihoidliku lillemuustriga tapeedid.

123 ja 124. Riia tapeedivabriku nr 2 toodetud toon-toonis beežikad abstraktse muustriga tapeedid.

4.3 Valgevene tapeedid

Magistritöö raames kogutud tapeedileidude põhjal võib eeldada, et nõukogude ajal toodi Eestisse tapeete kõige rohkem just Valgevene Gomeli (*Гомельский Бумажно-Лесохимический Завод*) ning Minski (*Минск Обоиня Фабрика*) tehastest.

Gomeli tapeedivabrikus toodeti nii reljeefset ühevärvilist tapeeti kui ka mitmevärvilisi tapeete. Kõrgtrüki tehnikas tapeete hakati vabrikus tootma 1976. a, alates 1982. a kasutati lisaks ka sügavtrüki meetodit. Reljeefsete tapeetide mustrid on võrreldes Tallinna paberikombinaadi toodanguga tihedamad ja suurejoonelisemad (ill-d 125–128), kuid tagasihoidlikumas värvigammas. Kõrgtrükitud tapeetide puhul leidub valikus üsna palju beežikaid sümmeetrilise ornamentikaga rangeid mustreid (ill-d 129–133). Värvidest paistab silma ka erksa helesinise ning tumepunase kasutus (ill-d 134–136). Tuvastada saab servakirja „ГОМЕЛЬ БЛЗ“ järgi.

125–128. Gomeli tapeedivabriku tiheda mustriga reljeeftrükk tapeedid.

129–133. Gomeli tapeedivabriku sümmeetrilise range ornamentikaga beežikad tapeedid.

134–136. Gomeli tapeedivabriku erksamates värvitoonides tapeedid.

Ka Minski tapeedivabrikus toodeti nii reljeefseid ühevärvilisi kui mitmevärvilisi kõrgtrükitehnikas tapeete. Reljeefsetest tapeetidest on magistritöö käigus leitud beeži taustatooniga valgete tihedate mustritega näidiseid (ill-d 137–139). Minski tapeetide puhul on märgata mustrites rohkelt rahvamustrite stilistika kasutust (ill-d 146–148), pitsilise muljega mustreid (ill-d 139–141) ning roosidega kaunistatud tapeete (ill-d 142–145). Kasutatakse ka suhteliselt erksaid roosasid ning helesiniseid toone ning (ill-d 150–153) sätendavaid värve.

137 ja 138. Minski tapeedivabriku reljeefsed tihedad tapeedimustriga beežil taustal.

139–141. Minski tapeedivabriku pitsilise mustriga tapeedid.

142–145. Erinevad roosimotiiviga Minski tapeedivabriku tapeedid.

146–149. Minski rahvusmotiivides tapeedimustrid ja Valgevene rahvarõivaste tikandid.

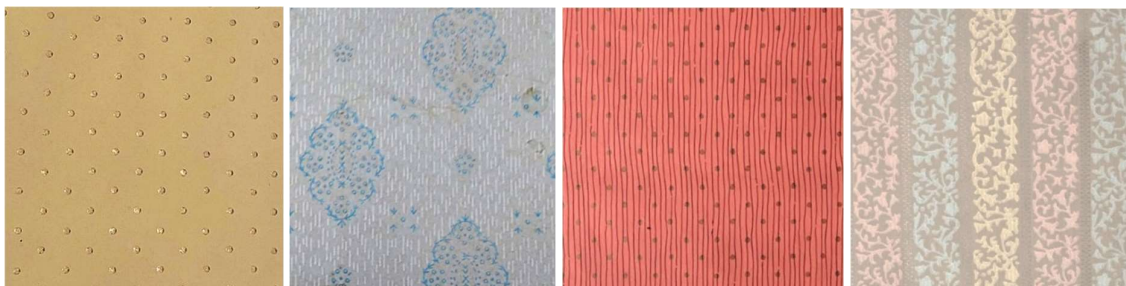

150–153. Minski tapeedivabriku erksates toonides tapeedid.

4.4 Venemaa tapeedid

Venemaalt toodi Eestisse tapeete paljudest erinevatest tehastest. Lisaks allpool lähemalt kirjeldatud vabrikutele, on magistritöö jooksul leitud ka Brianskist ja Kaliningradist tapeete.

Leningradi Paberivabriku (*Ленинградская Бумажная Фабрика*) tapeete peeti Nõukogude Eestis kvaliteetsemaks kui kohalikku toodangut, kuid uuringute käigus sai kindlalt tuvastatud vaid mõningad üksikud Leningradi tapeedid (ill-d 154–157), mis olid pärit perioodist 1966–1975. Väheste leidude põhjal on alust arvata, et hilisemal perioodil Leningradi tapeete siia enam ei tarnitud. Tapeete on võimalik tuvastada servakirja „Л-Д БУМ Ф-КА“ järgi.

154–157. Magistritöö käigus tuvastatud Leningradi paberivabriku tapeedimustrid.

Moskva tapeedivabrik (*Московская Обойная Фабрика*) alustas oma tegevust 1891. a käsitööna plokitrüki tehnikas tapeetide tootmisega. Nõukogude ajal toodeti nii reljeefseid kui ka kõrgtrükitud tapeete. Moskva vabriku tapeete (ill-d 158–161) tuvastati käesoleva uurimistöö raames üksikuid ning näited on liiga eriilmelised, et nende põhjal üldistusi teha, kuid silma paistab erksa tumesinise tooni kasutus, mida teiste tehaste tapeedileidude seas ei ilmnenud. Mustrite stilistika poolest tunduvad leiud jäävat vahemikku 1950–1970 ning võib oletada, et ka Moskva tapeete hilisemal perioodil enam Eestis ei levinud, kuigi vabrik toodab tapeete tänaseni.

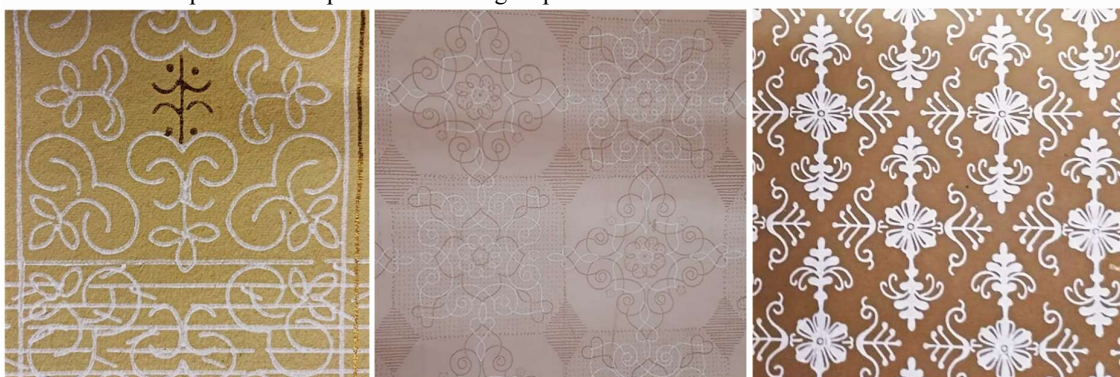

158–161. Magistritöö käigus tuvastatud Moskva Tapeedivabriku tapeedid.

Uuralite eelmäestikus asuva Permi linna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis (*ПЦБК*) hakati tapeete tootma aastal 1971. Toodeti nii reljeefmustriga ühevärvilisi kui kõrgtrükk tapeete. Tuvastatud tapeedinäidete põhjal võib välja tuua peamiselt kahte motiivistikku, mis Permi tapeedimustritel silma hakkavad – lopsakad põllulilled (ill-d 162–164) ja eristuva käekirjaga ornamentika (ill-d 165–167). Vabrik tegutseb Permis siiani, kuid tapeete enam ei toodeta.

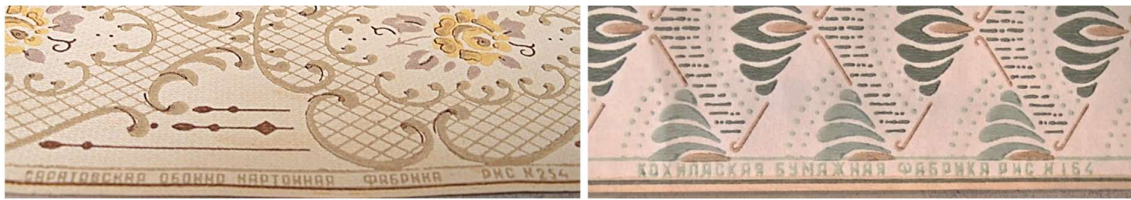

162–164. Permi tapeedivabriku põllulille mustriga tapeedid.

165–167. Permi tapeedivabriku omapärase ornamentikaga tapeedid.

Saratovi Tapeedi- ja Kartongivabrik (*Саратовская Обоино Картонная Фабрика*) tootis esimese tapeedipartii 1972. aastal. Pärast vabriku rekonstrueerimist (1980) sai sellest NSV Liidu suurim tapeeditootmisettevõtte, kus tapeete toodeti nii reljeef- kui kõrgtrükitehnikas. Käesoleva uurimistööga tuvastati üksikuid Saratovi tapeete, mille põhjal üldistusi mustrivaliku osas teha ei õnnestu. Tapeedileidude servas oleva kirja tüübina tunneb aga ära Kohila Paberivabriku tapeediserva kirjatüübi, millega leiab kinnitust väide, et Saratovis valmistati Kohila Paberivabriku jaoks mustrivõlle (ill-d 168 ja 169). Samuti võib viidata Saratovi reljeeftrükitud tapeedi servas oleva kirjastiil sellele, et teatud perioodil teostati Saratovis ka Tallinna paberikombinaadi mustrivõlle (ill-d 170 ja 171).

168 ja 169. Saratovi ja Kohila tapeetide sarnane serva kirjastiil.

170 ja 171. Saratovi ja Tallinna tapeetide sarnane serva kirjastiil.

Suhonski Tselluloosi- ja Paberivabriku (*Сухонский Целлюлозно Бумажный Завод*) tapeeditsehh valmis aastal 1978. Vabrik toimib tänaseni, kuid tapeete seal enam ei toodeta. Suhonski paberivabriku tapeete leiti käesoleva uurimistöö käigus vähe, kuid tuvastatud tapeetide ühiste joontena võib välja tuua suuremate mustrikirjade kasutuse ning beežikate mustrite kõrval ka tumedamate ning läikivate värvitoonide kasutuse (ill-d 172–175).

172–175. Suhonski paberivabriku suurekirjalised mustrid ja tumedad värvid.

Ka Tula Paberivabriku (*Тулабумпром*) tapeete ei leitud uurimise jooksul palju, kuid leitu põhjal võib ühiseks jooneks pidada pastelset ja lihtsat stiliseeritud kujunduslaadi (ill-d 176–178).

176–178. Tula paberivabriku pastelse tooni ja lihtsa joonega tapeetid.

Novgorodis asuv Velgiski Paberivabrik (*Вельгийская Бумажная Фабрика*) tegutseb tänini, kuid toodab nüüdseks vaid tapeedi aluspaberit. Magistritöö käigus tuvastatud 1980. aastatel toodetud Velgiski tapeedid on beežikates ja rohekates toonides ja raskepärase ornamentikaga (ill-d 179–182). Sama vabriku toodete seas on aga ka vabama kujunduse ning erksama koloriidiga tapeete, mis tõenäoliselt pärinevad 1950. –1970. aastatest (ill-d 183–185).

179–182. Velgiski paberivabriku raskepärased mustrid 1980. aastatest.

183–185. Velgiski vabriku tapeedid, pärit tõenäoliselt 1950. – 1970. aastatest.

Vologodski tapeedivabrik (*Вологодская Обоиная Фабрика*) sai alguse trükikojast, kus muu hulgas ka tapeete toodeti. 1960. a muudeti trükikoda tapeedivabrikuks. Kogutud tapeetide ühisnimetajaks on valgele või hallile taustale paigutatud stiliseeritud mustrid (ill-d 186–189).

186–189. Vologodski tapeedivabriku stiliseeritud mustrid.

4.5 Ukraina tapeedid

Ukrainas hakkas 1965. a eraldi ettevõttena tööle Odessa tapeedivabrik (*Одесская обойная фабрика*), kus algselt toodeti kõrgrüki ning 1980. aastatel sügavrüki tehnikas tapeete, samuti kasutati reljeefrüki. Kõik magistritöö käigus kogutud tapeedid on dateeritud vahemikku 1963–1973 (ill-d 190–193), seega eeldatavasti hilisemal ajal Odessa tapeete Eestis ei levinud.

190–193. Odessa tapeedivabriku tapeedid aastatest 1963–1970.

4.6 Soome tapeedid

Alates 1970. aastatest müüdi Soome tapeete aeg ajalt Eesti Taara kauplustes. Peamiselt huvituti pestavatest tapeetidest, kuid hinnatud olid ka heledates toonides pabertapeedid. Kogutud tapeetide seas leidub firmade Sandudd, Winter Osakeyhtiö ja Tapetti OY tapeete. Pastelsetes heledates toonides tapeedid on peamiselt loodusmotiividega või struktuursed (ill-d 194–197).

194–197. Heledatoonilised tapeedid erinevatelt Soome tapeeditootjatelt.

4.7 Saksamaa tapeedid

Varasemast perioodist on ajaleheartiklite põhjal teada Saksa tapeetide importi 1940. aastatel. 1980. aastatel jõudsid Saksamaalt Eesti tarbijani pestavad tapeedid Leipzigi ning Magdeburgeri tapeedivabrikutest (ill-d 198 ja 199). Populaarsed olid ka saksa fototapeedid (ill-d 17 ja 18).

198 ja 199. Saksamaal toodetud pestavad tapeedid.

5. TULEVIKUPERSPEKTIIVID

Eesti NSV-s toodetud tapeetide säilimise peamiseks ohukohaks võib osutuda suhtumine, et tegemist on NSVL-i masstoodangu, mitte nõukogudeaegsete Eesti kunstnike loominguga. Kuna suur hulk tapeete toodi sisse teistest liiduvabariikidest, siis tihti ei eristata Eesti tehaste toodangut ülejäänutest. Kuigi Eestis toodetud tapeetide puhul kasutati palju Moskvast pärit mustreid, siis kogutoodangu seas leidub ka Eesti kunstnike originaalloomingut, mida tasub teadvustada. Nii nagu Tarbeklaasi masstoodang on tänases päevas hinnatud just seetõttu, et tegemist on Eesti tarbekunstnike loominguga, võiks väärtustada ka Eesti kunstnike panust meie oma tapeedikujundusse.

Käesolev magistritöö on teinud algust ENSV-s toodetud pabertapeetide materjalikasutuse ja tehnoloogiate uurimise, ajastule omaste paigaldusvõtete ning mustreid loonud kunstnike väljaselgitamisega. Alustatud on ka tapeetide dokumenteerimisega. Rohkemate mustrite ja kunstnike tuvastamiseni jõudmine vajaks põhjalikumaid uuringuid, mida käesoleva magistritöö maht kahjuks ei võimalda. Küll aga peaks tehtud töö andma hea lähtekoha, millelt edaspidiseid uurimistöid jätkata.

5.1 Säilitamine ja dokumenteerimine

Käesoleva magistritöö autori poolt sotsiaalmeedias algatatud ja ajakirjanduses kajastatud tapeedipiltide kogumisaktsiooni tulemuste põhjal võib väita, et tänaseks on hoogsast renoveerimisest kõrvale jäänud maapiirkondades säilinud veel üsna palju eluruume, kus seintel on nõukogudeaegne pabertapeet. Ühelt poolt võivad säilimise põhjusteks olla ebapiisavad rahalised vahendid eluruumide uuendamiseks, samas ka vähem aktiivse kasutusega suvekodudes otsese remondivajaduse puudumine. Teisalt on tapeetide säilitamise põhjusena mainitud, et see on osa ühtsest kokkusobivast interjööri kujundusest, mille väljavahetamisel vajaksid uuendamist ka kõik ülejäänud ruumielemendid.

Pikemas perspektiivis võib selliste tapeetide *in situ* säilitamine olla problemaatiline mitmel põhjusel: vähese kulumis- ja pleekimiskindlusega värvidega trükitud mustrid hajuvad ajapikku päikesevalguse ning hõõrdumise mõjul; niiskuskindluse puudumise tõttu ei ole võimalik märgpuhastus, mistõttu võivad tapeedid määrdudes näotuks muutuda; samuti võivad jahukliistriga paigaldatud tapeedid hävida kliiistrist toituvate putukate toimetel. *In situ* säilitamiseks oleks vajalik teostada uuringuid, selgitamaks välja tänapäevaseid lahendusi selliste tapeetide puhastuseks ning leida edasise kulumise ning määrdumise vältimiseks

sobilikke vahendeid, millega katta tapeedi pind nii, et materjali algne olemus ja välimus visuaalselt ei muutuks.

Teine võimalus seintes olevaid tapeedikihte säilitada on eemaldada seinalt soovitud suurusega eelnevalt puhastatud tapeedipind ja selle all olevad kihid hästipainduva ümarnurkse spaatli abil, vajadusel kihte kergelt veega pritsimisega pehmedades. Eemaldatud tapeetide alumine külgseljäl puhastada ning proovida erinevaid kihte spaatli abil teineteisest eraldada. Kui kuivalt eraldamine ebaõnnestub, siis tuleks tapeedipakk jätta paariks tunniks niisketest ajalehtedest või filterpaberist kompressiga kilekotti suletuna seisma. Seejärel alustada ettevaatlikult kihtide teineteisest eraldamist, vajadusel korrates kompressiga niisutamist. Liimijäägid eemaldada tapeedikihtidelt niiskena, kihid märgistada vastavalt seinas paiknemise järjekorrale ning puhastatud kihid panna sirgumiseks fiiberkartongide vahele raskuse alla kuivama. Kuivanud leiud võib vormistada albumiks, eksponeerida raamitult seinal¹⁶² või arhiveerida ajalooliste interjööridega tegelevate professionaalide tarbeks füüsiliste tapeedinäidistena, mis on katalogiseeritud kiht kihi haaval ajalises järjestuses ja varustatud infoga leiukoha kohta. Hea ülevaatliku juhendi ajalooliste tapeetide säilitamise kohta leiab huviline Muinsuskaitseameti poolt välja antud ajalooliste tapeetide infovoldikust.¹⁶³

Muinsuskaitsest seisukohast lähtuvalt on soovitatav uute tapeetide paigaldamisel jätta vanad tapeedikihid selle alla. Pinna ebatasasusi saab tasandada ajaloolisel meetodil, tasandades seda makulatuuri- või ajalehekihtidega. Seejuures lisab iga uus kiht tugevust ning toimib lisa soojustuskihina. Sel viisil säilivad varasemad kihistused uue tapeedi all, võimaldades soovi korral alumiste kihtide uurimist jätkata kunagi kaugemas tulevikus.

Veel üks variant, kuidas seintes olevaid tapeete säilitada, on need võimalikult naturaalses valguses üles pildistada, jälgides, et pildile jääks tapeedi muster kogu mustrikorduse ulatuses. Selliselt ei säili tapeedi algne materjal, küll aga värvid ja mustrid. Värvide osas tuleb dokumenteerimisel aga arvestada sellega, et aastaid seinas seisnud tapeedid on tõenäoliselt oma algseid tehast saadud toonid nüüdseks kaotanud ja seega ei anna nad adekvaatset informatsiooni tootmisjärgsete värvitoonide kohta.

Algseid värvitoone võib aga näha rullidena seisma jäänud tapeetidel. Pidevas materjalipuuduse hirmus elanud inimesed tavatsesid nõukogude ajal kaubanduses saadaolevaid kaupu varuda¹⁶⁴

¹⁶² G. Ots, Mida teha vanade tapeetidega? – Pööning, 2020 nr 4, lk 90-92.

¹⁶³ Ajaloolised tapeedid. – Muinsuskaitse amet, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/ajaloolised-tapeedid> (vaadatud 10. V 2023).

¹⁶⁴ K. Paulus, Asjad – teiste kombitavad piirid. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2005, nr 2–3, Lk 55.

juhuks, kui vajaduse tekkides ei pruugi enam soovitud saada olla. Arvatavasti just seetõttu on senini veel üsna palju selleaegseid tapeete säilinud kinniste rullidena, mis tulevast remonti oodates aga kunagi kasutust ei leidnud ja ootavad nüüd oma edasist saatust pööningutel ja keldrites. Selliselt pimedas ja kuivas ruumis hoiustades säilivad tapeetide mustrid ilmselt kõige paremini, kuid üha enam soovitakse vanadest seisma jäänud esemetest vabaneda ning sellega seoses on oht, et nii mõnedki terved ja korras tapeedirullid satuvad hoopiski prügimäele.

5.2 Taaskasutamine ja -tootmine

Aja möödudes on nõukogude ajastu vaimu edasi kandvaid esemeid järjest raskem leida. Korralike tapeedirullide äraviskamise asemel tasuks seega eelnevalt kaaluda nende kinkimist või müümist tollaegse pärandi vastu huvi tundjatele. Tapeedisõpru võib leida nii nõukogude nostalgiaga seonduvatest sotsiaalmeediagruppidest ja taaskasutuskeskustest kui ka muuseumite või filmindusega seotud inimeste seast, kelle jaoks on sedalaadi rekvisiitide kogumisest ja säilitamisest kujunenud omamoodi missioon. Nii mõnedki muuseumid on teinud üleskutseid nõukogudeaegsete tapeetide kogumiseks ning sellele järgnevalt korraldanud teemakohaseid näituseid või tapetseerinud kogutud tapeetidega ekspositsiooniruumide seinu – näitena võib siinkohal tuua Iisaku ja Kalamaja muuseumi ning Vabaõhumuuseumi Kolhoosimaja. Ka tele- ja filmitegijate seas on nõukogudeaegsed tapeedirullid ajastutruude võttepaikade loomisel kõrges hinnas – nii näiteks muutuvad usutavaks interjöörid rahva poolt armastatud nostalgiasarjas „ENSV“¹⁶⁵.

Kasutuna seisvatele tapeedirullidele võib uue elu anda ka neid koolidele ja lasteaedadele¹⁶⁶ jagades. Õppeprojektide raames mustrilisi tapeete kasutades (ill 201) saavad lapsed arendada oma käsitööoskusi ning loomingulist mõtlemisvõimet, kasutades nõukogude tööstustoodangut nii, nagu kasutas neid *ready-made*-elementidena kunagi oma kollaažides ja assamblaažides kunstnik Andres Tolts (ill 200)¹⁶⁷. Selliselt saab tarbetult seisev tapeet kunstiteosena uue väärtuse.

---

¹⁶⁵ ENSV. – ERR, <https://etv.err.ee/ensv> (vaadatud 1. V 2023).

¹⁶⁶ M. Suls, The implementation of recyclable materials in various kindergarten activities, lk 61.

¹⁶⁷ L. Kaljula, Eesti Sots Art? Nõukogude visuaalkultuuri märgid Eesti kunstis hilisnõukogude perioodil, Tallinna ülikool 2021, lk 224.

200. Andres Tolts, Vaba väli. Assamblaaz, tapeet. 1970.

201. Paide lasteaiialapse poolt tapeedile teostatud kollaaž, millel kujutatud seeni.

Tasapisi on taas hakatud nõukogude tapeete hindama ka seinakattematerjalidena. Autori poolt sotsiaalmeediasse tehtud üleskutse peale tapeete dokumenteerida saabus mitmeid pilte, kus pikka aega rullis seisnud nõukogudeaegsed tapeedid on tänasel päeval seinale kleebitud. Kui mõnel juhul oli põhjusena mainitud rahalist kokkuhoidu (ill 204), siis mitmel puhul said tapeedid seinale just kauniks peetavate mustrite tõttu (ill-d 202 ja 203).

202. Kohila Paberivabriku tapeet paigaldatuna tänapäevasesse interjööri.

203. Tallinna paberikombinaadi tapeet paigaldatuna tänapäevasesse interjööri.

Kolme erineva tapeetimiskogemuse põhjal, kus paigaldatavateks olid Kohila Paberivabriku, V. Kingissepa nim Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ning Minski Paberivabriku tapeedid, võib kokkuvõtvalt öelda, et väga suuri erinevusi võrreldes tänapäevase pabertapeedi paigaldamisega välja ei toodud. Paigaldamisel säilitasid tapeedid oma kuju ja liimi niiskuse mõjul venima ei hakanud. Liimimiseks kasutati tänapäevaseid pabertapeetidele mõeldud veeslahustuvaid liimipulbreid. Tallinna paberikombinaadi tapeedi puhul liimiplekkide probleemi ei tekkinud, Kohila tapeediga neid aga alati vältida ei õnnestunud. Varasemale tapeedikihile paigaldatud Minski tapeet muutus küll liimiga kokkupuutes tumedamaks (ill 204), kuid kuivades tumedad

laigud kadusid. Kohila tapeedi puhul mainiti, et kuna ruum, kuhu tapeet paigaldati, pole väga intensiivse kasutusega, ei ole seni ka märgata erilist määratumist. Minski tapeedil toodi aga probleemina välja väga kergesti tekkivaid rasvaplekke. Kohila tapeedil lõigati enne paigaldamist mustrivabad servad ära ning paigaldati paanid serv serva vastu, värvides enne seda tapeedialuse seina harmoneeruvat tooni, et kuivades paanide vahele tekkida võivad vahed silma ei paistaks. Ka Minski tapeedil paigaldati paanid serv serva vastu, kuid mustrivabasid servasid ära ei lõigatud, kuna need tundusid paigaldaja sõnul tapeedi mustrisse sulanduvat. Omaette väärtusena toodi Minski tapeedi puhul välja paigaldamise protsessi, mis oma unikaalsusega tekitas elevust ka töösse kaasatud lastes (ill 205).

204. Minski tapeedi paigaldamisel tekkinud laigud, mis kuivades taandusid. Foto: Andre Lüüde.

205. Minski tapeedi paigaldusprotsess – liimi kandmine tapeedi tagaküljele. Foto: Andre Lüüde.

Olukorras, kus varasemalt trükitud tapeetide muster tundub sümpaatne, kuid tootmisaegne kvaliteet ei vasta tänapäevastele standarditele, ei ole ehk alati mõistlik säilitada tapeeti tema autentse materjali pärast. Küll aga tasuks kaaluda kunagiste tööstuskunstnike disainilooma säilitamist vanu tapeedimustreid dokumenteerides, mis võimaldab neid hiljem soovi korral ka taastoota.

Dokumenteerimisel on oluline pildistada mustreid kogu nende korduse ulatuses, võimalikult naturaalse valguse käes koos värvikaardi ja mõõtketiga, et mustrit uuesti trükki andes oleks võimalik saavutada algsega võimalikult ligilähedane tulemus nii tonaalsuse kui mustri suuruse mõistes. Taastrükki on tänapäeval võimalik teostada nii käsitsi siiditrüki meetodil kui ka digitaalseid tehnoloogiaid appi võttes. Sellisel moel trükkimine on ka teatud mõttes keskkonnasõbralik, sest tapeeti ei toodeta massilistes kogustes lattu seisma, vaid trükkida saab täpselt vajamineva koguse.

5.3 Väärtustamine ja teadlikkuse tõstmine

Tapeedid on alati olnud oluliseks meeleolu loojaks ruumis, kuid uurimisobjektina on nad laetud veel paljude erinevate tähendustega. Tapeet esindab kindlat ajajärku ja stiili, annab infot ruumi endiste elanike esteetilisest maitsest ja harjumustest ning rollist ühiskonnas, võimaldab uurida ajastule omaseid kasutatavaid materjale, tehnikaid ning nende omadusi, võib anda vihjeid tol hetkel kehtinud ideoloogiate kohta, jutustada rahvuslikust või rahvusülesest mentaliteedist jpm. Omaaegset ajalugu ja kultuuri, individuaalseid ning kollektiivseid mälestusi talletades võimaldavad tapeedid rekonstrueerida endisaegseid eluviise ning aidata paremini mõista seda tootnud ühiskonda ja selle toimimist¹⁶⁸. Tihti võivad tapeedid kesta kauemgi kui neid loonud poliitilised režiimid ja rahvad, võimaldades tagantjärele uurida ühiskonnas toimunud sotsiaalseid, tarbimis- ja ideoloogilisi muutusi. Seega on tapeedid, olenemata ajastust, mil nad toodeti, väärtuslikud informatsiooni edasikandjad ja väärivad seetõttu ka säilitamist.

Kui varasemalt on nõukogude aega suhtunud teatava põlgusega, siis 2010. aastate teisest poolest on märgata minevikuga leppimist ning populaarseks on saanud nõukogudeaegset nostalgiat kandvate näituste ja püsiekspositsioonide korraldamine. Menukate näidetena võib siinkohal tuua Tallinna Teletorni 2017. a näituse „Banaane ei ole. Ajareis Nõukogude argipäeva“¹⁶⁹, kultuurikeskuse Kaja 2022. a näituse „Minu esimene korter Mustamäel“¹⁷⁰, aga ka Saare KEKi püsiekspositsiooni „Ajareis nõukogude argipäeva“¹⁷¹. Sellised näitused tõestavad, et ajaline vahe vaadeldava perioodiga on tänaseks piisavalt pikk, et ebameeldivat okupatsiooniga meenutada ka teise nurga alt – kui säilitamist väärivat nostalgilist ja omapärast minevikupärandit.

Kuna ametlikus mõistes ei ole tegu kaitset vajava pärandiga, siis sõltub tapeetide säilimine eelkõige selle väärtustamisest tavainimese tasandil. Väärtustada on aga lihtsam asju, millest midagi ka teatakse. Seega on käesoleva töö protsessis olnud oluline osa ka avalikkuse teadlikkuse tõstmises, et seda lähiminekuga argikeskkonna olulist, kuid kergesti kaduvat osa märgataks ja väärtustataks. Sotsiaalmeedia kaudu välja hõigatud tapeetide dokumenteerimise üleskutse peale tekkinud suure avaliku huvi ning töö käigus kaasa löönud inimeste hulga järgi

---

¹⁶⁸ F. Martinez, P. Lavolette. Materiaalse kultuuri uuringud. Lk 355–356.

<https://www.bing.com/search?q=materiaalse+kultuuri+otsingud&form=ANNTH1&refig=7854d91166124d4a84d8cbb1c8663056> (vaadatud 2. V 2023)

¹⁶⁹ Näitus „Banaane ei ole. Ajareis Nõukogude argipäeva“ – Tallinna Teletorn, <https://www.teletorn.ee/sundmused/12425/> (vaadatud 1. V 2023).

¹⁷⁰ Näitus „Minu esimene korter Mustamäel“ – Tallinn, <https://www.tallinn.ee/et/mustamae/uudis/naitus-minu-esimene-korter-mustamael> (vaadatud 10. V 2023).

¹⁷¹ Muuseum – Saare KEK, <https://saarekek.ee/muuseum/> (vaadatud 10. V 2023).

Julgeb töö autor eeldada, et nõukogudeaegsed tapeedid lähevad inimestele korda ning loodetavasti aitab käesolev töö ja sellele eelnenud protsess pisutki kaasa nõukogudeaegsete tapeetide väärtustamisele ja sellega seonduvalt ka pikemaajalisele säilimisele.

Magistritöö autor loodab, et käesolevast uurimusest saavad abi ka oma töös tapeetidega vahetult kokku puutuvad professionaalid – konservaatorid, restauraatorid, muuseumitöötajad. Tundes paremini materjali, millega töötatakse, osatakse sellega ehk ka paremini ümber käia ning hinnata väärtusi, mida erinevad tapeedikihid endas kanda võivad.

KOKKUVÕTE

Magistritöö käigus sai kogutud piisav hulk tapeedileide, mille tulemusel said selgemaks eri tapeedivabrikute toodetele omased jooned. Kogutud materjali analüüsid on töö autor jõudnud alljärgnevate hüpoteesideni:

- Analüüsid siin levinud teiste liiduvabariikide tapeedinäiteid, võib kogutud materjali põhjal eeldada, et 1960. ja 1970. aastatel levisid siin Tallinna paberikombinaadi tapeetide kõrval ka Läti ja Ukraina tapeedid, defitsiitse tootena kohati ka Soome tapeedid. 1980. aastatel esinesid kohalike tapeeditootjate kõrval peamiselt Valgevene ja Venemaa tapeedid, defitsiitsete toodetena Soome ja Saksamaa pestavad tapeedid ning ka Saksamaa fototapeedid.
- Kuna Tallinna paberikombinaadi osas ei ole teada, kas ja kui palju tapeete võidi eksportida teistesse liiduvabariikidesse, siis võib kogutud tapeedimustreid analüüsid arvata, et toodeti ikkagi peamiselt kohaliku turu jaoks ja seetõttu ei ole üldjoontes märgata ka slaavipärase olemusega mustreid.
- Kui eeldada, et Tallinna paberikombinaat tootis tapeete peamiselt kohaliku turu jaoks, võidi eestlaste tagasihoidlikumale maitsele sobilike mustrite saamiseks tellida neid Eesti kunstnikelt. Sellele viitavad ka tolaaegse tapeeditsehhi tööga kokku puutunud Eduard Krebetsi ja Aarne Mesikäppi arvamused, et üldjuhul olevat mustrid olnud tellitud Kaubanduspalatist kohalike kunstnike käest või ERKI tudengitelt. Eesti kunstnike kasutamisele viitavad ka paberikombinaadi poolt ajakirjanduses tehtud mitmed üleskutsed tapeedimustrite konkursil osalemiseks.
- Teadaolevalt eksporditi ligi 40% Kohila Paberivabriku tapeetidest teistesse liiduvabariikidesse, mistõttu on vabriku toodangus mustreid, mis on spetsiaalselt slaavipärase välimusega. Kuna tootmismahud olid ülisuured ja eksporditavad kaubad

võisid kaugematesse NSVL-i piirkondadesse saatmiseks olla keskmise või isegi madala kvaliteediga, ei hakatud nõudlikuma maitsega tarbijaskonna puudumisel ka kvaliteedi parandamiseks olulisi muudatusi tegema.

- Ka kohalikule tarbijaskonnale suunatud Kohila Paberivabriku tapeedimustrid jagunesid kujunduse poolest kaheks: kohalike eestlaste jaoks otsiti Moskva Kunstikombinaadi valikute seast või kujundati kohalike kunstnike poolt tagasihoidlikumaid, geomeetriliste mustrite või loodusmotiividega tapeete; kohalike slaavlaste maitsega arvestades toodeti suurejoonelisema mustri ning sätendavate värvidega tapeete. Sädelevaid värve kasutati ka põhjusel, et tõsta toote hinda.
- Kohila Paberivabriku tapeeditootmine lähtus eelkõige plaanimajanduslikest printsiipidest, kus kvaliteedist tähtsamaks kujunes kvantiteet. Aegadel, kui oluline oli näidata etteantud plaanide täitmist, toodeti võimalikult lihtsaid, seega ka vähem probleemseid ühetoonilisi mustreid (ill 67-69). Kogutud tapeedileidude hulgas esinesid nimetatud mustrid ka teistest sagedamini, seega võib eeldada, et neid mustreid oli ka tavapäraselt kaubanduses saada.
- Kohila Paberivabrikus, aga ka üldisemalt Nõukogude Eesti tööstusettevõtetes, ei hinnatud kunstnike tööd, mistõttu olid ka kunstnikud ise alamotiveeritud tapeedimustrite osas eksperimentaalsemaid lahendusi otsima. Kunstnikud mõistsid, et uudseid lahendusi ei ole mõtet luua, sest üldjuhul lükatakse nad kunstinõukogus tagasi. Kunstniku alaväärtustamisest räägib kõnekalt ka fakt, kuidas Kohila Paberivabrikus loodi uusi mustreid varasemalt loodud erinevaid mustreid omavahel kokku kombineerides, hoolimata kunstniku poolt algselt kavandatust.
- ENSV tapeeditsehhide värvikasutus sõltus sellest, mida parajasti saada oli ja milline oli parasjagu koloristi inspiratsioon. Kuigi kunstnike kavanditel olid värvitoonid ette antud, siis üldjuhul neist kinni ei peetud. Kui eri mustreid oli vähe, siis värskendati tootevalikut sama mustri teiste toonidega trükkimisega.

Magistritöö käigus dokumenteeriti kokku 57 erinevat Tallinna paberikombinaadi tapeedimustrit (vt lisa 1). Lisaks seni teadaolevatele, 1960. aastate Kunst ja Kodu ajakirjades mainitud Tallinna paberikombinaadile tapeedimustreid loonud kuuele naiskunstnikule (Hilda Kruusi, Aino Alamaa, Ilse Rosenfeld, Veevi Pajupuu, Maris Parmas, L. Keskküla), sai käesoleva magistritöö käigus nimeliselt tuvastatud veel kaks 1970. aastatel tapeedimustreid loonud naiskunstnikku (Lembi Mesikäpp, Reet Tammets). Nende poolt loodud mustreid tuvastati kokku neli. Samuti võib osaliseks autoriks vähemalt kolme mustri puhul pidada tapeeditsehhis mustrivõlle

graveerinud Eduard Krebetsit, kes omaalgatuslikult kahevärvilistel mustritel kujundust muutis (ill 74, 75 ja 76).

Kohila Paberivabriku tapeedimustreid dokumenteeriti kokku 59 erinevat (vt. lisa 2). Kohila Paberivabrikus tuvastati magistr töö käigus viis tapeedimustreid loonud naiskunstnikku (Maris Lindoja, Ivi Põntson, Eha Lorents, Natalja Leikina ning Moskva kunstnik Dmitrieva) ning üks meessoost kunstnik, kelle nimi ja loomine uurimuse käigus ei selgunud. Kohila Paberivabrikule kunstnike loodud mustreid tuvastati kokku viis (millest üks Moskva kunstnik Dmitrieva loomine), lisaks on kahe mustri puhul kunstnik arvatavasti teada (Natalja Leikina) ja teada on ka ühe kunstniku loodud mustri kirjeldus (Eha Lorents), mida kahjuks dokumenteerimise käigus ei õnnestunud leida.

Käesoleva töö autor leiab, et magistr töö uurimuslik osa ning kogutud tapeedifotode abil loodud dokumentatsioon võivad abistada Eesti tööstuskunsti valdkonna spetsialiste nende uurimistöös, ja restaureatoreid seinaviimistluste dateerimisel objektidel töötades. Kui oma ala spetsialistid hakkavad nõukogudeaegset tapeedikihistust väärtustama, võib see mõjutada ka üldisemaid hinnanguid ühiskonnas. Nii nagu on Eesti Tarbekunsti ja -Disaini muuseumi arhiveeritud Tarbeklaasi ja Kreenholmi jaoks toodetud Eesti kunstnike originaalloomingut, võiks ka Eesti tapeeditööstuse kunstnike mustri näited leida koha meie tarbe- ja tööstuskunsti ajaloos.

Lisaks autorite ja tapeedimustrite väljaselgitamisele on magistr töö tulemusena võimalik paremini mõista, kuidas toimus tapeeditootmine nõukogude perioodil ja millised olid mõjutajad, mis kujundasid lõpptulemusi. Magistr töö maht ei võimaldanud teostada edasisi uuringuid võimalikke Tallinna paberikombinaadi jaoks mustreid loonud Kunstipalati kunstnike ja ERKI tudengite tuvastamiseks, kuid töö annab sobiva lähtepunkti sedalaadi uuringute jätkamiseks.

KASUTATUD KIRJANDUS JA TEISED ALLIKMATERJALID

Arhiiviallikad (Rahvusarhiiv)

- RA, ERA.R-13.2.2435: ENSV RMN Kunstinõukogu ruumikujunduse ja tarbograafika sektsioonide koosolekute protokollid ja nimekirjad kaubanäidiste kinnitamise kohta.
- RA, ERA.R-1864.6.4039: 1987. a Kohila Paberivabriku raamatupidamise aastaaruanne.
- RA, ERA.R-1864.6.4127: 1988. a Kohila Paberivabriku raamatupidamise aastaaruanne.
- RA, ERA.R-1866.1.238: Kohila Paberivabriku 1950. a põhitegevuse bilanss.
- RA, ERA.R-1949.1.1512: Materjalid seoses NSVL rahvamajanduse saavutuste näitusest osavõtu kohta.
- RA, ERA.R-2301.1.68: Kohila Paberivabriku põhitegevuse ja kapitaalvahetuste 1969. aasta aruanded, seletuskirjad.

Kirjastamata allikad

- Ivanova, S., Kohila Paberivabriku endine töötaja. Küsitlusleht, küsitles autor, 3. IV 2023. Autori valduses.
- Joost, M., Kohila Paberivabriku endine töötaja. Küsitlusleht, küsitles autor, 24. III 2023. Autori valduses.
- Korjus, T., sisearhitekt. Kirjavahetus autoriga, 04. I 2023. Autori valduses.
- Krebets, J., Kohila Paberivabriku endine töötaja. Küsitlusleht, küsitles autor, 14. IV 2023. Autori valduses.
- Kurismaa, M., sisearhitekt. Kirjavahetus autoriga, 04. I 2023. Autori valduses.
- Lindoja, M., Kohila Paberivabriku endine töötaja. Küsitlusleht, küsitles autor, 16. II 2023. Autori valduses.
- Lorents, E., Kohila Paberivabriku endine töötaja. Kirjavahetus autoriga, 13. II 2023. Autori valduses.
- Pajupuu, K., Veevi Pajupuu tütar. Kirjavahetus autoriga, 18. II 2023. Autori valduses.
- Tamm, L., Tapeedi tootmine ja disain Eestis. Diplomitöö. Tallinn: Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, 2012.

Suulised allikad

- Mesikäpp, A., Lembi Mesikäppi abikaasa. Suuline vestlus autoriga, 17. IV 2023.
- Krebets, E., Tallinna paberikombinaadi endine töötaja. Intervjuu, küsitles autor, 9. III 2023. Lindistus autori valduses.

Publitseeritud materjalid

- Aitsam, V., Vana lasti käest, uus ei saanud valmis. – Ühistöö, 09. II 1988.
- Asi, V., Tapeet. – Kunst ja Kodu 1960, nr 1, lk 10–11.
- Disain. Disain. - Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 94–113.
- Drikkit, I, Neli seina, lagi ja põrand. – Edasi 15. XII 1973.
- Edasi, 14. VIII 1983.
- Ehitus ja Arhitektuur, 1968 nr 2, lk 28.
- Ei karda vett, ei vaja kliisterdamist. – Edasi, 19. IV 1958.
- Gens, L., Disainerid: ettevalmistamine ja rakendamine. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 87–94.
- Jänes, H., Elamu ja tervis. – Tallinn: Valgus, 1975.
- Kaal, K., Tapeeditegijatel külas. – Õhtuleht, 23. I 1962.
- Kaljula, L., Eesti Sots Art? Nõukogude visuaalkultuuri märgid Eesti kunstis hilisnõukogude perioodil, Tallinna ülikool 2021.
- Kannike, A., Privaatsuse otsinguil. Üksikisiku strateegiad ja kultuurimuutused Nõukogude Eestis. – Constructed Happiness - Domestic Environment in the Cold War Era / Võistlejad õnnes – elukeskkond külma sõja perioodil. Toim M. Kalm, I. Ruudi. Eesti Kunstiakadeemia & autorid, 2005, lk 76–83.
- Kalm, M., Rakvere triibulised majad. Stalinismijärgne rahva-art deco Eestis. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 71–109.

- Kersna, H., – Kunst ja kodu 1961, nr 2, lk 6.
- Kiironja, M., Kuidas luua kaunis ja mugav kodu. – Ühistöö 6. I 1959.
- Kink, M., Võitluses hea ja ilusa kauba eest. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 36–43.
- Kivi, A., Mehhanismide abil. – Õhtuleht, 06.07.1961.
- Klandorf, K., Ribelus, K., Vissel, V., Väikese linna suured mustrid. – Saarakiri, 2019, lk. 47–48
- Kodumaa uudised. – Vaba Eestlane / Free Estonian, 12. VII 1984.
- Kohila paberivabriku edusammud. – Harju Elu 29. VII 1948.
- Koondis „Eesti Paberitööstus“. – kataloog. Oktoober: 1976.
- Kuidas töötab tänapäeval Tallinna tselluloosivabrik. - Eesti Päevaleht /Estniska Dagbladet, 15.IX 1969.
- Kui sul on köögikapi kahjurid. – Ühistöö, 23. XI 1995.
- Kunst ja Kodu 1961, nr 2, lk 6–7.
- Kunst ja olustik. – Sirp ja Vasar, 2. VI 1961.
- Kukk, K., Eesti majanduse 100 aastat. – Printon, 2019.
- Lankots, E., Klassid klassideta ühiskonnas. Elitaarne ruumimudel Eesti NSV-s ja nomenklatuursed korterelamud Tallinnas 1945–1955. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 11–41.
- Lorents, E., Kohila alev ja paberivabrik august 1988. – Ühistöö, 25. VIII 1988.
- Maavalitsuse infotunnis räägitust. – Ühistöö, 20. X 1992.
- Malm, R., Mida tehakse „Polümeeris“. – Kommunismiehitaja 3. XI 1984.
- Matvei, J., Suhtugem objektiivselt kaasaegse tarbekunsti arengusse. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus., Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 59–64.
- Mikk, B., Olen ka ise muutunud... – Õhtuleht, 13. VI 1959.
- Murula, K. H., Arhitekt ja tema aeg. Voldemar Herkel. – Eesti Arhitektuurimuuseum, 2009.
- Mänd, H., Hoonete siseviimistluse esteetilisusest. – Ehitus ja Arhitektuur, 1962, nr 2, lk. 18–23.
- Nikker, J., Kohilas hakatakse tapeeti tegema. – Ühistöö, 19. I 1985.
- Nikker, J., Tapeet tuleb. – Ühistöö, 23. X 1986.
- Nikker, J., Partei rajoonikomitee istung. – Ühistöö 07. IX 1989.
- Ojari, T., Elamispind. Modernistlik elamuehitusideoloogia ja Mustamäe. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 42–70.
- Ots, G., Mida teha vanade tapeetidega? – Pööning, 2020 nr 4, lk 89–92.
- Paulus, K., Saateks. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus., Eesti Kunstiakadeemia, 2018, Koost K. Paulus., Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 8–9.
- Paulus, K., Asjad – teiste kombitavad piirid. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2005, nr 2–3, Lk 55.
- Pihelgas, P., Hädas remondiga. – Õhtuleht, 6. IX 1956.
- Raag, E., Korterite remont omal jõul. – Kunst ja Kodu, 1962 nr 3.
- Rohkem ja meelepärasema mustri tapeeti. – Rahva Hääl, 27. VII 1972.
- Roosaar, T., Praaginäitusele. – Pärnu Kommunist, 21. X 1987.
- Rozenthal, V., Seto muster tapeedile. – Äripäev 27. V 2008.
- Sank, E., Mis tehtud, mis teoksil. – Ühistöö 21. XII 1986.
- Sergejev, V., Toiduainete väärtuslikud asendajad. – Kommunist, 18. VII 1964.
- Sinisalu, L., Ehitaja tööviljakus oleneb uutest võtetest. – Kommunist, 7. I 1971.
- Suls, M., The implementation of recyclable materials in various kindergarten activities,
- Summatavet, M., Värvid kodusisustuses. – Kunst ja kodu 1965, nr 1, lk 2–5.
- Tapeedialbum, käsiraamat ehitusorganisatsioonidele. Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Ehitusvalitsus, Tehnilise Abi Büroo. Tallinn, 1961.
- Tamm, L., Teeme ise sanitaarremonti. – Õhtuleht, 08.07.1958.
- TASS, Et korter oleks ilusam. – Kommunist 4. V 1979.
- Tomberg, B., Värv – võlur ruumis. Tapeet. – Kunst ja Kodu 1959, nr 3, lk 16–17.
- Uue ja ilusa nimel. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 53–59.
- Uuslail, V., Kivimägi, J., Mis takistab rütmilist tööd. – Võitlev Sõna 14. II 1957.
- Vaarandi, M., Kaasaegne moodne kodu. – Kunst ja Kodu 1966, nr 2, lk 5–11.
- Valitsus kontrollib tapeedi mustreid. – Vaba Eestlane/ Free Estonian, 10. IV 1963.

- Veimer, A., Tänase ja homse seisukohalt. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, 64-70.
- Vester, R., Tarbijate nõudmiste rahuldamiseks. – Tööstuskunstist tootedisainini: Artikleid 1934–2018. Koost K. Paulus, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk 70–75.

Internetiallikad

- Kohila Paberivabrik, Ajalugu. - <https://kohilapaberivabrik.ee/ajalugu/> (vaadatud 10.V 2023).
- ENSV. – ERR, <https://etv.err.ee/ensv> (vaadatud 1. V 2023).
- Ajaloolised tapeedid. – Muinsuskaitseamet, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/ajaloolised-tapeedid> (vaadatud 10. V 2023).
- Hilda Kruusi kavandid filmile „Kui saabub õhtu“ (1955). – Eesti Filmi Andmebaas, <https://www.efis.ee/et/varamu/virtuaalmuseum/filmikunstnike-kavandid/hilda-kruusi/Hilda-Kruusi-kavandid-filmile-Kui-saabub-ohu-1955> (vaadatud 10. V 2023).
- Kahk, J., Tarvel, E., Majandus. – Okupatsioon, <http://okupatsioon.ee/et/component/content/article/10-majandus> (vaadatud 10.V 2023).
- Disaini aastast 1987. – Lindoja Disain, <https://koolitus.lindojadisain.ee/disaini-aastast-1987/> (vaadatud 10. V 2023).
- Anni Varm. Developing patterns. – Varmstudio, <http://www.varmstudio.com/wp/2010/03/anni-varm-%e2%80%a2-tapeedid/> (vaadatud 10.V 2023).
- Esileht. - Krista Leesi, <http://www.kristaleesi.ee/> (vaadatud 10.V 2023).
- Pink Jelly Fish. – Miurio studio, <https://miurio.com/et/toode/pink-jelly-fish-okotapeet/> (vaadatud 10.V 2023).
- Südasuvine aas. - Baubauwall, <https://baubauwall.com/et/toode/midsummer-meadow-yellow-wallmural/> (vaadatud 10.V 2023).
- Esileht. - AS Baltplast, <http://baltplast.ee/et> (vaadatud 10.V 2023).
- Moskva tapeedivabriku 1957. a tapeet. Vabamu digikogu, 006308/002. Vabamu kodulehelt, <https://vabamu.entu.ee/public-fond/entity-104682/006308-002-varia-tapeet> (vaadatud 9. V 2023).
- Mälestusrätk. „Eesti NSV XX“. XV Üldlulupidu 1960. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/DQUKA7WKUX5OVBUS5LEWXJABDC3J3TQV?query=hilda+kruusi&rows=20&viewType=list&isThumbnailFiltered=false&offset=0&firstHit=DQUKA7WKUX5OVBUS5LEWXJABDC3J3TQV&lastHit=lasthit&hitNumber=1> (vaadatud 21. IV 2023).
- Esimene klass. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/EOOP2Q344YZZP6RG4QLJOICCJQ4BVD3Y?query=aino+alamaa&rows=20&offset=200&=1682223257200&viewType=list&firstHit=L7QWBSFR7I37FK5UR56KX5SR6UXHS3D7&lastHit=lasthit&hitNumber=202> (vaadatud 23. IV 2023).
- Eesti ornamendiga tass koos alustassiga. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/2DZDRTJMD0XB4Z4PX3UZLN2QP3W3CPHG?query=ilse+aurelie+lepikson&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&=1682226682139&reqType=ajax&viewType=list&firstHit=672Z63P3X3HA7BYISTLDFLFW7CKBW3ML&lastHit=lasthit&hitNumber=5> (vaadatud 23. IV 2023).
- Kopli park. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/UKSOS755STUA5UNABOUIUICLLNJUHGW5?query=reet+tammets&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=ODGYEGGHSPNTFQ3PVXG646TIRB2NSOAU&lastHit=lasthit&hitNumber=6> (vaadatud 24. IV 2023).
- Tass Liikumine. – E-varamu, <https://www.e-varamu.ee/item/MHC6F4SFGMKHQ4Q6UJ5NPBYBDA4PZONO?query=ilse+aurelie+lepikson&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=40&=1682226649545&viewType=list&firstHit=672Z63P3X3HA7BYISTLDFLFW7CKBW3ML&lastHit=lasthit&hitNumber=52> (vaadatud 23. IV 2023).
- Jõesaar, T., Kunst, mille rebisime maha. Nõukogude tapeedimustreid kujundasid Eesti kunstnikud. – Eesti Päevaleht 18. II 2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120143980/kunst-mille-rebisime-maha-noukogude-tapeedimustreid-kujundasid-eesti-kunstnikud> (vaadatud 10. V 2023).

ILLUSTRATSIOONIDE NIMEKIRI

1. ENSV Kergetööstus Ministeeriumi Kunstinõukogu. Foto: G. Tsvetkov. EFA.311.0.97683. Fotis kodulehelt, https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=386890&_xr=645a06546658c (vaadatud 9. V 2023).
3. Riia tapeedivabriku nr 2 tapeet aastast 1961. Foto: T. Väikmeri, 2023.
4. Riia tapeedivabriku nr 2 tapeet aastast 1964. Foto: T. Väikmeri, 2023.
5. Odessa tapeedivabriku tapeet aastast 1965. Foto: T. Väikmeri, 2023.
6. Soome pestav tapeet 1970. aastatest. Foto: T. Väikmeri, 2023.
7. K Paasi erakogust pärit vahariie, millega kaeti köögiseinu. Foto: T. Väikmeri, 2023.
8. Automustriga lastetoa tapeet. Foto: B. Tuus, 2023.
9. Minski tapeedivabriku automustriga lastetoa tapeet. Foto: U. Eenmaa, 2023.
10. 1970. a algusest pärit loomamustriga lastetoa tapeet. Foto: G. Sirk, 2023.
11. Gomeli tapeedivabriku loomamustriga lastetoa tapeet. Foto: M. Averin, 2023.
12. Polümeeri tehase kassipiltidega lastetoa tapeet. Foto: T. Hindpere, 2023.
13. Polümeeri tehase tellisimitatsiooniga pestav tapeet. T. Väikmeri, 2023.
14. Polümeeri tehase kangaimitatsiooniga pestav tapeet. Foto: S. Grabbi Kaiv, 2023.
15. Polümeeri tehase hele väiksemustriline pestav tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
16. Polümeeri tehase punase-valgeruuduline pestav tapeet. Foto: T. Jõgi, 2023.
17. Rahumäel asuva eramu seinas olev koerapildiga fototapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
18. Saksamaal toodetud sügispildiga fototapeedi etikett. Foto: M. Roio, 2023.
19. Heleda säbrumustriga tapeet Hageri Muuseumi Kohila Paberivabriku kataloogist. Foto: T. Väikmeri, 2023.
20. Heleda lehemustriga tapeet Hageri Muuseumi Kohila Paberivabriku kataloogist. Foto: T. Väikmeri, 2023.
21. Heleda lillemustriga tapeet Hageri Muuseumi Kohila Paberivabriku kataloogist. Foto: T. Väikmeri, 2023.
22. Heleda triibumustriga tapeet Hageri Muuseumi Kohila Paberivabriku kataloogist. Foto: T. Väikmeri, 2023.
23. Ruumikavand Kehra tapeediga pindade katmiseks. Ajaleht Maa Hääl, 03.04.1940.
24. Enso papi paigaldamist illustreeriv pilt Paide Kogukonnakeskuse kodulehelt, <http://weissenstein.blogspot.com/2009/06/pingupapp.html> (vaadatud 9. V 2023).
25. Anni Varmi kujundatud tapeet „Sõbrad“ seeriast „Värvi ise“. Varmstuudio kodulehelt, <http://www.varmstudio.com/wp/2010/03/anni-varm-%E2%80%A2-tapeedid/> (vaadatud 9. V 2023).
26. Krista Leesi kujundatud kangastapeet „Tallinn *toile*“. Krista Leesi kodulehelt, <http://www.kristaleesi.ee/fabric&fabrication.html> (vaadatud 9. V 2023).
27. Evar Riitsaare kujundatud pihlakamarjadega tapeet. Värskas Talumuuseumi esemekogu, STM 2177 E 1459. <https://www.muis.ee/museaalview/2836831> (vaadatud 9. V 2023).
28. Evar Riitsaare kujundatud seto mustri tapeet. Värskas Talumuuseumi esemekogu, STM 2176 E 1458/1-2. <https://www.muis.ee/museaalview/2836824> (vaadatud 9. V 2023).
29. Rita Assori kujundatud ökotapeet „Pink Jelly Fish“. Miurio Studio kodulehelt, <https://miurio.com/et/toode/pink-jelly-fish-okotapeet/> (vaadatud 9. V 2023).
30. Helje Eelmaa kujundatud tapeet „Südasvine aas“. Baubauwall kodulehelt, <https://baubauwall.com/et/toode/midsummer-meadow-blue-wallmural/> (vaadatud 9. V 2023).
31. Mati pinnaga marmorimitatsiooniga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
32. Läikiva pinnaga marmorimitatsiooniga tapeet. Foto: T. Hindpere, 2023.
33. Tallinna paberikombinaadi lehekirjaline tapeedimuster. Kunst ja Kodu 1959, nr 3, lk 16-17.
34. Töö Tallinna paberikombinaadi tapeeditsehhis. Foto: O. Juhani, 1962. EFA.252.0.36164. Fotis kodulehelt, https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=115237&_xr=645a067d72786 (vaadatud 9. V 2023).
35. Hilda Kruusi kavandatud kollane krokodillinahka imiteeriv tapeet. Kunst ja Kodu 1960, nr 1, lk 10-11.
36. Hilda Kruusi kavandatud täppide ja lilledega sinine tapeet. Kunst ja Kodu 1960, nr 1, lk 10-11.
37. Hilda Kruusi kavandatud täppide ja lilledega hall tapeet. Kunst ja Kodu 1960, nr 1, lk 10-11.

38. Hilda Kruusi kavandatud XV üldlaulupeo mälestusrätik. 1960. E-varamu kodulehelt, <https://www.e-varamu.ee/item/DQUKA7WKUX5OVBUS5LEWXJABDC3J3TQV?query=hilda+kruusi&rows=20&viewType=list&isThumbnailFiltered=false&offset=0&firstHit=DQUKA7WKUX5OVBUS5LEWXJABDC3J3TQV&lastHit=lasthit&hitNumber=1> (vaadatud 21. IV 2023).
39. Aino Alamaa 1961. a kujundatud mängivate lastega tapeedimuster. K. Ribeluse erakogu. Foto: K. Ribelus.
40. Aino Alamaa 1959. a kujundatud keraamiline last kujutav minifiguur. E-varamu kodulehelt, <https://www.e-varamu.ee/item/EOOP2Q344YZZP6RG4QLJOICCJQ4BVD3Y?query=aino+alamaa&rows=20&offset=200&=1682223257200&viewType=list&firstHit=L7QWBSFR7I37FK5UR56KX5SR6UXHS3D7&lastHit=lasthit&hitNumber=202> (vaadatud 23. IV 2023).
41. Ilse Rosenfeldi 1961. a kujundatud abstraktne tapeedimuster. Kunst ja Kodu 1961, nr 2, lk 6.
42. Ilse Rosenfeldi 1964. a kujundatud keraamilised pärlid. E-varamu kodulehelt, <https://www.e-varamu.ee/item/IQ6RYKL64PXARWVMOT2ZESZG7PWKZLX3?query=ilse+aurelie+lepkson&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&=1682238834546&viewType=list&firstHit=672Z63P3X3HA7BYISTLDFLFW7CKBW3ML&lastHit=lasthit&hitNumber=3> (vaadatud 23. IV 2023)
43. Veevi Pajupuu ja Maris Parmase 1961. a kujundatud tapeedimuster. Kunst ja Kodu, 1961, nr 2, lk 6.
44. Veevi Pajupuu rõivamustrite kavand. Kadi Pajupuu erakogu. Foto: T. Väikmeri, 2023.
45. Tallinna paberikombinaadi vanalinna katusemaastikuga tapeet 1979. a interjööris. Foto: U. Puidaku erakogu.
46. Tallinna paberikombinaadi oranž stiliseeritud lillemustriga tapeet 1970. aastatest. Foto: M. Säre, 2023.
47. Tallinna paberikombinaadi roosa stiliseeritud lillemustriga tapeet 1970. aastatest. Foto: T. Väikmeri, 2023.
48. Tallinna paberikombinaadi kollane stiliseeritud lillemustriga tapeet 1970. aastatest. Foto: T. Väikmeri, 2023.
49. Tallinna paberikombinaadi roheline stiliseeritud lillemustriga tapeet 1970. aastatest. Foto: T. Väikmeri, 2023.
50. Tallinna paberikombinaadi beež stiliseeritud lillemustriga tapeet 1970. aastatest. Foto: T. Savelli, 2023.
51. Lembi Mesikäppi 1976. a kujundatud lilleline tapeedimuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
52. Lembi Mesikäppi kujundatud joonistusploki kaas. Koondis „Eesti Paberitööstus“, kataloog, 1976.
53. Reet Tammetsi kujundatud mustvalge tapeedikavand. Koondis „Eesti Paberitööstus“, kataloog, 1976.
54. Reet Tammetsi kujundatud 1978. a kontserdiplakat. E-varamu kodulehelt, <https://www.e-varamu.ee/item/UKSOS755STUA5UNABOIUICLLNJUHGW5?query=reet+tammetsi&isThumbnailFiltered=false&rows=20&offset=0&viewType=list&firstHit=ODGYEGGHSPNTFQ3PVXG646TIRB2NSOAU&lastHit=lasthit&hitNumber=6> (vaadatud 24. IV 2023).
55. Tallinna paberikombinaadi oranž lilleline tapeet. Foto: K. Norak, 2023.
56. Tallinna paberikombinaadi oranž puiduimitatsiooniga tapeet. Foto: A. Aasme, 2023.
57. Tallinna paberikombinaadi oranž mängivate lastega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
58. Tallinna paberikombinaadi oranž lilleline tapeet, servas initialsid ETS. Foto: T. Väikmeri, 2023.
59. Kohila Paberivabriku kunstnik Ivi Põntson koos kolleegidega. Foto: J. Moks. Hageri muuseumi kogu.
60. Kohila Paberivabriku kunstniku Ivi Põntsoni kujundatud stiliseeritud mustriga tapeet. Foto: J. Tõevere, 2023.
61. Kohila Paberivabriku kunstniku Maris Lindoja kujundatud abstraktse joonmustriga tapeet. Etsy kodulehelt, https://www.etsy.com/listing/248415874/vintage-wallpaper-roll-abstract-style?click_key=66e021b5a168fdf29a5bfd21f414fa97bbc21cf9%3A248415874&click_sum=48e365fe&ref=related-3 (vaadatud 9. V 2023).
62. Kohila Paberivabriku kunstniku Maris Lindoja kujundatud lillelise mustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
63. Kohila Paberivabriku tiheda lehemustriga tapeet. Foto: K. Soe, 2023.
64. Kohila Paberivabriku hõreda lehemustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
65. Kohila Paberivabriku lillebukettidega tapeet. Foto: H. Madison, 2023.
66. Kohila Paberivabriku lillebukettide ja täppidega tapeet. Foto: E. Väikene, 2023.
67. Kohila Paberivabriku lihtne ühetooniline säbrumuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
68. Kohila Paberivabriku lihtne ühetooniline ruudumuster. Foto: P. Jänes, 2023.
69. Kohila Paberivabriku lihtne ühetooniline rombimuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
70. Kohila Paberivabriku abstraktne geomeetiline muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
71. Kohila Paberivabriku geomeetrilise taustaga lillemuster. Foto: H. Jukk, 2023.
72. Kohila Paberivabriku lillemuster. Foto: L. Ponetajev 2023.
73. Tallinna paberikombinaadi kaheväriline triibuline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
74. Tallinna paberikombinaadi kaheväriline ruuduline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
75. Tallinna paberikombinaadi kaheväriline diagonaaljoontega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
76. Tallinna paberikombinaadi kaheväriline kiviimitatsiooniga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
77. Kohila Paberivabriku punast tooni väikese lillemustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
78. Kohila Paberivabriku punast tooni vertikaaltriipude ja ornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.

79. Kohila Paberivabriku punast tooni geomeetrilise lehemotiiviga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
80. Kohila Paberivabriku punast tooni lillornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
81. Kohila Paberivabriku töötaja Olbrich kõrgtrüki tapeedimasinaga. Hageri muuseumi kogu. Foto: J. Moks
82. Kohila Paberivabriku töötaja värviköögis värvi segamas. Hageri muuseumi kogu. Foto: J. Moks
83. Kohila Paberivabriku rullis seisnud pojengimustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
84. Kohila Paberivabriku seinal seisnud pojengimustriga tapeet. Foto: M. Averin, 2023.
85. Tapeedi lõikepingi joonis. Noorte Hääl 31. III 1956.
86. Tapeetide kombineerimisvõimaluste tabel. Ehitus ja Arhitektuur 1962, nr 2, lk 20.
87. Tallinna paberikombinaadi tapeedimustrid artikliga 202-E. Koondis „Eesti Paberitööstus“, kataloog, 1976.
88. Tallinna paberikombinaadi kollane väikeseõieline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
89. Tallinna paberikombinaadi tapeedi etikett 1950. aastatest. Foto: K. Noormägi, 2023.
90. Tallinna paberikombinaadi tapeedi etikett 1960. aastatest. Foto: T. Kuus, 2023.
91. Tallinna paberikombinaadi tapeedi serv venekeelse kirjaga. Foto: T. Väikmeri, 2023.
92. Tallinna paberikombinaadi tapeedi serv eestikeelse kirjaga. Foto: T. Väikmeri, 2023.
93. Tallinna paberikombinaadi roosa lillemustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
94. Tallinna paberikombinaadi roosa geomeetrilise ornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
95. Tallinna paberikombinaadi roosa raagus puudega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
96. Kohila Paberivabriku pärlmutter taustamustriga tapeet. Foto: L. Ponetajev, 2023.
97. Riia tapeedivabriku nr 1 tapeedi servamärgistus aastast 1971. Foto: T. Väikmeri, 2023.
98. Riia tapeedivabriku nr 2 tapeedi servamärgistus aastast 1961. Foto: T. Väikmeri, 2023.
99. „RIGA“ kirjaga roosimustriline tapeet nõukogude eelsest ajast. Foto: T. Väikmeri, 2023.
100. 1964. a Lätis toodetud vabakäelise mustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
101. Riia tapeedivabriku nr 1 beeži vertikaalselt triibutatud taustaga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
102. Riia tapeedivabriku nr 1 pastellroosa vertikaalse triibutatud taustaga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
103. Riia tapeedivabriku nr 1 roosa vertikaalselt triibutatud taustaga tapeedi serv. Foto: A. Napp, 2023.
104. Riia tapeedivabriku nr 1 helepunase vertikaalselt triibutatud taustaga tapeedi serv. K. Ribelus.
105. Riia tapeedivabriku nr 1 pruuni horisontaalselt triibutatud taustaga tapeedi serv. K. Ribelus.
106. Riia tapeedivabriku nr 1 beeži horisontaalse pruunitriibulise mustriga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
107. Riia tapeedivabriku nr 1 beeži horisontaalselt triibutatud taustaga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
108. Riia tapeedivabriku nr 1 roheline väikesekirjaline lillemuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
109. Riia tapeedivabriku nr 1 roheline taimornamendiga triibumuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
110. Riia tapeedivabriku nr 1 stiliseeritud kanade ja lilledega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
111. Riia tapeedivabriku nr 1 moodne lillevaasidega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
112. Riia tapeedivabriku nr 2 pastelse sinine taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
113. Riia tapeedivabriku nr 2 beeži ja sinise taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
114. Riia tapeedivabriku nr 2 beeži taustasäbruga tapeedi serv. Foto: S. Siidirätsep, 2023.
115. Riia tapeedivabriku nr 2 beeži lillelise taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
116. Riia tapeedivabriku nr 2 beeži taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
117. Riia tapeedivabriku nr 2 beeži lillelise taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
118. Riia tapeedivabriku nr 2 beeži taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
119. Riia tapeedivabriku nr 2 helepruuni taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
120. Riia tapeedivabriku nr 2 pruuni taustasäbruga tapeedi serv. Foto: T. Väikmeri, 2023.
121. Riia tapeedivabriku nr 2 toon-toonis beežikas tagasihoidlik lillemuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
122. Riia tapeedivabriku nr 2 toon-toonis beežikas tagasihoidlik lillemuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
123. Riia tapeedivabriku nr 2 toon-toonis beežikas abstraktne tapeedimuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
124. Riia tapeedivabriku nr 2 toon-toonis beežikas abstraktne tapeedimuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
125. Gomeli tapeedivabriku heleroheline pitsilise reljeftrükk mustriga tapeet. Foto: H-L. Kont, 2023.
126. Gomeli tapeedivabriku helesinine tiheda ornamendiga reljeftrükk mustriga tapeet. Foto: H. Seil, 2023.
127. Gomeli tapeedivabriku beež lillelise reljeftrükk mustriga tapeet. Foto: S. Kruus, 2023.
128. Gomeli tapeedivabriku beež liblikatega reljeftrükk mustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
129. Gomeli tapeedivabriku sümmeetrilise range ornamendiga beež tapeet. Foto: J. Hints, 2023.
130. Gomeli tapeedivabriku sümmeetrilise range ornamendiga beež tapeet. Foto: E. Valdvee, 2023.
131. Gomeli tapeedivabriku sümmeetrilise range ornamendiga beež tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.

132. Gomeli tapeedivabriku sümmeetrilise range ornamendiga beež tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
133. Gomeli tapeedivabriku sümmeetrilise range ornamendiga beež tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
134. Gomeli tapeedivabriku helesinise rombimustrilise ornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
135. Gomeli tapeedivabriku punase rahvapärase ornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
136. Gomeli tapeedivabriku punase sümmeetrilise range ornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
137. Minski tapeedivabriku tiheda ornamentikaga beež reljeefne tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
138. Minski tapeedivabriku tiheda geomeetrilise mustriaga beež reljeefne tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
139. Minski tapeedivabriku tiheda pitsilise mustriaga beež reljeefne tapeet. Foto: M. Averin, 2023.
140. Minski tapeedivabriku vertikaalse pitsiriba mustriaga beež tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
141. Minski tapeedivabriku pitsilise ornamentikaga beež tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
142. Minski tapeedivabriku roosimustriga tapeet. E. Timmi, 2023.
143. Minski tapeedivabriku roosimustriga tapeet. Foto: M. Schmidt, 2023.
144. Minski tapeedivabriku roosimustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
145. Minski tapeedivabriku roosimustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
146. Minski tapeedivabriku rahvusmotiividega tapeet. Foto: A. Tran Tõnissoo, 2023.
147. Minski tapeedivabriku rahvusmotiividega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
148. Minski tapeedivabriku rahvusmotiividega tapeet. Foto: T. Lepamaa, 2023.
149. Valgevene rahvarõivad. Fashion Decorexpo kodulehel,
<https://fashion-et.decorexpro.com/kostyummy-nacionalnye/beloruskie/> (vaadatud 10. V 2023).
150. Minski tapeedivabriku rohekassinine rombimustriga tapeet. Foto: H.Seil, 2023.
151. Minski tapeedivabriku helesinine lillemustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
152. Minski tapeedivabriku tumeroosa roosimotiiviga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
153. Minski tapeedivabriku roosa romantilise ornamendiga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
154. Leningradi paberivabriku beež kuldsetäpiline tapeet. Foto: I. Mai, 2023.
155. Leningradi paberivabriku helesinine rombimotiiviga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
156. Leningradi paberivabriku tumeroosa kuldsetäpiline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
157. Leningradi paberivabriku pastelne vertikaaltriibuline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
158. Moskva tapeedivabriku tumesinine rombimustriline tapeet. Foto: A. Parmasto, 2023.
159. Moskva tapeedivabriku geomeetriline vabakäelise mustriaga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
160. Moskva tapeedivabriku roosa lillornamentikaga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
161. Moskva tapeedivabriku hall viljavihkudega tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
162. Permi tapeedivabriku oranž põllulille mustriaga tapeet. Foto: J. Hammer, 2023.
163. Permi tapeedivabriku tumeroheline põllulille mustriaga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
164. Permi tapeedivabriku heleroheline põllulille mustriaga tapeet. Foto: P. Vilgota, 2023.
165. Permi tapeedivabriku omapärase ornamentikaga beež tapeet. Foto: A. Tran Tõnissoo, 2023.
166. Permi tapeedivabriku omapärase ornamentikaga beež tapeet. Foto: H-L. Kont, 2023.
167. Permi tapeedivabriku omapärase ornamentikaga pruun tapeet. Foto: H. Jukk, 2023.
168. Saratovi paberivabriku tapeedi servakiri. Foto: T. Väikmeri, 2023.
169. Kohila Paberivabriku tapeedi servakiri. Foto: T. Väikmeri, 2023.
170. Saratovi paberivabriku tapeedi servakiri. Foto: T. Väikmeri, 2023.
171. Tallinna paberikombinaadi tapeedi servakiri. Foto: T. Väikmeri, 2023.
172. Suhonski paberivabriku beež suurekirjaline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
173. Suhonski paberivabriku helebeež suurekirjaline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
174. Suhonski paberivabriku tumepunane suurekirjaline tapeet. Foto: K. Ribelus.
175. Suhonski paberivabriku punane suurekirjaline tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
176. Tula paberivabriku pruun geomeetriline taimemuster. Foto: S. Siidirätsep, 2023.
177. Tula paberivabriku beež geomeetriline taimemuster. Foto: K. Koppel, 2023.
178. Tula paberivabriku valgel taustal taimemuster. Foto: P. Kasatkin, 2023.
179. Velgiski paberivabriku 1980. aastate pruun raskepärane muster. Foto: A. Soodla, 2023.
180. Velgiski paberivabriku 1980. aastate roheline raskepärane muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
181. Velgiski paberivabriku 1980. aastate beež raskepärane muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
182. Velgiski paberivabriku 1980. aastate beež raskepärane muster. Foto: T. Roots, 2023.
183. Velgiski paberivabriku hele õrn lilleline muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.

184. Velgiski paberivabriku pastelne vertikaaltriibuline muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
185. Velgiski paberivabriku oranži lillemustriga tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
186. Vologodski tapeedivabriku stiliseeritud kukkedega muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
187. Vologodski tapeedivabriku taimornamendiga muster. Foto: Foto: R. Nurk, 2023.
188. Vologodski tapeedivabriku stiliseeritud piibelehe muster. Foto: M. Averin, 2023.
189. Vologodski tapeedivabriku geomeetiline taimemuster muster. Foto: U. Kõonurm, 2023.
190. Odessa tapeedivabriku pastelne roheline roosimotiiviga muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
191. Odessa tapeedivabriku pastelne roheline rombimuster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
192. Odessa tapeedivabriku pastelne roosa vertikaaltriibuline muster. Foto: T. Väikmeri, 2023.
193. Odessa tapeedivabriku pruun lillornamendiga muster. Foto: M. Averin, 2023.
194. Soomest pärit beež suure lillemustriga pestav tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
195. Soomest pärit hele taimornamendiga pestav tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
196. Soomest pärit hele põllulille mustriga pestav tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
197. Soomest pärit hele struktuurne pestav tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
198. Saksamaal toodetud beež pestav tapeet. Foto: K. Parve, 2023.
199. Saksamaal toodetud roosakas väikesemustriline pestav tapeet. Foto: T. Väikmeri, 2023.
200. Andres Toltsi assamblaaž „Vaba väli“. 1970. EKM j52003 M 7328. Muis kodulehelt, <https://www.muis.ee/museaalView/1312434> (vaadatud 10. V 2023).
201. Paide lasteaia lapse loodud kollaaž tapeedile. Foto: L. Tambelt, 2023.
202. Kohila Paberivabriku tapeet paigaldatuna tänapäeva interjööri. Foto: H-L. Kont, 2023.
203. Tallinna paberikombinaadi tapeet paigaldatuna tänapäeva interjööri. Foto: P. Kallas, 2023.
204. Minski tapeedivabriku tapeedi paigaldamine. Foto: A. Lüüde.
205. Minski tapeedivabriku tapeedi paigaldamine. Foto: A. Lüüde.

SUMMARY

Paper wallcoverings produced in the Soviet Estonian Republic.

Triinu Väikmeri

This master's thesis is studying paper wallcoverings produced in the Soviet Estonian Republic for the reason that the topic has not yet been dealt with in depth. Soviet-era wallpapers are part of Estonian industrial art and interior history, but as the heritage of the occupation period has not yet been seen as valuable in Estonia, this layer of history tends to be quickly destroyed. The research of this topic at this point in time is important and necessary because there is still material left to study and people from whom to study.

The broader goal of this master's thesis is to create a documentation of the wallpapers that were common in Estonia during the Soviet era, by identifying the most typical patterns and colors of wallpapers by decades, thereby assisting specialists in the field to date various wallcoverings and thus the entire room design.

The main object of the master's thesis is patterned paper wallcoverings produced in the Estonian SSR. The research focuses on the process of creating and printing wallpaper patterns and studying materials and the printing techniques used in the process by analyzing the wallpapers of Tallinn Paper Factory and Kohila Paper Factory. The authors of the pattern designs were being identified in the process.

The research was completed using archival materials, earlier wall finishing studies, previously published scientific works, (art and construction) history publications, publications containing wallpaper, construction manuals, newspapers and press publications of the time, museum and private owned collections of Soviet Estonian wallpaper. One semi-structured qualitative interview and oral and written interviews with seven former wallpaper factory employees, also with seven interior architects who worked during the Soviet Union, were conducted. With calls in the (social) media for documentation of wallpaper by sharing photographs, a sufficient amount of finding material was collected, which would allow to make generalizations and conclusions about the wallpapers of the era under study.

In addition to the known six female artists, who created wallpaper patterns for the Tallinn Paper Factory in the 1960s (Hilda Kruusi, Aino Alamaa, Ilse Rosenfeld, Veevi Pajupuu, Maris Parmas, L. Keskküla), two other female artists, who created wallpaper patterns in the 1970s, were identified in the course of this master's thesis (Lembi Mesikäpp, Reet Tammets). A total of four

patterns were identified by them. Eduard Krebets, who engraved the pattern vaults in the wallpaper factory in the beginning of 1980s, and who spontaneously changed the design on two-color patterns (ill. 74, 75 and 76), can also be considered a partial author for at least three patterns. A total of 57 different wallpaper patterns of the Tallinn Paper Factory were documented (see Annex 1).

During the master's thesis, five female artists who created wallpaper patterns (Maris Lindoja, Ivi Põntson, Eha Lorents, Natalya Leikina and Moscow artist Dmitrieva) and one male artist, whose name and creations were not revealed during the research, were identified at the Kohila Paper Factory. A total of five patterns were identified by the artists for the Kohila Paper Factory (one of which was the work of Moscow artist Dmitrieva), in addition, in the case of two patterns, the artist is probably known (Natalya Leikina), and there is also a description of the pattern created by one of the artists (Eha Lorents), which, unfortunately, could not be found during the documentation. A total of 59 different wallpaper patterns from the Kohila Paper Factory were documented (see Annex 2).

Since in the official sense these wallpapers are not considered as a heritage in need of protection, the preservation of wallpaper depends primarily on its appreciation at the level of the common man. However, it is easier to value things that something is known about. Thus, an important part of the process of this work has also been to raise public awareness so that this important but easily disappearing part of the everyday environment of the recent past is being noticed and valued. According to the great public interest generated by the call to document the wallpapers shouted out through social media, and the number of people who participated in the work, the author of the work dares to assume that people care about Soviet-era wallpapers, and hopefully this work, and the process that preceded it, will contribute a little to the appreciation and, in connection with this, the preservation of Soviet-era wallpapers.

The author of the master's thesis hopes that this study will also help professionals who come into direct contact with wallpaper in their work – conservators, restorers, museum workers. By knowing better the material that is being worked on, you may be able to handle it better and appreciate the values that different layers of wallpaper can carry.

Finally, one more important result in the process of this study is the understanding, on how the wallpaper production during Soviet period took place and what were the influencers, that shaped the end results.